

Црно јагне, див Балкан

***ПЕТРЕ БАКЕВСКИ
ЦРНО ЈАГНЕ, ДИВ БАЛКАН***

Црно јагне, див Балкан

Црно јагне, див Балкан

ПЕТРЕ БАКЕВСКИ

***ЦРНО ЈАГНЕ,
ДИВ БАЛКАН***

Роман

Црно јагне, див Балкан

Црно јагне, див Балкан

*Нема ништо скришно
што не ќе се открие,
или тајно, а да не се
узнае.*

Исус, Мат. 10.26

Црно јагне, див Балкан

1.

НАЈТЕЖОК Е ПОЧЕТОКОТ на романот. Затоа некои писатели се откажуваат од почетокот, па првин го пишуваат крајот. Потоа се враќаат назад, некако ја составуваат приказната. И сè изгледа природно, едноставно. Си тече книгата во еден здив. Барем кај читателот изгледа така. Во мојот случај е поинаку. Ни крајот го знам, ни почетокот го почнувам. Не знам каква приказна ќе ви раскажам. И како ќе ја составам целината. Најпрвин долго размислував за насловот. И го имам. Замислете го мојот занес! Сакам да напишам книга од која немам ни збор запишано, а го имам насловот. *Црно јагне* ја нареков. *Црно јагне* сакам да се вика мојата ненапишана книга! О, иронија! Ненапишана книга со готов наслов! Па, згора на тоа сакам да биде роман! Сфатете ги моите амбиции, мојата самоувереност! Ме запали еден пријател, серт човек, трнче в око ќе ти боцне и тоа меѓу две трепнувања, чувај боже и од полоши и од посерт, оти ги има и такви, серт и посерт, брзи и побрзи, лоши и полоши, а пријатели, оти нема други. Другите се - непријатели! Со нив е полесно, оти ги знаеш, ич гајле немаш од нив. Е, тој мој серт пријател ми го брцна прстот в око, вратито вижди и ми вели: „Песнулиња пишуваш, а!

Мајката, песнулиња! Како да си незреано мажиште, како да си суртук! Ај, пробај со роман да те видам! Пробај, тоа е машка работа, физичка, како орач во сува нива, како долго лето што ќе си одмине жедно, како... како!..“, и тука мојот пријател запелтечи, подзастана, како да бараше некој збор, мислата му се прекина, плукна на масата, нешто сакаше да каже директно, јасно и прецизно, ама плукна уште еднаш, пред мене плукна, бесно и луто чкрапна со забите, набрзина и пцовката ја процвака, и рече: „...како *црно јагне!*“ Удри со раката врз масата, удри силно и свика: „Роман, *Црно јагне*. Еј, слушаш, *Црно јагне!* Таков роман да напишеш, машки, силен, гром, да се издели од стадото, оти кај нас сите пишуваат романи како бели овци, па целата литература ни е збрложено стадо! На еден кавал пладнуваат, на еден се будат, на иста ливада пасат, завива, завива кавалот и сите се на број! *Црно јагне*, брат, ако сакаш да бидеш писател, да се изделиш од стадото, оти од стада и бели овци коренчињата низ ливадите проплакаа! Пустец ги фати. Само суви брбушки, ситен добиток, ништо друго немаме!“

Па, ете ми наслов, си реков. Пишувај! Удрен е темелот, кука од темелот се почнува, а не првин од покривот. Серт човек беше мојот пријател. Мајката, знаеше што се пишува, како се пишува. Но, јас не знаев кој беше мојот пријател. Ништо не знаев за него. И не се сеќавам како се запознавме, како станавме пријатели.

Така е во животот, ќе запознаеш некој човек, одвреме-навреме ќе се дружиш со него, ќе му го откриеш наравот, нешто ќе те приврзе кон него, ќе му веруваш.

И му верував.

Ама како да го послушам, како да напишам роман со негов наслов, а згора на тоа и ништо не ми значеше тој наслов: *Црно јагне!*

„Не ми се допаѓа насловот“, му велам.

„Мајката! Уште не ти заблеало јагнето, а ти веќе ... 'Не ми се допаѓа! Ништо не ми значи!' Метафора е тоа, симбол!“

„Не те разбираам! Како, *Црно јагне?* Зошто?“

„Да не сакаш уште и да ти го напишам, мајката! Па, потруди се, размисли, прокломкај го тоа во главата, размисли зошто *Црно јагне*, најди ја смислата, пророшкај низ времињата и невремињата, распрашувај се, читај, слушај, ќе најдеш приказна, пишувај ако те бидува, колку те бидува, пробај, оти си врви животот, си одминува, а ќе останеш и без роман и без *црно јагне!*“

„Без колку важни работи сум останал, па зар мора и роман да имам! Што значи па тоа, да имаш роман?!“

„Значи, бре“, луто, остро, срдито и упорито ми вели мојот пријател. Ми вели така и плукнува на масата, пред мене плукнува, се насобираат неговите плунки, море добро што в лице не ме плукнува, оти потпалени искри од устата

му излегуваат. „Романот е сè. Во него е сè! Како *црно јагне*. Целата вистина е во црното јагне, а не во белото! Дали ти е јасно?“

„Не ми е“, му одговарам, „ама некако сфаќам. Сакаш да напишам роман за вистината или вистински роман?“

„И едното и другото“, грмотевно ми вели мојот пријател.

„Па, тоа е тешко... Многу тешко“, му велам, дигајќи раце од расправата, од темата.

„Тешко, ами што!“ вели тој. „Мајката, само лесни работи, бргозборница, молскавична слава, многу бргошни награди, ветрофалби, а сето тоа трае мигум, како светулка што скокалка низ суви тревки! Ајде размисли, бре, како е можно меѓу толку многу бели овци, одеднаш опа-опа, блее-блее, да се роди црно јагне! Размисли, најди го одговорот, помисли на тоа чудо, размисли зошто природата си поигрува со црното јагне, каква порака ни испраќа, а знаеш, во сè има порака, знак небесен, господов белег, мора да се одгатнуваат небесните пораки, ништо не е случајно и ништо попусто не се кукнало. Во сè има некоја смисла, само што смислата треба да се бара, да ѝ се најде вистинското значење! Тоа е животот, брат. Треба да се бара смислата!“

„Тешко е“, му велам со длабоко воздивнување, „ама ќе пробам“.

Станавме од масата, се поздравивме, се поделивме.

„Ако го најдеш своето црно јагне, брат“, ми свика додека се упатуваше кон својот автомобил, „ако го најдеш, чувај го за себе, не го коли, гали го, чувај го, тоа ќе ти биде последниот пријател, со него ќе си заминеш од овој свет, и таму, на другиот свет ќе бидеш со него, само тоа ќе ти остане како сеќавање од земниот живот“.

Се насмевнав, му одмавнав.

„Ќе видиме“, му довикнав и се загледав во големиот разгранет орев. Видов, толку многу се разлистал, сонцето над круната го шетка, го врти, а сенката ја згустил, ја здебелил, па се топори со стеблиштето. На него се налепило времето, трае, си тае.

Штом замина мојот серт пријател, јас си седнав на столот. Пред мене, на масата стоеја неговите плуканки. Беа бели, пена беа, од нив се појавуваа мали просирни и треперави меурчиња, се дуета и се зголемуваа, а потоа едно по едно пукаа, живи плуканици беа, нешто ги покренуваше, ги движеше, а потоа повторно се меурчеа, ја менуваа формата, се перчеа пред моите очи, блештукаа, очите ми ги засенуваа, мигум замижував и бргу-бргу ги отворав очите, гледам, тие ботееја, како тесто се набабруваа, се виеја пред мене, се ровеа, море како тенки, витки телца се сплетуваа, танцуваа, се прегрнуваа и се разделуваа, се разливаа низ масата. Што остави човекот, каква плунка има? Зар има жива плунка? Се чудев, немав одговор, се

чешкав по главата, се вртев лево-десно, си мислев да не ми се причинуваат разни чуда, да не сум забегал, оти и денски може да се поштукне, па гледаш нешто што не постои, што го нема, а ти го гледаш, си бленееш и го создаваш во својата реалност, си создаваш своја слика, а таа не постои, ја нема, ама ти ја гледаш таа жива глетка, сам си ја оживуваш! Така си мислев, ама не било така. Плуканките на мојот заминат пријател си беа пред мене, негови беа, тој плукаше на масата додека ми зборуваше за црното јагне, сега ги гледам како се движат, се топат и се претопуваат, растат, се возвишуваат и повторно се разливаат по масата, ништо не е привид, сè е реално, сè е пред моите очи!

Сакав да удрам со раката врз нив, ама ми беше гадливо. Се воздржав, ја задржав раката, не удрих. Ми дувна бран на ветерче, ме разлади. Зашуми оревот над мене, како да се почешка. Станав, сакав да си одам, нека си стојат плуканките на масата, си помислив, што имам со нив, зошто се втилив во нив, зар нема поубави работи на кои очите можат да се загледаат, ама станувајќи видов, погледот таму се сврти, сам се насрчи, се залепи, врз смеурчената бела пена од плунките се всвери, очите ми се вцарија, видов, од големиот кристален и виножитен меур на белата пена се вообликуваше црно јагне, како да излегуваше од таинствена и вжештена утроба, беше со лигавици, со крвави слапчиња околу телото, првин главчето му се појави и се извле-

куваше наназад, а потоа телцето, на крај и носете му се појавија, црно беше, телото му беше црно, се растркала по масата, ја подигна главата, ме погледна со блажени очи, одвај сиркаше, ама во мене гледаше, не знаев што да правам, се врголев, се сврев и потскокнував в место, црно јагне, ај, мајката, мојот пријател ми зборуваше за црно јагне, за роман како црно јагне, за некаква смисла на животот ми зборуваше, за потрага по вистината ми зборуваше, го споменуваше и Господ и небесните пораки, нешто ми кажуваше, ама не се разбравме, плукаше од лутина на масата, пред мене плукаше и ме тераше смислата на животот да ја барам, да објаснувам нешто што никој докрај не го објаснил, о, во каква гореница ме втурна мојот пријател, во каков немир, во недофатни сосвездија, во небесни скитања и бескрајни бдеења, па што лошо му бев сторил на мојот пријател, што лошо да ме впрегнува, да ме сили и да ме измачува роман да пишувам, *роман за црното јагне*, смислата на природната реткост да ја барам, да ја растајнувам, зар има смисла тоа да ми го прави мојот пријател, зар има смисла што таков клин ми заби, в душа ми го забодде, ајде извади го сега, ајде смири се, успокој се, мисли на други работи, отргни ја мислата пикната како црвче што те грицка, отргни ја да те видам, па мисли на песнопојни птици, мисли на црцорења, на славејчиња и на романтични будења, на отсебот на зорницата, ајде пишувај песнулиња да те видам, мо-

Црно јагне, див Балкан

ре, во право бил мојот пријател, замисли си, нај-
после и еден пријател да е во право, тоа е ретка
работа, сè повеќе на брзаница го менувам мис-
лењето, сè повеќе на итаница ми се менува
стварноста, море, и јас на пречец, мигум се ме-
нувам, зашто, гледајте, со мои очи го видов ра-
ѓањето на црното јагне, пред мене се роди црно
јагне, верувајте ми, црно е, се роди, постои, го
има, живо е, го видов, се кукна, се тркалеше на
масата и скокна на земјата, скокалкаше, заста-
на на нозе, под дебелината сенка на оревот пот-
скокнуваше, и си замина, се изгуби, го снема.

Останав занемен, ама сам бев.

Ги протрив очите, ја забришав потта од
челото, кроце-кроце заминав.

Заминав, ама не знам каде отидов, каде
одам.

И не знам дали бев тажен или радосен,
оти на свет дојде моето црно јагне!

Мојот немир допрва почнуваше.

2.

МОНАСТИРОТ „Свети Пантелејмон“ се наоѓа на падините на Водно. Оттаму убаво се гледа како Скопје лежи во котлината, под облаците. И ветровите се скожурчени, не дуваат, го одминуваат во височините. Манастирот е изграден во 1164 година, го завештил принцот Алексеј Комнин. Во манастирот се наоѓаат најубавите македонски фрески. Година или две по неговата изградба непознати зографи го живописале, оставиле трајни убавини и пораки за иднината. Питом крај е тоа. Сонцето е полеано низ падините, а околу манастирот течат студени планински води. Тука и небото е поблиску до очите. Можеш да посегнеш со рацете, да го дофатиш. Чешмата грори, студена е, ладовница. Си го замивам лицето, се освежувам. Над чешмата неколку гробови. Се загледувам во нив, правам неколку чекори, претпазливо одам низ пожелтените тревки, о, боже, внимавам да не згазнам врз нечиј гроб, тоа ми е мачно чувство, да не стапнам врз гроб, оти си мислам дека ќе му ги згмечам коските на покојниот, не дај боже врз коски на покојник да трефнеш, се ежам, тоа е страшно, тоа е тегобно. Ми треперат стапалките, трпнеж сеќавам во нозете, во чекорите, се доближувам до еден гроб, се поднавед-

нувам, врз оветвениот крст се надвиснувам, сакам да го прочитам името. Нема име. Дождовите и ветровите го избришале. Се навалил крстот, изгниле штичките, одвај се потпреле во брлогот на ветрот! Нема име, ама во гробот има покојник. И никој не знае од кога е тука тој гроб и кој човек е закопан. Се вртом околу гробот, нозете ми се заплеткуваат во жолтите треви, погледнувам угоре, небото е блиску, чиниш, со рака ќе го дофатиш, сино е, бистро е, по некое бело облаче се мешколи во синото пространство на бескрајот, а јас сам околу гробот на некој непознат и безимен човек. Погледнувам малку удолу, кон манастирот се загледав, таму треба да одам, удолу, знам, таму има некој магичен говор во фреските, таму е молкот, тишината, таму човек може да си ја прочисти душата, некоја гревовна мисла да си ослободи, нешто да си промрмори во себе, и на воините и на светците в лице да им се загледа, в очи да им се вргали, по нивната светлина да си посегне, да си земе туфка светлинка, во својата душа да си ја пренесе, да се осветли, да се успокои!

Се свртев, зачекорив удолу, кон манастирот. И само што ја изодев патеката крај гргорливата чешма, крај мене тихум одеше дама со долг цветен фустан, носеше голема шапка и отворено шарено чадорче за сонце! Молскавично се тргнав, со уплав, како од привидение. Небото беше сино, белите облачиња се мошолоа тивко, немаше светкавици и грмотевици, ништо

не се случи гровнато и тревожно, а сепак до мене стоеше прекрасна дама во долг цветен фустан, со голема сончева шапка, го вртеше шареното чадорче над шапката и слатко ми се насмевнуваше. Не е привидение! Дама е, до мене е, жива е, кроце чекори крај мене. Со мене чекори, ми се доближува, ме фаќа подрака и ми вели:

„Те видов крај гробот“.

„Ама, јас не те видов. И крај гробот немаше никој. Сам бев!“ збунето, брложно и со мало пелтечење ѝ одговорив.

„И не можеше да ме видиш. Јас не постојам!“ ми вели, се насмевнува, првин тивко, а потоа сè погласно и сè погроморно ја пробудува, ја штрекнува тишината.

Нејзиниот одговор ме збуди, како да ме тресна од земја. Си помислив дека сонцето ми удрило в глава, зашто високо се искачив, мислев дека сум на покривот на небото, дека ги дофаќам облаците, летам во занес како Икар без крилја, сонот не бил ништо наспроти ова летање кон Сонцето, оти сончевите зраци те влечат угоре, а ти сакаш удолу, кон манастирот, се спротивставуваш на некоја сила, потајно копнеш за нешто, бегаш од себеси или сакаш да се втурнеш во душата, во срцето, па целиот си се пикнал во кожата, внатре, оти нешто ти врие, ти клокоти, некоја мака ти се скупчила, па и сенката ти изгледа злокобна, скрбна и тревожна, ниту земјата под нозете ја чувствуваш како

своја, ниту небото ти е достижно, мечти ли се, чудесии, што ли е, гавол да ги земе овие покосници!

Правам неколку брзи чекори удолу, ја впрегнувам последната сила во мене, чекорам, сакам да избегам од привидот, од невидливата дама што ја гледам, море подрака што ме држи, ме стега, ме влече, ама сетив дека целата моја внатрешна сила минала во нејзини раце. Го приспособав здивот во мене, па ја прашав со трепетен глас:

„Жива ли си?“

„Да“.

„Дишеш?“

„Да“.

„И срце имаш?“

„Имам“.

„Име?“

„Имам две“.

„Како?!“ со чудење свикав. „Тоа е невозможно! Секој човек еднаш се раѓа и еднаш се крштева“.

„Јас еднаш сум родена, ама имам две имиња!“

„На пример?“

„Сисили“.

„Второто?“

„Ребека“.

Замолкнав. И двете имиња ми беа чудни.

Ги немаше кај нас.

Се сплеткав во премислата.

Сакав да се оттргам од неа, ама немав сила. Мојата сила беше прелеана кај неа.

„Ме гледаш ли?“ ја прашав.

„Те гледам“.

„Како изгледам?“

„Обично. Како човек!“

„Мислев, дали постојам, дали сум жив, ми ја зеде силата, а човек без сила не е човек, туку сениште, привидение, прашинка, ронатица, ништо“, ѝ вела, бргу-бргу зборувам оти сакам многу работи да ѝ изнакажам, очајот мој да ѝ го искажам, збунетоста, збрканоста, сакам да ѝ речам дека се чувствувам како да треперам пред нејзините очи, како да сум ни на небо ни на земја, никаде не сум, никој и ништо не сум, згазена тревка, сотрено семе, искршена ќерамитка што не си го памети покривот, скитам тука низ шумата, сакам да сум поблиску до небото, до облациите, оти таму долу на земјата, долу во мојот град се води војна, многу лоши луѓе водат војна, меѓу себе се убиваат, се делат и се мразат, сè сакаат да уништат, сè што Господ и предците ни оставиле, вистинска војна водат, се убиваат, боже, каде да се избега, каде лимја да се фати кога во татковината се води војна!

„Го знаев човекот што лежи во гробот“, ми вели таа. „Зошто го бараше?“

„Не знам кој човек лежи таму“, смирено и кротко ѝ одговарам. „На крстот не му го пишува името, ни годината на смртта“.

„Сè се знае, ама некој така сака“, ми вели

таа, ме повлекува напред, чекориме заедно.

„Зар некој го командува и ветрот. Зар некој ги насочува и дождовите! Па гледаш“, ѝ велам со тивок глас, се свртувам назад, ѝ покажувам со раката кон гробот, „Гледаш, крстот оронал, одвај се крепи на земјата, се навалил, се искршил од едната страна, пред гниење е, тивко си скапува на дождовите и ветровите, умира, исчезнува. Името избледнало, буквите испариле. И никој не се грижи за тој гроб. Се гледа, тревјосал, се запустил. Не верувам дека некој памети кој е покојниот!“

„Се знае... Сè се знае“, воздивна длабоко, го сврте чадорчето неколку кругови, ја симна големата шапка од главата, ја фрли накај манастирот, таа летна низ воздухот, како да се виеше во услупни танцови, над манастирот се повиши, го засени, околу кубето направи неколку кругови, подзастана врз големиот златест крст, тој блескотеше од сонцето, во блескотот се стопи, и токму оттаму, од вжарениот вриењ на крстот сноп златеста светлина ја облеа, го фрли чадорчето на тревата, ги распушти долгите коси, замавна со главата, тие блеснаа на сонцето, се развеаја на тивкото ветерче, потоа часум бура покренаа, се смрглави времето, бргу-бргу исчезнаа белите облачиња од небото, се затемни, загрми, далечна секавица болсна, ми се затемни пред очите, умот ми се сврти, темни облаци врз главата ми натезнаа, задожди, се истури небо-

то.

Низ вејавицата ја видов нејзината сенка како се губи во темните облаци.

Кога покиснат ги отворив очите, беше одврнало. Се завидели, се пробистри. Пред мене стоеше црно јагне. Големко, живо. Кротко ме гледаше и чекаше нешто да преземам. А, што да направам? Тргнав удолу накај манастирот, тргнав оти сакав да влезам внатре, сакав да си ја стоплам душата. И црното јагне тргна по мене, по мене одеше. Си помислив дека повторно е привид, дека чудни работи ми се случуваат, нема бегство од стварноста, реков, прошепотив, и привид да е, сè е реално, и војна да е, така било речено, од оваа кожа во друга не се може, што да се прави, што да се прави!

И само што сакав да влезам во манастирот оти големите дрвени врати беа отворени, црното јагне скокна пред мене, „Не“, рече, „Немој внатре“, вистински глас беше, машки глас, а од устата на јагнето излегуваше, „Оди по мене“, рече, и јас тргнав по него, зад манастирот одев, молкома црното јагне ме водеше. Кога минавме крај ѕидот, токму на задната страна од манастирот, стоеше монах. Имаше долга проречена бела брада, беше кревок, слабичок, жулав човек, очите му беа испиени, потонати во коскестото лице, беше сув, жолтеникав, образите просирни, како тенок жолт лист тутун му беа, ме виде, се насмевна, го погали црното јагне, а потоа ми рече:

„Јас сум монахот од езерото Ладога! И човекот од гробот!“

„Какво езеро во оваа планина“, му реков. „И каков човек од гробот! Тој што еднаш си влегол в гроб, вечно ќе си остане таму! И доста ми е од привиденија, од војни и несоници, од трески и агонии, од фантазмагории, од метаморфози, од сè ми е преку глава, оти животот се живее на земја, не може да се лета, високо е небото, уште подалеку е сонцето, сè е тука, под нозете, тргни ми се од пред очи, ќе те згазам, ронка ќе те сторам, ни бело ни црно јагне ми треба, никаков исклучок не сакам, ни вистина ни лага, ни природни реткости ни природни убавини, сè ми е наопаку, сè, како да одам на глава, а не на нозе, светот како да се испревртел, сè ничкум се сторило, а ти *'јас сум монахот од езерото...'* како го рече, мајката!“

„Ладога“, тивко, со видлива кроткост и благост одговори монахот.

„Каде е тоа?“

„Во Финска“.

„Во Финска?!“, вчудовидено свикав.

„Може да се рече и во Русија“, кроцеливо додаде.

Пак двојност, пак нејаснотии, замаглени непробистрени работи, повторно стапици ми се отвораат, некој ме турка в бездна.

„Не може езеро во две држави“, налутено му свикав. „Како што не може човек да има и две имиња!“

„Може“, ми одговори и ги заврте црномурните очи од кои како да светна остра жолта светлина и молскавично севна кон небесата. „На границата е меѓу Финска и Русија“.

Влегов во уште една стапица. Повторно немир. Не знаев што да правам, како да го продолжам разговорот со овој слабичок, омаломоштен човек. Тој ја забележа мојата отсутност, збрканоста или изгубеноста, па рече:

„Да седнеме. Смири се, успокој се“, и покажа на еден поголем камен, тука на неколку метри зад сидот. Каменот беше жолтеникав, со остри шилци, имаше шупликави коморки во кои ни сонцето, ни светлината не можеа да се пробијат, во нив како да криеше некоја тајна. Но, доста ми е и од тајни и од криенки, од темници и од коморки, од мистерији и чудесии, други маки ме спопариле, други грижи и болки во душата, зар сега да седам на овој камен, да седам и да го слушам овој слабичок, исушен, коскест човек, заскитан монах кој преку небесата од некаде доветрил тука, како господ да го заборапил во оваа тивкост и кроткост. Сакав да тргнам удолу кон градот, да се поздравам со него, ама некоја сила ме седна на каменот. Почувствував дека не можам да го правам тоа што сакам, дека некој друг ме движи, ме управува. Се сетив на средбата со убавата дама, на онаа невидливата, како што рече, ама јас ја гледав, онаа што исчезна, се изгуби во луњата, во ветриштата, и одлета отаде темните облаци, се се-

тив дека ми ја зеде силата, кај неа се прелеа. Зар и сега, кога ја нема крај мене, од височините на небесата може да командува со мене! Така си помислив, оти така сетив.

Тука седејќи на каменот, монахот тивко ми ја раскажа неговата приказна. Крај нас си лежеше црното јагне, трепкаше со очите и кратко го слушаше кажувањето на монахот. Најнапред монахот ми раскажа за неговото езеро Ладога. Рече дека тоа било најголемото езеро во Европа, дека имало и повеќе острови во него, дека се наоѓало на границата меѓу Финска и Русија. Островот на кој бил изграден неговиот манастир бил кон северниот брег што му припаѓал на Финска, а тој бил руски монах. Монахот ја паметеше и длабочината на езерото. Велеше, и тоа неколку пати го нагласуваше, дека езерото било длабоко 225 метри! Никако не можев да се сетам колку се длабоки нашите езера, за да споредам дали истакнувањето на длабочината на неговото езеро нешто значи, но одминав преку тој податок, оти мене навистина не ми беше важен. Споменуваше и некои имиња на реки, притоки, па поврзаност на неколку езера, па така некако ми ја опиша географијата на неговата земја. Рече дека сè било поврзано по воден пат, се излегувало на Нева, се доаѓало до Санкт Петербург, а потоа се плувело и до Беломорско-балтичкиот канал!

Ме занесе монахот. Како да ми црташе занесна небесна мапа, нешто фантастично, вол-

шебно.

„А зошто си дошол тука?“ го прашав. „Гледаш, кај нас сè е изгорено, испустено и тишината немее, небото ни е празно, ретко летаат птици, тревките се спржени под вршникот на горештините, реките пресушуваат, земјата ни е затворена, и едната, поголемата река што ја имаме не е пловна, сама, во осаменост попусто се влева во морето, оти и тоа не е наше, некогаш било, ама ни го зеле, сега ни влебот го знаеме, ни водите си ги паметиме, затворени сме тука по планините, поделени, се тепаме, војуваме, селата си ги чистиме, едно село - една вера, друго село - друга вера, во едното џамија, во другото црква, сè е исподделено, сè тргнало да се омеѓи, сувосидици се дигаат, па што мајка бараш овде“, му велам, просто го сожалувам човекот зошто ја напуштил таа убавина што ми ја опиша, и дошол тука, во овој стар манастир.

„Верата е небесна“, кротко ми вели. „И божјите патишта се небесни. Убавината е во Господ, а тој низ неговиот дух ни ја внесува во нашите души!“

Го рече тоа, се прекрсти, па продолжи да ми ја раскажува неговата приказна.

На езерото Ладога имал свој манастир. Таму се замонашил, таму му служел на Господ. Ама еден ден се измениле работите. Се зграничило езерото, го поделиле. Не течело сè според хармонијата на неговиот господ. По Октомвриската револуција се распламтиле дискусии за

промена на стариот календар, се поделило монаштвото, се вмешала власта. Финската влада донела одлука да го промени *јулијанскиот календар*, по кој дотогаш се мерело времето, се одредувале раѓањата и умирањата и се славеа празниците. Таа го прифатила *грегоријанскиот календар* и била со мошне тврд став по тоа прашање оти во Финска повеќе се држело до лутеранското потекло, до неговото студенило. Јулијанскиот календар, стариот календар, бил наречен според Јулије Цезар, кој во 46 година п.н.е. извел реформа на мерењето на времето и тој календар заостанува зад новиот, грегоријанскиот, за 13 дена. Со стариот календар се земени простите години со по 365 денови и престапните со по 366 денови. Но, папата Гргор или Грегорије во 13 век направил нова реформа. Јулијанскиот календар за основа ја имал Сончевата година која трае 365,25 денови. Таа Сончева година од 365 денови и 6 часа ја поделил на 12 месеци, и тоа четири од по 30, седум од по 31 и еден месец од 28, односно 29 денови. Освен тоа, почетокот на годината го пренел од 1.Ш на 1.И, па така пропишал дека по секои три прости години од по 365 денови, ќе се брои и една од 366. Но, годината на јулијанскиот календар е подолга од Сончевата година, па така по 10.000 години разликата би изнесувала 78 денови. Папата Грегорије сакал календарот да го доведе во согласност со Сончевата година, па пропишал три вековни години по ред да бидат прости, а секоја

четврта, и тоа оние на кои првите две бројки се деливи со четири, да бидат престапни. Така, според грегоријанскиот календар, на пример, престапни ќе бидат 2.400, 2.800 година... Но, во овој календар имало отстапки. Излегува дека грегоријанската година е подолга од Сончевата, па во 3.320 година се очекува да достигне цел еден ден.

Финската влада откако го прифатила грегоријанскиот календар, наредила сите оние монаси кои не го прифаќаат новиот календар, да бидат протерани од земјата.

Сето ова што ми го кажа монахот подоцна го проверив. И сè беше точно.

Така монахот стигнал во Македонија, во Нерези, во манастирот „Свети Пантелејмон“. Стигнал и тука останал.

„И гробот ми е тука“, ми вели. „Горе е над чешмата, таму каде што крстот е скршен, навален, името е избришано, го нема, и годината ја нема кога умрев. Такви се времињата, тешко се поправа крст, тешко наново се испишуваат буквите и годините, тешко се враќа времето назад!“

„Зар си бил мртов?“ го прашав со подбивен тон.

„Бев“, ми одговори. „И уште сум! Ама и чувар сум на сопствениот гроб! Го чувам, оти секој човек кога ќе умре со умирачката си понесува и некоја тајна! И ја чува, бдее над неа!“

О, боже, што се случува со мене!

Сакав да скокнам на кубето, на врвот на крстот да заставам, на некој облак да се закачам, силно да викнам и да го распорам небото, се драпам за лицето, се тегнев за ушите, се пипав дали сум цел или распаднат на мали парченца кои спобудалуваат низ планината, сакав ова мало жулаво човече да го треснам и да проверам дали навистина е жив човек или сенка, ама се воздржав, си реков во себе дека и привиденијата имаат крај, сè треба да се издржи.

„Ако си бил мртов, па си излегол од гробот, дали пак ќе се вратиш таму?“ го прашав за да го збркам, малку да го збунам, да проверам дали навистина се работи за жив човек или некоја невидлива и незнајна сила ме турка во стапица и сака да ме дотолчи, да ме докусири.

Монахот стана од каменот, го погледна црното јагне, се наведна, го погали, тоа ги изврголи очите, како да му кимна со главата, направил еден круг околу мене, ме измерка од сите страни, забележав сомнеж во неговиот поглед, да, овргален сомнеж што бргу-бргу извираше од неговите мали, блештукави очи потонати во сувото лице, си помислив, зошто сомнеж, што намислил, зар ќе ме втурне низ бездната, удолу, оти некој ми ја одзеде силата, таа, невидливата дама со цветен фустан, нели, ми ја одзеде силата и се вивна во темните облаци, па сега го испраќа ова привидение да си поигрува, да ме маме и да ме искушува, многу мисли ми се склучија во замрсен јазол, а згора на тоа тишината ми

го разјадуваше сомнежот, боже, и таа знае да ти биде непријател, стравот да го потпали од скриени жарчиња, да го разгори, па така во смирен и мижулкав миг, како наивник да те лапне, жарче да те стори, догорче, гламниче што нема сила и последните воздишки да си ги исчади, дробенка како последен остаток од ратурената трпеза под свездите да те расфрла, така од моите замрсени јазли ми навираа чудни мисли, се прашував зошто мртвите оживуваат, а живите некој сака да ги погребат, што се случува со времето, со мојата стварност, знам, некој војува, војна е, меѓу себе се тепаат моите луѓе, мојот народ, земјата ја делат, омразата со куршуми ја испалуваат, бесна е, луда е таа омраза, нишани и право в срце погодува, таму злото застрелува, срцето го бара, право в срце скрвавуваше! Како да ми клепна црното јагне, навистина така ми се стори, клепна со очите, ми дава некој знак, каква порака ќе е тоа, зар јагне може да клепнува со очите, сака да ми каже нешто! Му клепнав и јас со моите очи, исто клепнав како што тоа ми трепкаше, да проверам дали навистина мене ми дава некој знак или така ми се причинува! Вистина беше. На моето клепане со очите и тоа повторно клепнуваше, и така неколку пати по ред, тоа ќе клепнеше, јас ќе клепнев, како да си дававме ишарети, ама не знам што значеше сето тоа. Монахот не забележа дека јас и црното јагне си даваме знаци, дека нешто си разговараме. Откако се сврте

уште два-три круга околу мене, се упати накај влезот на манастирот, крај сидот одеше, како да се прикрепуваше за сидот, за жолтунавиот камен, со едната рака се придржуваше за сидот, стапалките му беа тивки, кривки и стрелушни, што му стана на монахот, зар нема сила да чекори, нормално да се крепи на своите нозе, му се слоши, ја изгуби силата, снемошти, како некој да го тресна по глава, па го замаја, го замелуши, нешто му се случи на монахот, ама сакаше да го прикрие тоа, тајум да се изгуби.

Скокнав, тргнав по него, му довикнав:

„Застани. Немој да ми бегаш. Не се дорековме, не се разбравме!“

Тој не ја сврте главата, помислив дека моите зборови не допираат до него.

„Слушај“, му довикнав посилено. „Ме слушаш ли?! Зошто не го прифати новиот календар? А болшевиците, а прогонот и колежот на монасите, зар тоа нема некоја врска со твоето бегство од Финска?“

Застана, кратко стоеше навален на сидот од манастирот, промислуваше, се сврте кон мене, се почеша за долгата ретка бела брада, ги протри просирните, застаклени очи и рече:

„Прогонот, колежот, револуцијата!.. Хм-м!-Хм!“ затепка, голтна тешка мисла.

Откако со тегоба воздивна, ме праша:

„Можеш ли повторно да се родиш?“

„Не“, му одговорив.

„Е, па како да си го смениш денот, часот на раѓањето, како ќе си ги вратиш сите денови што си ги проживеал! Така е и со времето, тоа еднаш се мери и секогаш по сонцето се движи! Така почнало и така треба да си остане“, рече, ја затресе црната мантија, погледна во црното јагне што кроцеливо се движеше зад мене и продолжи полека да лази крај сидот, крепејќи се со едната рака.

„Го гледаш црното јагне?“ ме праша одејќи притивнато.

Му кимнав со главата, ама тој не се сврте за да го види мојот потврден одговор.

„Го гледам, ама не верувам дека е живо!“ му одговорив.

„Ако го гледаш, добро е“, ми рече без да се сврти. „И знај, и живо е и мртво е. И ако го прифатев новиот календар, тоа ќе загинеше, душата за навек ќе му умреше. И тоа еднаш се раѓа, како човекот. Ама, црни јагниња ретко се раѓаат. Од господата се тие, божја порака за род!“

„Па, и белите јагниња еднаш се раѓаат“, му се спротивставив. „Чисти се во душата, невини, безгрешници! Покорни!“

Монахот застапа. Мигум застапа. Како да го штрецна мојата мисла, како да го прободат во душа.

Се сврте кон мене, ги ококорави очите, почувствував дека штрака со забите, некоја остра мисла ја сече, ја стега во себе, па пламна:

„Сè што е живо еднаш се раѓа“, рече со остар глас. „И сè што се раѓа е невино, чисто и безгрешно. Ама, ќе видиш, црното јагне и по смртта, пак живее! Го носи гревот, го прикрива! Чувар е тоа, небесен чувар на човекот!“

Е, тука сакав силно да му се спротивставам, сетив дека ќе ме шета низ небесниот свет, отаде задгробниот живот, дека ќе ми прикажува приказни кои сум ги слушал, а во кои тешко верував, сакав да го прекинам разговорот, да се симнам долу во градот, да се приберам дома, да си ги потолчам моите скрбности во душата. Еј, немало спас ни во природата, ни во шетањето низ шумите, ми надоаѓаат мисли дека животот и натаму е борба, а не бегство, жестоко соочување со суровоста на стварноста, нема тивко заминување, левтерно легнување в постела, па уште потивок замин на небото, не, не се тоа приказни за мене, одам долу, во градот, меѓу вжештената стварност, во вриецот, секому да му погледнам в очи, со дигната глава, секому в лице да му се загледам, да му се насмевнам, да му го видам суратот, оти нема друга патека освен патеката на издржливоста, на жилавоста, тоа е патот на избавиштето, па човекот е роден во сопствената кожа и трае додека издржува во таа кожа, нема друга кожа, нема прошетка во туѓи кожи, сам си, издржи!

Монахот се приближуваше кон дрвените двери на манастирот и само што сакаше да го пречекори излижаниот мермерен праг, ме пог-

ледна уште еднаш, како последен поздрав, како тивка разделба.

„Чекај“, му свикав. „Чекај, сакам уште нешто да те прашам“.

Тој ми кимна со главата, како да ми рече: „Прашај!“

Му се приближив, го погледнав в лице, му се втилив во очите, му реков: „Го избегнуваш одговорот, ја прикриваш вистината! Октомвриската револуција!.. Прогонот, колежот на монасите!.. Од тоа ли бегаше? И за гревот сакам да те прашам! Зар секој грев бара жртва! Црно јагне заколено?“

Молчеше.

Влезе во манастирот, тивко се изгуби внатре, во манастирската тишина.

Јас останав надвор, пред дрвените порти. Се свртев зад себе, сакав да видам каде е црното јагне.

Го немаше.

Полека двете крила на дрвените врати од манастирот се затвораа пред моите очи. Миг потоа, се спушти и железната жапка, се закати-нари катинарот.

Од долината на мојот град, низ темните облаци што го посипале, до мене доаѓаа еха од силни експлозии, од бомбардирања.

Над мене беше чисто пробистрено сино небо на кое се мешколеа мали бели облачиња.

Како стадо бели јагненца беа.

3.

МНОГУ РАБОТИ се случија тој ден, 1936 година во Скопје. Луѓето го славеа воскреснувањето Христово. „Ја сум воскресение и живот“, рекол Христос и со тоа ја оживеал волјата и силата во човекот. На главната улица што водеше до црквата минуваа свечено облечени мажи и жени. На плоштадот веќе имаше насобрано многу луѓе. Се слушаше цагорење, смеење. Бенефицираниот вардарски театар „Боџи“ ги забавуваше луѓето. Перица Алексиќ, најпопуларниот слободен артист во градот, свирејќи на гитара, пееше:

*„На све стране људи пиште,
свуд се нови порезиште.
Од тих силних нових дача,
Остаќемо сви без... пертла.
Трговци се буни: криза,
Требало би њима виза,
Ако игде има дрпа,
код њиј скупа свака крпа!“*

Луѓето аплаудираа, се смееја, беа развеселени.

За артистот најголема награда е кога воспоставува директна, жива комуникација со пуб-

ликата. Тоа го храбреше артистот Перица Алексиќ, па затоа уште повдахновено продолжуваше да пее:

*„Ови горе баш не стоје,
Стално мере, нешто кроје,
Али кроје увек тако,
Или кратко или дугачко!..“*

Продолжуваа аплаузите со уште поголемо одушевување. Отстрана се слушаа гласови: „На нашински!“ „Доста е со српски песни“. „Дај некоја македонска!“

Перица Алексиќ подзастана, го промени суратот, погледна лево-десно, почна сомнежно да врти со главата, ја подигна гитарата над главата, како да им отпоздравуваше, сакаше да ја напушти сцената, покажа со рацете дека ќе биде уапсен, страв му е, ама публиката свика, „Не. Нема бегање! Пеј на македонски“, тој се премисли, направи два-три чекори назад, се сврте, го промени изразот на лицето, направи неколку тажни гестови, ги свисна образите, ја спушти устата жаловно, немо, тупо гледаше во луѓето.

Сите исчекуваа.

Тој ден на железничката станица, изградена од Турците уште пред многу години, се симнаа Сисили и Станислав. Таа носеше долг раскошен фустан и голема шапка, а Станислав беше облечен во модерен, елегантен костум. И

двајцата изгледаа убаво, европски. Во Скопје допатуваа од Белград. Станислав беше познат српски поет, новинар и публицист. беше директор на Меѓународниот прес-центар во Белград, човек со широка европска култура, со радикални сфаќања за литературата и уметноста. Бил голем противник на книжевно-историското шаблонизирање на литературата. Сислата на уметноста за него секогаш се врзувала за некое конкретно остварување. Бегал од шеми, од шаблони, од догми. Бил човек со слободен дух, европски настроен, прифаќајќи ги модерните, современи текови на европската литература и уметност. Имаше над четириесетина години и изминат пат со многу настани и драматични животни пресврти. Во Првата светска војна учествувал како доброволец во ученичката чета и се повлекол заедно со српската војска преку Албанија, на Крф, а оттаму во 1917 година заминал во Русија каде што работел на пронаоѓање на заробените австроунгарски војници од југословенско потекло за испраќање на Солунскиот фронт. Минал и низ дипломатска служба. Извесно време бил на должност аташе за печат при Друштвото на народите во Женева, а работел и во југословенското посланство во Берлин и во Прага.

Сисили уште од својата најрана младост ги прифатила ангажираните предизвици на своето време. Пишувала политички есеи, се занимавала со публицистика, а пишувала и романи.

Првпат за Југославија слушнала во една лондонска болница додека закрепнувала од тешка операција. Тоа се случило на денот на убиството на југословенскиот крал Александар Караѓорѓевиќ, во 1934 година, во Марсеј. Оттогаш потајно, дури фанатично ѝ се родила желбата да ја посети оваа земја. Александар Караѓорѓевиќ беше убиен од Владо Черноземски, роден во Штип. По потпишувањето на Букурешкиот мировен договор, во 1913 година, Македонија беше поделена на три дела. Вардарскиот дел го добија Србите, Егејскиот - Грците, а Пиринскиот - Бугарите! Бугарите не беа задоволни со оваа поделба на Македонија. Тие ја посакуваа цела Македонија, онаа ветена од Санстефанскиот договор. По завршувањето, пак, на Првата светска војна, со создавањето на Версајска Југославија, практично триделната поделба на Македонија беше потврдена. Вардарска Македонија си остана бановина Јужна Србија, во рамките на Кралството на СХС! Убиството на кралот Александар беше подмолно дело смислено и организирано од бугарскиот цар Борис, а потпомогнато од некои западни сили. Иако само неколку недели пред убиството двајцата монарси се заколнаа во „вечно пријателство“, царот Борис се плашеше од создавање антигермански фронт на Балканот. Тој беше голем приврзаник на германската политика на Балканот и на фашизмот, а Германија отворено и агресивно велеше дека нејзината доминација на

Балканот е прашање на живот и опстанок! Англија, пак, беше за статус кво. Токму затоа царот Борис мораше да го тргне кралот Александар од политичката сцена. Убиството е подготвено, заедно со Анте Павелиќ, во Јанка Пуста, на унгарската граница, каде што бил центарот за обука на усташите! Во тој центар, под директна контрола на Ванчо Михајлов како инструктор бил пратен и Владо Черноземски, а за сите координирани активности во Пиринска Македонија и во Јанка Пуста бил известуван и царот Борис! Така Владо Черноземски, со група свои ученици, заминува во Марсеј и го убива кралот Александар. Застанал пред автомобилот, се качил на браникот, го убил кралот и францускиот министер за надворешни работи Барту. Веднаш потоа француските офицери го искасапиле убиецот на самото место. Бугарскиот цар Борис побрзал на француската тајна полиција и на целиот свет да им го соопшти убиецот. Со тоа сакал да се заштити од евентуалните обвинувања дека е во директна врска со убиството или дека има непријателски став спрема Југославија! Но, тој Владо Черноземски е истиот оној убиец кој во 1924 година, во Софија, по налог на Ванчо Михајлов и со одобрение на цар Борис го уби македонскиот револуционер и интелектуалец Димо Хаџи Димов.

Којзнае дали Сисили го знаеше сето ова. За неа Балканот беше *див предел*. Сакаше да го открие, да ја сфати и да ја разбере смислата на

постојењето на овдешните луѓе. Му се радуваше на животот, беше исполнета со голема волја за откривање возбуди. И имаше своја тајна. Голема, недопрена тајна, како црна грутка смолосана во нејзината душа.

Кога со Станислав излегуваа од перонот на железничката станица, качувајќи се во пајтон, таа со возбуда му рече: „Изгледа дека овде времето има обратен тек! Се движи наназад!“

„Ако не се движи, па макар и назад, ќе стои“, додаде Станислав со ведрa насмевка и ја прифати за рака помагајќи ѝ при качувањето во пајтонот.

Сисили седна во пајтонот и најнапред се загледа во двата бели коња. Тие беа накитени со шарени парталави туфки, а на грбот беа покриени со по едно мало ткаено килимче. Потоа погледот го задржа на пајтонцијата. Тоа беше црн, исциглен слабичок човек кој на главата носеше преврзана шарена марама, а врз белата кошула имаше везен елек, ружичок, со пембе боја. Држејќи го в раце камшикот, чекаше знак да тргне.

„Ги забележувам шарите“, рече Сисили. „Чудесни бои, впечатливи, благи“.

„Да одиме“, му викна Станислав на пајтонцијата, а тој ги затегна уздите на коњите, фрасна со камшикот, и полека, бавно, со видлива претпазливост тргна со пајтонот по главната улица.

Од двете страни на улицата, од малите со-
качиња допираа звуци на музика.

Беше живо во градот, се славеше Велиг-
ден. Кога пајтонот наближи до плоштадот, Си-
сили и Станислав забележаа дека голема толпа
луѓе се смеат, а одвреме-навреме ракоплескаат.

„Да застанеме“, со љубопитност рече Си-
сили. „Сакам да сум меѓу луѓето, да ги видам в
лице, живо да ги доживеам!“

Станислав му даде знак на пајтонџијата да
застанат. Се симнаа од пајтонот. Сисили благо
го допре за раката, „Да не се изгубам“, му рече,
а потоа силно го стегна, и отстрана, заедно, др-
жејќи се за рацете, ја гледаа глетката. Многу
погледи се свртеа кон нив, ама тие се подигну-
ваа на прсти, сакаа да видат што се случува та-
му, напред, на малата, импровизирана сцена. А
таму артистот Перица Алексиќ се беше рас-
пиштолил, ги изведуваше своите враголии и пе-
еше ли пееше, со дарба што само господ ја дава
на избраните. Му доминираше големата шаре-
на шапка, широките црвени панталони му се
растегнуваа на прерамките од ластик, па одвре-
ме-навреме според нагласените гестови предиз-
викуваа смеа кај публиката, луѓето го слушаа
со симпатии, со благонаклонетост, се смееја,
ракоплескаа, а по секој „рапорт“, како што ги
викаше тој, доживуваше овации. Пеењето му
беше шеговито, полно со духовито склопени
стихови во кои се мешаа јазиците. Ту некој стих
ќе кажеше на српски, ту на македонски. Поен-

тата секогаш беше со длабока иронија, што кај луѓето предизвикуваше смеење и изнудуваше аплауз!

„Малку мешан рапорт за месните прилики“, им најави артистот Перица Алексиќ, на мигна со едното око, се сврте лево-десно да го избие стравот, ги забележа новодојденците оти се изделуваа од сите други по својот изглед, па продолжи:

*„Боже мили, каде зајдов!
Ноќ ме стигна во тубина,
Не знам пато, не знам трага,
Свегде на гол камен газат...“*

Станислав ја разбра песната иако стиховите беа на македонски. Тој се сети дека тоа е песната „Патник“ на Петар Прерадовиќ, но не му се веруваше дека артистот ја пее на локален, јужносрбијански говор и дека ѝ дава некоја локална смисла! „Има тука некои скриени пораки“, помисли Станислав.

Но, артистот Перица Алексиќ ја прекина песната „Патник“, го промени ритамот на гитарата и продолжи со стиховите:

*„На све стране људи пиште,
На све стране људи пиште...“*

„Каква е таа игра?“ го праша Сисили Станислав и го повлече за раката, вмешувајќи се меѓу луѓето.

„Уличен театар“, ѝ одговори Станислав.
„Веројатно некој локален артист!“

„Дали во Скопје има театар?“ продолжи со прашањата Сисили.

„Да“, одговори Станислав и се загледа во изведбата на распеаниот артист. „Овој е добар! Да, да, одличен!“ рече повеќе за себе.

„Не те разбрав што рече“, му рече Сисили свртувајќи се кон него.

Станислав се насмеа.

„Да одиме“ ѝ рече.

„Каков театар имаат?“ беше упорна Сисили.

„Наш“, некако безволно одговори Станислав.

Сисили го погледна малку чудно, со двоумење.

„Не те разбираам“, му рече. „Ваш! А, нивен?“

Станислав молчеше.

Во тој миг на сцената, крај артистот Перица Алексиќ, се појави и друг артист. Тоа беше Тодор Николиќ. Неговото појавување кај публиката предизвика овации. Беше облечен во бели ширит панталони, шеретски ја фрли белата шапка во публиката што му беше знак дека ги поздравува своите обожаватели, а зад себе водеше коза! Перица го пречека со вчудовидност. „Здраво козо“, рече упатувајќи се кон козата, вешто одминувајќи го Тодора. Се подна-

ведна кон козата, ја почеша за брадулето, ѝ рече: „Ти си паметна! Не си како овој што те води!“ Козата кимаше со главата, тенко мемекна, Тодор ја повлече за ортомчето, „Не го слушај овој... овој дудук!“, ѝ рече. „Од такви како него, млекото ќе ти секне!“ Перица потскокна во место, ги стави рацете на половината, миг потоа ги засука ракавите на белата кошула, „Зар сакаш да те смачкам како бубалка, како вошка, ќе те исечкам како српски цигер, како лесковачка мучкалка ќе те сторам, доста ми е од предавници, од продадени души, од превртливци, од луѓе што секој дојденец го пречекуваат со свртен газ, ајде, бре, вошко низаедна, тргни ми се од патот, оти ќе те удрам, ми ја гледаш ли тупаницата, остра е, силна е, на овдешно сонце ја печам, ја стегам како сув јазол, ако те пукнам, како ќерамида ќе те распарчам, коза, коза, коза, само кози им носиш на тие, а народот гледа, трпи, ти се смее како му се пикаш в газ на банот... на банот, го знаете, оној со мустаците што душата ни ја трие...“, се разбесни артистот Перица, оган од устите му излегуваше, зборовите му беа остри, гневни и директни, ни влакно имаше на јазикот, ни премисла му се чувствуваше меѓу нив, народот аплаудираше, го храбреше, „Браво, браво!“ му дофрлуваше, „Дотолчи го, сотри го“, му довикнуваа луѓето и скокаа, се собираа сè поблиску до малата сцена, Тодорче сè посилено ја тегнеше козата за ортомчето, таа се противеше, ги стегаше задните нозе и не са-

каше ни чекор да пречекори напред, ја фати инает, мекаше силно, болен крик ѝ беше тоа, насетуваше дека ја води на кланица, дека нож ја чека, ќе заврши на трpezата на српскиот бан. „Не го слушај овој... овој курназ“, ѝ сржа со забите, ѝ згрми со освeрен поглед, „Ајде по мене, ти си моја, никој не смее да ни го попречи патот, банот нè чека, таму ти е местото“, ѝ викаше Тодорче на козата, луѓето ја бодреа свиската, Перица скокаше од радост околу животинчето, „Гледаш“, му вели на Тодорче, „гледаш, и таа е со нас, со нашиот народ, само ти си изрод, му се пикаш во газот на банот, козата е поумна од тебе, знае кој ѝ е народот, која ѝ е земјата, знае каде се родила и кому млеко да му дава, а не како тебе, сè на туѓинци да им дадеш, сè да продадеш, и душата да си ја продадеш, и името, и газот“, се сврте кон публиката, „Ајде луѓе, козата е наша, тој е изрод! Викајте по него, сопрете го да не ја води козата на трpezата на банот!“ многу луѓе почнаа да се качуваат на бината, го заобиколија Тодорче, му ја зеда козата, некои го маваа по главата, го плукаа, „Копиле српско“, му викаа гневно, „Козите ни ги запустите на Србите им ги даде, млекце не пивнавме, сиренце не каснавме, оди фрли се во Вардар, доста ни е од такви како тебе!“ Стана голема мешаница на сцената, многу луѓе се качија, скокаа и ја тегнеа козата, а тогаш Перица Алексиќ силно свика: „Доста е! Доста е! Ова е театар!“ Луѓето почнаа да се симнуваат од сцената, а Пе-

рица ја зеде гитарата, ја поднамести шарената шапка, Тодорче стоеше крај козата држејќи ја за ортомчето, погледна во Перица, „А мојата гитара!“ му рече на Перица, „А, да, гитарата!“ се сети Перица, се симна зад сцената, му ја подаде гитарата на Тодорче, повторно се качи на бината и заедно запеаја:

*„Што си дошол туѓоземјанине?
Ал’ си дошол оро да играме,
Ал’ си дошол камен да фрламе,
Ал’ си дошол вино да пиеме?“*

Козата преташе и во ист ритам на нивно-то свирење и пеење мемекаше.

„Што пеат?“ праша Сисили.

„Нешто тажно и нешто весело“, сневеселен ѝ одговори Станислав без да даде некое поголемо значење на настанот.

„Па, како може тажно да се пее?“ рече Сисили.

„На Балканот најмногу има тажни песни!“

„А јуначки?“

„И такви има!“

„А весели?“

„Мешани!“

„Не разбирам како може истовремено да се тагува и да се биде радосен!“

„Овде сè е измешано. Се претопуваат емоциите“, рече Станислав, ја погледна в очи, почна да ѝ се ливка, „Прекрасна си“, ѝ рече, „Ти

си најубавата жена на Балканот, на овој див Балкан! Да одиме!“

Сисили се насмевна, од очите ѝ засвети сончева светлина, топли зраци упати кон лицето на Станислав, убавината ѝ се разлеа низ благата насмевка, тенки просирни златести бои ѝ блештукнаа на образите, Станислав нежно ја бакна, „Да одиме“, ѝ прошепоти, гласот му трепереше, ја прегрна и полека чекорејќи низ плоштадот се упатија кон пајтонот. „Одамна чекав некој да ми го скроти срцето“, му рече Сисили, „но не верував дека ова ќе ми се случи токму овде на дивиот Балкан“.

Станислав ѝ кимна со главата покажувајќи задоволство во себе.

Артистот Перица Алексик забележа дека новодојденците си заминуваат, па во бавен ритам, со испрекинати слогови, ама нагласено, иронично запеа:

*„На све стране људи пиште,
На-све-стра-нее љу-дии пии-ште...“*

Додека се качуваа во пајтонот, од кај бината допираа викотници. Имаше жеравење. Луѓето бегаа во разни страни, некои накај Камениот мост, а некои се распрснаа низ малите улички. Сисили забележа дека десетина српски жандари ја растураат толпата луѓе и се упатуваат накај бината каде што артистите Перица и То-

дорче сега си ја допејуваа песната:

*„Што си дошол туѓоземјанине?
Ал’ си дошол оро да играме,
Ал’ си дошол камен да фрламе,
Ал’ си дошол вино да пиеме?“*

Неколкумина жандари се качија на бината, го прекинаа нивното пеење, им ги зедаа гитарите, маваа со пендреците по нив, им ги свиткаа рацете, ги симнаа од бината и ги спроведоа накај жандармериската станица.

Плоштадот брзо се испразни.

Сисили и Станислав веќе беа тргнале накај црквата.

„Гледај таму горе“, ѝ рече Станислав и покажа накај скопското Кале.

Сисили погледна на левата страна, каде што се извишуваше Калето.

„Ене ја козата“, ѝ рече Станислав.

„Ха, ха, коза!“ се насмеа Сисили. „Не е коза!“

„Коза е, онаа што ја видовме на сцената со артистите“, рече самоуверено Станислав.

„Тоа не е коза!“ повтори Сисили.

„Што гледаш ти?“ праша Станислав.

„Црно јагне“, одговори Сисили.

„Коза е. Истата коза што ја тегнеше оној артист“, тврдеше Станислав и не попушташе.

„Јас гледам црно јагне“, тврдеше Сисили.

Црно јагне, див Балкан

Пајтонот застапа пред црквата. Сисили и Станислав се симнаа и се упатија кон влезот. Пред да влезат во црквата, истовремено, ама молскавично се свртеа и погледнаа кон Калето.

Таму, на врвот на Калето, немаше ништо.

Се погледнаа вчудовидено, а потоа гласно се насмеаја.

Влегоа во тишината на црквата.

4.

ПРЕТХОДНАТА 1935-та година во Скопје дојде Велимир Живоиновиќ-Масука. Тој беше театарски режисер и поет. Министерството за просвета и култура на Србија го назначи за управник на *Српското народно позориште* крај Вардар. Речиси целиот ансамбл на *Позориштето* беа дојденци. Театарот се викаше „*Александар I Караѓорѓевиќ*“. Изградбата ја беше почнал Бранислав Нушиќ уште во 1921 кога бил управник на *Српското народно позориште*, а театарот крај Вардар заблескотил дури во 1927 година. Се менувале многу управници, Срби, а низ театарот продефилирале и голем број српски артисти, режисери и драматурзи. Новиот амбициозен управник сакаше да постави драма од домашен, и како што велеше, од локален автор и тоа со тематика од „*Јужносрбијанскиот живот!*“ Масука веднаш се сети на еден таков автор. Го беше запознал во Белград како пејач во Хорот на белградската опера. Тој знаеше дека овој локален автор има напишано драма под наслов „Печалбари“ која таму во Белград пред неколку години му ја беше дал на читање. Масука тогаш работел како режисер во Белградскиот народен театар. „Печалбари“ била напишана на македонски јазик. Драмата му се сто-

рила сценична, ама Театарот не пројавил интерес за неа и за непознатиот автор, обичниот хорист во белградската опера. Тој обичен хорист тогаш во Белград го викале Антонио Пановиќ. Уште од најраната младост се занимавал со литература, пишувал поезија, раскази, а копнеел да напише драма. Свирел и на виолина и таа љубов кон виолината му била силно срасната в срце, оти првата љубов кон виолината му останала и како трајна љубов. А тоа било вака. Антон Панов е роден во Дојран. Татко му бил член на Внатрешната македонска револуционерна организација и пренесувал тајна пошта во внатрешниот дел на виолината. Но, еден ден бил фатен и одведен во живата македонска гробница во подрумите на Беаз куле во Солун! Антон ја нашол виолината дома, и внатре, во неа, нашол и конспиративно непредадено писмо. Поради тоа писмо татко му скончал во темните и мрачни зандани на Беаз куле. Оттогаш Антон постојано бил со виолината.

Во екот на Првата светска војна Дојран е запален, изгорен до темел, па семејството Панови морале да бегаат во Струмица. Оттаму Антон го продолжил школувањето во Белград. Во Средното музичко училиште „Станковиќ“ учел виолина и соло-пеење што ќе му овозможи подоцна да стане и член на Хорот на белградската опера.

Сè до 1936 година тој ќе остане во Белград кога изведбата на драмата „Печалбари“ во

Скопје целосно ќе му го промени животниот пат. Масука го повикал во Скопје, му ја соопштил намерата дека би сакал драмата „Печалбари“ да ја постави на сцената на Скопскиот театар.

„Театарот е празен, луѓето не доаѓаат во него“, му рекол Масука. „Сакам нешто да направам. Мислам дека би било добро да ја преработиш драмата, да ја адаптираш, да го стегнеш дејството...“

Антон се вознемирил, направил неколку нервозни гестови, потскокнал од столот, ги сугурчил нозете една врз друга, остро реагираше. „Не гибајте го текстот“, рекол. „Секоја сцена, секој збор, секое дишење во драмата е доживеано, наше, изворно!“

Антон Панов особено се залагал во изведбата на драмата да учествуваат и двајца македонски артисти, Перица Алексиќ со уметничко име Прличко и Тодорче Николиќ - Николовски.

„Ќе биде тешко“, му одговорил Масука.

„Без нив нема премиера“, му возвратил Антон. „И публика ќе нема“, му додал.

Идејата да ја напише „Печалбари“ на Антон Панов му се родила во Белград. По завршувањето на оперските претстави, осамен упатувајќи се кон својот скроман стан во Чубура, тој го запознал Драги Силјановски, внук на белградскиот фурнација Милош Силјановски кој

имал фурна на улицата „Макензи“ во Белград.

Тие луѓе биле Македонци, од селото Миокази, од западна Македонија. Антон секоја вечер навраќал во фурната, ги слушал потресните и мачни приказни за тешкиот живот, за оддалеченоста од Македонија, од семејствата, па така лека-полека веќе ја составувал приказната за „Печалбари“.

Подоцна отишол и во нивниот крај, во Кичевијата, се запознал со најблиските, видел како живеат, како страдаат.

Откако Масука побарал согласност од Белград, било прифатено барањето на авторот во неговата пиеса да играат и двајцата посочени скопски артисти. Масука порачал во Кичевијата да сошијат специјални народни носии, автентични, оригинални. Тие биле исткаени и извезани од најдобрите ткајачки и везилки во Македонија.

Премиерата била вистински настан.

Но, единствен несреќен и тажен човек во таа скопска ноќ бил Антон Панов.

5.

ТИШИНАТА ИМА посебен говор. Таинствен. Тој говор може да го открива само оној што тихум влегува в црква. Сисили беше возбудена, растреперена. Првпат влегува во една ваќва црква, меѓу непознати луѓе кои допрва сака да ги создава, да ги растајнува. Крај неа тихум чекореше и Станислав. Црквата беше преполна со луѓе. Сите ги држеа свеќите в рака и чекаа од кај олтарот да се појават владиката и неговата свита. Првин што забележа беше дека жените седат на левата, а мажите на десната страна. Подзастана малку, му шепна на Станислав: „Зар треба да се поделиме?“ „Не знам“, ѝ одговори тој. „Да продолжиме, до првите редови“, ѝ рече, ја фати за рака и полека, со внимателно потстапнување се пробија напред. Иако луѓето молчеа и беа загледани во нивните незапалени свеќи, исчекувајќи го почетокот на литургијата, сепак скриен бран од љубопитни погледи кружеше врз нив. Сисили тоа го забележуваше. Таа чувствуваше дека погледите се со широко отворени очи, дека некои се вчудовидени, изненадени од нејзиниот необичен изглед, од долгиот цветен фустан, од златестите коси што ги беше пуштила откако ја симна големата шапка, од човекот што ја придружува кој беше во еле-

гантен европски костум, бојлија човек, знаеше дека влегува во амбиент, во една полумрачна атмосфера во која времето си има свој посебен говор. Помисли дека овде не тече времето, затворено е, спарено е, за него единствен врховен и моќен знак е појавувањето на владиката! Овде времето почнува од пламенчето на свеќата, од трепетот на рацете, на прстите, тој трепет се пренесува во срцето, во душата, тоа е магичниот, волшебен круг во кој се движат овие луѓе, молчат, се предаваат на ритуалот, на неизговорените молитви, на радостите и тегобностите, скрбноста си ја гмечат меѓу прстите додека ги стегаат жолтите свеќи, го сеќаваат восокот, потоа пламенчињата им ги осветлуваат лицата, кришум, од прикрајка, низ таа мижуркава светлина нивните лица се бледи, како во полусенка, прекршена е, стивната е, изгубена е и сенката, свилее низ пламенчето, се пренесува на едната страна на лицето, едното око светнува, мигум блеснува, излегува чудесна светлина што магично се предава на исчекувањето, трае таа игра меѓу светлината и темнината, меѓу сенката и луѓето, меѓу дишењето и трепетот, како сè да е ставено на острата и морничава линија меѓу животот и смртта.

Седнаа во вториот ред, одлево, таму каде што беа жените. Имаше две празни места, седна Сисили, до неа седна и Станислав, ги подигнаа свеќите во рацете така како што и другите ги држеа исправени пред себе, се погледнаа

молскаво, тоа беа кратки погледи во замолк, во стивнато дишење, и се препуштија на магијата на исчекувањето. Пред нив беше големиот иконостас, од него сиркаа ликовите на светците, Сисили го подигна погледот угоре, виде дека горе, под куполата, света Марија го држи в раце младиот Христос, го спушти погледот удолу, се отвори олтарот, владиката во свечена одежа придружуван од својата придружба застапа пред масата што беше покриена со шарено килимче, тогаш Сисили забележа дека на килимчето е Исусовиот лик извезен со тенки свилени конци, се загледа во везот, тоа беше ситен, свилен вез кој совршено го оцртуваше ликот на Исус, тој лежеше, беше испружен на масата, се праша во себе, каде е скриена силата на неговиот живот, надежта, вербата, каде се небесните извори на животот, ѝ протекоа брзи мисли како што светкавица луничави по небото, ама во тој миг владиката ги запали големите свеќи на свеќникот што стоеше на масата врз килимчето со ликот на Христос, светнаа големите свеќи, се вивнаа пламенчињата угоре и сите ги запалија свеќите пред себе, без шум, тивко, само пламенчињата живнуваа и ја ширеа светлината од еден пламнат оган низ кои издишуваа утешителните воздишки на луѓето. Сисили почувствува дека раката силно ѝ ја стега свеќата, се обиде да ја олабави, но раката ѝ се грчеше, восокот се топеше врз прстите, ја чувствуваше неговата топлина, ја жижнуваше, миг потоа сети како се

стврднува, ѝ дојде убаво, пријатно, слатко, тоа беше блажено чувство што ѝ се разлеа во душата, ја подигна свеќата пред очите, тајум низ пламенчето го погледна Станислав, тој мирно, речиси скаменето ја држеше свеќата и го слушаше пеењето на владиката и на неговата придружба, Сисили си помисли дека Господ ѝ го подарил овој човек, дека тоа е небесен ангел што слетал во нејзините прегратки, дека ѝ припаѓа само нејзе, само нејзе, оти ангелите не смеат со никого да се делат, тие еднаш вистински слетуваат и треба да се чуваат, да се галат, токму сега ѝ првка со крилјата нејзиниот ангел во душата, го сеќава тоа, блажено го сеќава, целото тело ѝ гори, пламенот од нејзината свеќа, од сите свеќи ѝ навлегува во душата, гори Сисили како што горат сите свеќи слеани во еден оган разлеан низ фреските и иконите од кои со ширум отворени очи сиркаат светците, тие блажени, кротки ликови, тие недобројни луѓе од сидовите кои ѝ се загледуваат во душата, таа го освои небесното царство, сè било достигну, едноставно и блажено, само требало да дојде вистинскиот миг, за сè треба вистински миг, а тој миг никој не знае кога ќе дојде, еве го тој долго очекуван миг кога се отвора тајната, свездената страница на душата, тоа е најчудесниот, најубавиот ракопис со кој се испишуваат молкот, трептежот и досегањето на највозвишените чувства... Сисили не го слушаше пеењето на владиката, беше потоната во себе, зар требаше да се

измине толку долг пат за да се дојде до овој миг, до ова чувство, но бргу ја отргна таа мисла, ја спушти десната рака врз рацете на Станислав со која ја држеше свеќата, го сети човекот што ѝ беше влегол в душа, вистинскиот ангел што многу години го бараше низ лондонските студенила, а тој ти бил заскитан низ балканските дивини, ги толкува, ги објаснува, лета над нив и ги скротува дивите ветрови кои сепак стивнувале во душата. Станислав го почувствува нејзиното треперење, ѝ прошепоти, „Да одиме“, ама тогаш владиката и неговата свита тргнаа околу масата со извезениот лик на Исус, тргнаа и се движеа во круг околу масата, околу извезеното тело на Исус, направија еден круг, па уште еден, уште еден, а потоа се упатија кон излезот на црквата, по нив тргнаа луѓето со запалени свеќи, и Сисили и Станислав ги зафати толпата, полека се движеа накај излезот, таму на челото забележаа дека владиката и неговата свита прават круг околу црквата, им се приклучуваат многу луѓе што биле надвор, се зголемува поворката, се зголемува и бавно се движи низ пламенот на свеќите, околу црквата се движи во кругови, прави кругови, еден, два, три, тоа се величествени кругови што ги спојуваат и небото и земјата, сè е во слава на големите небесни извори на животот.

Кога заврши и третиот круг околу црквата, владиката и свитата, луѓето што одеа по нив, сите нагрвалија на вратата, се направи го-

лема мешаница, сите сакаа повторно да влезат внатре, Сисили силно го стегаше Станислав за раката, силно, зашто ѝ требаше поткрепа, мислата ѝ бараше придружба, човек што ќе ја носи низ неизвесните патишта на големиот сон на новата стварност, за неа сето тоа беше и сон и јаве, мешаница од сенки и луѓе, од живи суштества што го дофаќаат Господ, а тој се појавува низ жолтата светлина на свеќите и ги движи напред, им вдахнува сила да веруваат дека сè има свое продолжение, па и животот кога скончува.

Веќе имаше некое сознание, некое толкување за бленењето на овие луѓе, тоа го почувствува и во себе, тие веруваат во нешто оти имаат потреба да веруваат во нешто, тие колективно веруваат во некоја невидлива сила, во нешто натприродно и натчовечко кое мора да им ги исполни желбите, молитвите и надежите, а сите се различни луѓе, потонати во своите мисли и скрбности, се молат во еден господ, во една небесна точка од која доаѓа светлината! Секој од нив има своја замислена слика и сака да го види својот господ, оти тоа е индивидуална претстава за богољубената блаженост што посакуваат да ги исполни во испостените души!

Има во сето ова и волшебна ирационалност, небесен церемонијален знак што ги понесува луѓето во невидливото, во недофатното, а сепак длабоко веруваат дека тоа што го посакуваат ќе им се оствари!

Многу мисли ѝ се врволкаа низ главата додека свеќата ѝ догоруваше в рака. Кога со Станислав малку се поттргнаа од мешаницата, застапаа настрана, воздивнаа длабоко за да им олесни, се опуштија, се потсредија, Сисили погледна во камбанаријата. Дотогаш не беше го слушнала биењето на камбаната, таа свонеше во ритам по кои се престојуваа ѕвездите, тие се движеа низ небесните патеки и се групираа во ѕвездено јато, блештукаа, трепереа, замижуваа и повторно светнуваа, Сисили помисли дека камбаната ја удираат тие, погледна уште еднаш горе кон камбанаријата, таму немаше човек, а сепак клепалото се движеше и во ист ритам удираше по големото бакарно своно, овде е сè магично, помисли, оти само со магијата на сонот што се оживува може да се освои стварноста, и да се поднесува таа стварност, така помисли оти беше убедена дека во секоја појава има скриена порака која едноставно треба да се прочита токму така како што е испратена!

„Свеќите згаснаа“, ѝ рече Станислав и тргна да ја остави својата догорена свеќа во пелта на свешникот.

И свеќата на Сисили беше догорена, а таа сè уште бландаше во небесните кругови на жолтеникава светлина, го држеше стопениот восок, го стегаше в рака, раката ѝ беше в грч, како да фатила некој скапоцен небесен камен, па го стега сè додека светлината не ја впи во своите очи. „Да, и свеќите згаснуваат“, му рече,

небаре се оттргна од некој далечен сон, погледна околу себе, виде дека луѓето влегле внатре во црквата, а другите стоеја пред вратата и беа предадени на тој внатрешен свет затворен под небесниот покрив на црквата. Погледот повторно ѝ отиде кон камбанаријата, таа биеше, биеше, одекнуваше свонењето на камбаната, како свездено ехо го чувствувааше тоа свонење, која сила го движи клепалото, кој го движи, нема човек, нема сенка, нема раце што го затегнуваат јажето, што го тегнат лево-десно, се движат и јажето и клепалото, удираат силно во големото своно, одекнува тоа, до небото одекнува, се шири свонот, тоа ќе е врската меѓу земните и небесните сили, тоа се златните патеки по кои треба да се патува ноќва, „Ги открив златните патеки“, радосно извика Сисили, извика и потскокна в место, ги подигна рацете угоре, го вивна погледот кон свезденото небо, „Ви благодарам небесни сили“, рече молитвено, „ви благодарам што ми вдахнавте љубов!“

Го рече тоа Сисили, а Станислав занемен ја гледаше, беше изненаден од нејзиниот занес, од молитвите упатени кон небесните височини.

Во тој миг на небото блесна лескавец, остра светкавица блештукна врз камбанаријата, сноп брзосветлица се посипа врз камбаната, Сисили извика: „Тоа е!“ свика и силно потскокна како да сакаше да се вивне угоре до камбаната, „Црното јагне го видов, тоа ја клепа камбаната!“ со восхит рече, ги протегаше рацете угоре

и сакаше да полета, ех, да полета да го дофати црното јагне! Светкавицата беше миговна, се скри во темнилото на ноќта, небото повторно засвезди.

Станислав силно ја прегрна, „Смири се“, ѝ рече, „кај нас такви се небесата, и свездени и грмотевни“, и ја поведе накај пајтонот. Се качија, Станислав му даде знак на пајтонџијата да тргнат, „Кај театарот“, му рече, ја наметна со сина свилена наметка, таа беше скукулена, згрчена, страв ли беше, стрес ли, уплав од светкавицата, трепереше како гром да ја удрил, Станислав ја погали по долгите коси, по лицето ја погали, ги спушти усните врз вратот, ја бакна, уште еднаш нежно ја стрепери со усните по вратот, Сисили немеше, гледаше во една точка, пред себе, во двата бели коња гледаше, го слушаше нивниот тропот по калдрмата, така срцето ѝ тупотеше, мислеше дека се вивнала по небесата, дека плови во златна кочија. Молскавично се сврте кон Станислав, го бакна, силно го бакнуваше, страшно го љубеше. Сисили го потисна сонот, се освести, сè беше реалност.

„Каде одиме?“ сосем тивко, смирено, со благ глас праша.

„В театар“, ѝ одговори Станислав.

Сисили се насмевна, тоа беше чувство на задоволство, погледна во двата бели коња, тие полека тупотеа по калдрмата, пајтонџијата спокојно ги држеше уздите, пајтонот нежно се дрмолеше, сè ѝ изгледаше совршено услупно, сле-

ано со ноќта.

„Во што се молат луѓето?“ праша.

„Во господ“, ѝ одговори Станислав.

„Во очите на тие луѓе видов и нешто друго. Го очекуваат Воскресението Христово, ама за нив тоа е и нешто повеќе. Во молкот, низ светлината на очите, тие се молат и за нешто друго!“

Станислав молчеше, немаше одговор.

„Тагата“, рече Сисили, „дали тагата има лице?“

„Има, ама никој не може да ѝ го види“, ѝ одговори Станислав.

„Тие се страшно несреќни луѓе“, рече Сисили. „Го видов тоа. Можеби тоа е лицето на тагата!“

„Тагата нема едно лице!“

„Таму во црквата имаше многу луѓе и многу измешани лица на нивната тага!“

„Значи и многу надежи!“

Сисили се подзамисли, погледна лево-десно, мина со погледот низ белите коњи што го тегнеа пајтонот, помисли на гревот, „Нема човек без грев“, си рече во себе, „но, зошто толку многу треба да се страда за да се прости гревот, молитвење, бленеење, зошто толку паднати, изгубени и изгорени созвездија што потонуваат во морињата, се тркалаат низ сувите ниви, чемреат низ шумските дивини, зошто толку запалени свеќи, а сè се обновува, сè има свој нов почеток, животот си кружи меѓу небото и земјата,

се врти во предвидениот круг на движењето, од крикот на раѓањето, до последната предишка на смртта, сите тајни се затворени во тој круг, а тој си врти, си врти, помамува, ту испушта топол бран на надеж, ту те исполнува со студени, смрзнати јанси, те растргнува меѓу непогодици и ненадејни светкавици, сакаш да се видиш осветлен, однатре да се погледнеш, душата, срцето, сопственото поле на ноките и на несониците да си го осветлиш, можеби првата грешка, првиот грев е направен и во првиот крик, а потоа само се множат самообвинувањата, па се бара сопствен излез низ премрежињата на животот, се вообличува нова стварност, своја воздигната слика што ја оживуваш низ витлавиците на времето, па се вомјазиш на знакови што потајно си ги посакуваш, си ги замислуваш, тие се појавуваат, ги гледаш, ги има и ги нема, оживуваат и исчезнуваат, те прогонуваат или ти ги повикуваш, те следат оти сакаш и ти да ги следиш, без нив душата ќе ти биде скрбна, врзулец си во сопствените конци на неспокојот, оти над сè е љубовта, замислената, копнежно посакуваната љубов!“

„Стравот е посилен од надежта“, му рече Сисили на Станислав после подолго молчење.

„Луѓето се борат со стравот, сакаат да се ослободат, се молат, потајно го потиснуваат, оти се плашат за својата иднина“, ѝ одговори Станислав обидувајќи се смирено, спокојно да го води разговорот.

„Мислам дека имаат и колективен, заеднички страв, нешто што им ја стега душата, како одвај да дишат, како да немаат сила да си ја кажат болката! Тој страв е нивната сила да ја повикаат надежта, а таа е исполнета со визија за нивна поинаква иднина од оваа стварност“, исто така сталожено, лежерно, без треперења во гласот, но со многу поголема проникливост во мислата објаснуваше Сисили. „Зошто толку верба во крстот, зар немаат друга сила да го потиснат стравот, да го зграпчат тој подмолен демон, јавно да го расчеречат, оти иднината е визија, претпоставка, желба, сон, а демонот постои во сегашноста, секогаш во сегашноста, и таа, сегашноста не може да се појавува како сон оти по неа се оди, се чекори, се живее, во неа се собрани сите врutoци на слачта и на бигорот, по нејзините распнати плеќи се сновиме, се распнуваме и воскреснуваме, оти без распетие, нема воскресение, без грев, пак, ја нема Голготата до врвот што го допира небото!“

„Секому е потребен крстот“, ја прекина Станислав. „Тоа е потребата да се верува во нешто свето, оти крстот ја носи надежта, таа секогаш некој мора да ја донесе, оттаму и вербата дека Господ може да им ги реши проблемите, мачнотиите, тегобите, иако, јас сум убеден дека проблемите се во човекот и дека единствена надеж е сам да си ги разреши!“

„Веќе навлеговме во мошне сложена, филозофска расправа“, се насмеа Сисили, одмавна

со раката со знак дека треба да ја напуштат оваа мачна и тешка тема. „Сепак“, додаде, „кај тие луѓе чувствувам друга мачнотија! Црквата им е единствениот начин да се почувствуваат поблиску до себеси, до својата земја и до својот господ, до својот крст. Тука се сигурни, не се изложени на опасност од надвор, имаат чувство дека некој ги штити, ги чува, тука се сигурни дека можат и на свој јазик да се молат, а да не бидат казнети за тоа, затоа се така збиени еден до друг, сплотени, огнот од свеќите им се прелева од една во друга свеќа, заеднички оган им е тоа, тоа е нивниот заеднички јазик, штит, одбрана, тие имаат една заедничка мисла што можат и со молк да ја искажат оти е само на нивен јазик, тие сонуваат на тој јазик, сè именуваат со нивни зборови што ги подголтуваат, тука тешко ќе можете да ја стопите свеќата и да го претопите восокот во друга свеќа, тие тоа го знаат, го носат длабоко во душата, траат, трпат, молчат, се молат немо на света Марија, на Исус се молат, го возвеличуваат неговото воскреснување оти преку тоа го гледаат воскреснувањето на својата слобода. Исус го замислуваат како слободен човек што шета низ нивната земја, им се појавува во ораниците, на изворите, во колепките на бебенцата, им ги брише солзите радосници, им ја теши душата кога таговоно пеат, а пеат таговоно оти го повикуваат неговиот глас, неговиот дух, во него гледаат вистински спасител, оти некој ги покрил со црн чаршаф, ги по-

сипал со мрежи, им ја зел слободата, светлината, виделината, па претаат, не можат да дишат, не сакаат да крикнат, молчат, траат, само нокум на запалена свеќа се собираат вака во толпа, ама со една мисла што ги обединува, што ги води како ѕвезда водилка. Затоа гледаат во големиот крст, се молат, тие веруваат во својата молитва, па тешко некој отстрана ги разбира, ги сфаќа! Долг е патот до проникнувањето во душите на луѓето“.

Станислав направи неколку нервозни гестови, промрмори нешто нејасно, се тргна настрана, со гест на протест, па рече: „Ти како да ме обвинуваш!“

„Не те обвинувам“, му одговори со спокоен глас. „Го исказувам моето забележување, моето чувствување на тие луѓе. Сепак, вие сте дојденци тука, вие сте им ја зеле земјата, им зборувате со ваш јазик, а тие имаат свој, ги нарекувате Срби, а тие се Македонци, тоа го носат во душата, тешко ќе ги искорнете нивните чувства и ќе ги посадите вашите, сето ова што се случува овде е само привремена состојба, знам, такви се работите, и ти го знаеш тоа, див Балкан, ќе речеш, ќе се оправдаш, но и дивината може да се скроти со разум, а не со пушка, со поробување!“

„Сепак да прекинеме“, рече Станислав. „Не сакам историјата да ја исправаме во пајтон“, се насмеа, ја прегрна, нежно ја бакна, му даде знак на пајтонцијата да застане.

Се симнаа пред театарот, крај кејот на Вардар. Театарот беше осветлен, блескаше, многу луѓе влегуваа во него.

„Што ќе гледаме?“ го праша Сисили додека влегуваа во фоајето на театарот.

„Некоја претстава од овдешен, локален автор“, ѝ одговори Станислав гледајќи леводесно за да го здогледа управникот Масука со кого се беше договорил да се сретнат. Тие беа добри познајници, се знаеја од Белград. Некаде од страна се појави управникот Масука, иташе кон нив, беше вознемирен, возбуден и збркан. Црните мустаци му беа наострени, наежавени, од очите му искреше лутина, незграпно се поздрави со Станислав, се прегрнаа како стари пријатели, „Чест е за Српското народно позориште во Скопје“, му рече Масука, „чест е да ни дојде ваков висок владин гостин од Белград“, и се понуди да го поведе во најубавата гостинска ложа. „Сисили, англиска писателка и новинарка“, Станислав му ја претстави на Масука својата гостинка. Масука уште повеќе се вознемири, се вртеше, скокалкаше околу нив, „Да одиме во ложата“, им рече, „да одиме, ќе гледате претстава од јужносрбијанскиот живот, од овдешниот, првпат се изведува ваква претстава, на јужносрбијански дијалект, со многу пеење, но и со многу солзи, оти овдешните луѓе се плачливи, жаловни, имаат многу тажни песни, па нека си ги пеат, нека си ги слушнат како изгледаат и во театар!“

Се сместија во гостинската ложа, Масука седна до нив. Салата беше преполна со луѓе, многу погледи се вртеа кон нив, кон нивната ложа, Сисили изгледаше прекрасно, од неа зрачеше нежна убавина што се прелеваше низ салонот, луѓето тоа го гледаа, го чувствуваа и се восхитуваа, потајни погледи беа тоа, погледи на љубопитност, ѝ беше голем напор да го издржи тој бран вцарени погледи, но веќе беше концентрирана на претставата.

Се дигна големата црвена завеса.

Течеа првите сцени. Се појави Симка, убаво моме, во раскошна носија, Симка како најубав цвет за мажење, се развиваше заплетот, се појави и Костадин, момчето што искрено ја сакаше, ама беше сиромашно, не можеше да најде пари да му плати на татко ѝ, богатите, чорбаџиите ја меркаа Симка, со пари, со многу златници ќе ја купеа, не знаеше што да прави Костадин, а и да имаше пари не сакаше со пари да си ја земе, тој искрено ја сакаше, тоа беше силна љубов, и Симка го сакаше, немаше пари кои можеа да ја измерат нивната љубов, ама татко ѝ на Симка ни за жива глава не ја даваше без пари, тајно му позајми на Костадин, го задолжи, „Кога ќе спечалиш, ќе ми ги вратиш!“ му рече, и така бидна свадбата, им се роди и син, потпорасна...

Како што се одвиваше дејството на првиот и на вториот чин, во преполното гледалиште се чувствуваа жеравење, немир, тивки протес-

ти, имаше вознемиреност и неспокојство, нешто луѓето реагираа, беа незадоволни.

Масука беше нервозен, седеше во ложата со гостите, со Сисили и Станислав, ги сучеше нозете, гледаше во немирната публика, ги сеќаваше протестите на луѓето.

„Зошто луѓето реагираат?“ тивко го праша Станислав.

„Има еден проблем... Има..“, тептеше Масука, „ама ќе се смират, ќе стивнат!“

Во тој миг на сцената се појави Антон Панов, ја прекина претставата, „Престанете“, им свика на артистите, публиката го поздрави со аплауз, со овации, „Така треба!“ „Така треба!“ „Си ги бараме нашите артисти!“ викаа луѓето од гледалиштето, а Антон им даде знак да престанат. Рече: „Му се обраќам на управникот Масука“, и го упати погледот кон ложата, „Нему му се обраќам, а и на неговиот владин претставник од Белград му се обраќам, претставата нема да продолжи доколку не ги извади од апс двајцата македонски артисти! Ова е македонска претстава, македонски театар! Јужна Србија... Јужна Србија... Хм-хм! Барам веднаш да бидат доведени овде, да играат во претставата како што беше ветено!“

Од една силен аплауз, луѓето од гледалиштето станаа на нозе, „Браво! Браво!“ викаа френетично, „Ќе чекаме! Ги сакаме Перица и Тодорче!“ викаа луѓето, а Масука стана во ло-

жата, се вртеше в место, не знаеше што да прави, му рече на Станислав: „Да одиме во мојата канцеларија“, стана Станислав, стана и Сисили, таа беше вознемирена, сфати дека се случува нешто драматично, ама не знаеше што е, „Што се случува?“ го праша Станислав, ама тој немаше време да ѝ одговори, да ѝ објасни, се упатија во канцеларијата.

„Мораме да ги ослободиме“, му рече Масука на Станислав во канцеларијата. „Ова е голем скандал, без нив нема да продолжи претставата!“

Станислав му телефонира на банот, го замоли веднаш да ги ослободи двајцата артисти.

По подолго чекање, Масука, Станислав и Сисили повторно се вратија во ложата, луѓето исчекуваа, авторот Антон Панов чекаше, некој довикна „Ќе почне третиот чин“, салата се затемни, се дигна завесата, се смирија луѓето, исчекуваа. Кога протече првата слика во домот на Костадин, а почна втората, крај прошталната чешма каде што се одвива сцената со печалбарската разделба, се појавија Перица и Тодорче, во салата одекна аплауз, а тие пееја:

*„Цветано, моме, Цветано галабо,
Цветано, моме, Цветано!..
Помниш ли, моме, знаеш ли, галабо,
кога си бевме малечки,
Во стриковото градинче, галабо,
вишни ем црешни беревме,*

во уста си ги клававме!..

На песната ѝ се придружија и другите селани што ги испраќаа печалбарите, а во салата сите гледачи станаа на нозе, ја прифатија песната и во еден глас ја пееја.

Сисили се восхити.

„Боже, ова е чудесно“, му шепна на Станислав со восхит. „Ова досега не сум го видела, сите, и артистите и публиката да пеат!“

Станислав молчеше, не беше расположен, Масука ги гледаше под острите црни мустаци, не знаеше како да постапи, му се мешаа чувствата, ем беше радосен што успеа да направи претстава што ја прифаќа публиката, ем му беше тегобно за инцидентот за кој допрва ќе треба во Белград да објаснува.

Претставата заврши со овации.

Писателот Антон Панов исчезна низ ехото од одушевувањето на публиката. Исчезна, оти сонуваше за свој театар, за блескотен театар на својот народ.

Длабоко во ноќта Сисили и Станислав со пајтонот се упатија кон хотелот „Бристол“.

Зад тропот на коњите и тивкото ехо на калдрмата, Сисили како да слушаше блеење на јагне.

Погледна зад пајтонот, само полна жолтенакава бакарна месечина се тркалеше по калдрмата.

Небото беше свездено.

6.

ХОТЕЛОТ „БРИСТОЛ“ беше во близина на железничката станица. Крај него се расчитуваше теренот за изградба на нова, современа железничка станица. За таа станица се зборуваше дека ќе биде најголема и најубава на Балканот. Во градот пристигнуваа многу инженери, Германци, Французи, Англичани и луѓе од разни земји во светот. Се зборуваше и тоа дека Скопје ќе стане центар на Балканот, клучен сообраќаен јазол низ кој ќе минуваат многу луѓе. Кога Сисили и Станислав се симнаа од пајтонот, пред хотелот „Бристол“ беше тивко. Влегоа во хотелот, ги пречека рецепционерот, им рече дека долго ги очекувал и дека собите им се подготвени. Сисили погледна во Станислав, тој ги беше дал документите на рецепционерот, го погледна скришум и помисли дали ќе спијат одделно или... Беше уморна, веќе доживеа многу возбуди. Станислав ги зеде куферите, се упати на првиот кат, Сисили тргна по него, рецепционерот скокна да им помогне, ама Станислав му се заблагодари, му рече „Не треба, сами ќе одиме до собите!“ продолжија одејќи низ малото, тесно и темно ходниче на првиот кат барајќи ги броевите на собите. Станислав застапа пред собата број пет, ги спушти куферите, ѝ рече, „Ту-

ка сме! Тоа е твојата соба“, го стави клучот во бравата, отклучи, „Да ги внесам куферите внатре“, ѝ додаде, Сисили го погледна блажено, уморно, му кимна со главата, тој влезе во собата, ги стави куферите настрана, го запали светлото, „Влези“, ѝ рече, „Влези, собата е малечка, ама прекрасна“, Сисили влезе, прошара со погледот низ собата, „Навистина е малечка, ама... ќе биде прекрасна“, му рече, застапа пред Станислав, го погледна в очи, тоа беше нежен, просирен, свилен поглед кој многу повеќе траеше отколку што можат да издржат трепките. Станислав се сврти, ја затвори вратата од собата, ѝ се приближи, ѝ ја симна големата шапка, ја погали по косите, тие ѝ се отпуштија врз вратот, светлината се прекршуваше низ косите и ѝ се прелеваше на долгиот врат, ја погали уште еднаш, нежно, со трепет, ѝ го бакна вратот, уште еднаш ја бакна, Сисили го прегрна, ѝ се пробуди голема страст за љубов. Спонтано, во занес ги симнуваа алиштата од себе, тие паѓаа на подот, телата сè повеќе им се здружуваа, им се преплетуваа, над нив надвиснуваше тишината како златест ореол, се втурнаа во креветот, беа едно тело и една страст, еден полноќен круг околу кој се врти сиот свет на постоењето. Сисили не го сети крикот, ни својот, ни на Станислав, и дали воопшто имаше крик, тонеше во сласта, пловеше во бескрајните соѕвездија на задоволството. Никогаш дотогаш не доживеала таква страст, таква слач, беше среќна, открива-

ше нешто ново, со големи вредности. Чувствувааше дека во нејзиното тело влегува нешто големо, силно, дека ѝ го дрмоли целото тело, ја разнесува, се предава на таа надојдена сила што безгласно заридува како од длабока стерна, плови некаде далеку, кон бескрајот. Таа сакаше возбуди, нови сознанија, сакаше да ги открива луѓето и непознатите земји, сакаше да напише книга за нив, мислеше дека луѓето мора да се доживеат, да им се навлезе во душата за вистински да се откријат. Нема претпоставен и замислен човек, нема ни таков народ, ни таква земја, сè е конкретно, сè конкретно постои во својата различност. Кога тргна од Лондон за да го открива Балканот, таа ја носеше и својата голема болка во душата дека времето за љубов ѝ е неповратно одминато! Доживеа тешка операција, веќе никогаш не би помислила дека ќе може да се вљуби, имаше многу разочарувања, неуспешна љубов и грев што ја мачеше, сите обиди за повторно оживување на љубовта ги сведе на обични врски кои ѝ го крепеа животот, ѝ даваа сила да работи, да патува и да пишува. Секогаш една вредност заменувааше со друга, разочарувањето го потиснуваше со нов предизвик.

Станислав стана од креветот, се упати на кај бањата, Сисили низ мижуркавата светлина го погледна неговото тело, тој беше убав, здрав маж, се сврте, пред него се нишкаше нешто долго, погледот на Сисили застапа на тоа издолжено, овиснато парче од неговото тело, на

таа божествена сила што ѝ го помати умот, ама се восхити, боже, колкав му е, чудесен примерок, помисли во себе, воздивна, се израдува, Станислав забележа дека таа го загледа, се премисли, се врати неколку чекори назад кон креветот, се наведна врз Сисили, ја бакна, ја погали, „Беше прекрасно“, ѝ рече, Сисили му трепна со очите, му го потврди своето задоволство, го прегрна, го бакна, потоа полека, нежно ја спушти десната рака удолу по телото, удолу, сè поудолу, копнееше да го допре, да го дофати тоа чудесно издолжено живо и скротено суштество што беше го почувствувала во својата утроба како гром, како светкавица што го распурува небото, сакаше да го има в раце, да го гали, да го милува и да се спријатели, да ја исполни дланката со скриена сила што ќе ѝ припаѓа само нејзе, ќе ја командува таа сила, љубоморно ќе си ја чува во долапчето на скриената страст. Го допре тоа суштество, нежно го допре, го погали, сети дека полека му ја буди силата, ја спушти раката уште подолу, во набабрените сенки на стеблиштето, во корените, тука го галеше, како да шеташе под галежна сенка на големо разгрането дрво со дебело стеблиште, живнуваа гранчињата, запавка нежен ветрец, се заниша стеблиштето, првин полека, во бавни движења, лево-десно се занишколи, направи неколку кругови околу нејзините нозе, го сети врз својата отворена, зјапната цепинка, таа ѝ се ширеше, копнееше да го дофати, да го при-

влече во себе, се напнуваше, се ширеше и зјапаше по него, немо го повикуваше, му се виеше пред пробудениот врв, на врвот се закачуваше, се виеше, виеше, танцуваше, кружеше околу неговиот наострен и вжештен остреј, ама тој се нишкаше, завиваше, сè уште се будеше и кроце-кроце ’рзнуваше, таа ја спушти и другата рака долу, со двете раце го држеше, го стегна, ги спушти прстите под неговата сенка, во корените ги збрца прстите, длабоко риеше во неговите корени, копаше со прстите да ги дофати најдлабоките жили, да ги затегне, да ги набие кон себе, во себеси. Ги ширеше нозете, се напнуваше, ги дигаше врз телото на Станислав, ги спушташе и во услупни галежни кругови го држеше во двете раце тоа разрикано и разјарено суштество кое полека, но сè уште неодлучно навлегуваше во нејзината цепинка, влегуваше и мигум излегуваше, испушташе тивок пенест шум, како да се напојува на жуборлив извор, се оближнуваше, таа не го испушташе од раце, се нишкаше, завиваше, сеќаваше дека стеблиштето му се зголемува, брзо расте, се возвишува, од далеку надоаѓаат ветришта, бури, луничави и немирни облаци ќе се истурат врз неа, телото ѝ се изви околу него, се усучи, го испушти од рацете, ѝ се измолкна и ѝ се лизна низ прстите, нараснат беше, голем, здивосан, цепинката очајно ѝ лелелкаше на слачен глас, копнежливо и жугно го повикуваше како распукнато и заведено поле што се моли пред небото за капка

дожд, сети дека телото ѝ се задрмолува, повторно сети дека тоа суштество се покренува, ѝ навлегува во цепинката со сета сила, заринува во длабочината, одеднаш ја фрсна, молневито ја фрсна како небесна сила да го покренува, и од најголемата височина се втурна во неа, навлегуваше, навлегуваше, ѝ се ширеше цепинката, се напнуваше, го впиваше во себе, го вшмукуваше внатре, подлабоко, сè подлабоко, длабоко колку што може да се патува до бескрајот на сонот.

Танцуваше низ најубавите соѕвездија на слачта.

Кога се пробуди, Станислав сè уште спиеше до неа, таа стана од креветот, го отвори прозорецот, погледна надвор, беше забелено утро, воздухот свеж, дишеше длабоко, ѝ беше пријатно. Долу на улицата одвај по некој минувач чекореше по калдрмата, погледна во дворот на хотелот, долу под прозорецот, имаше мали грмушки, се загледа во една раззеленета грмушка, ѝ се стори дека некои всверени окца сиркаат од неа, ги поттргнуваат листовите и љубопитно ја гледаат, очите блештукаа, а зад нив нешто црно се криеше, му мавна со раката, го поздравил, сакаше да му довикне да не се плаши, се размрда грмушката, се разлишаа стебленцата, дувна свеж утрински ветрец, ја погали по лицето, таа замижа, ѝ дојде убаво, воздивна длабоко, вдиша уште еднаш свеж воздух, ги отвори очите и виде долу, во дворот, пред грмушката крот-

ко стоеше црно јагне. Ја подигнало главата, ги врголеше очите угоре, гледаше во неа. О, боже, насекаде ми се јавува црно јагне, помисли, ме следи, ме придружува, сака нешто да ми каже, ама јагнињата не зборуваат, на кој јазик ги испраќаат своите пораки, како да се разбереме, кој знак е, која мисла ми ја упатува, се прашуваше Сисили, се мислеше, брзо ѝ минуваа низ главата неодгатливи прашања, се обидуваше да најде брз одговор, некое утешително објаснување, ама ништо не можеше да одгатне од глетката! Го погледна Станислав, тој се вртеше во креветот, се будеше, сакаше да побара помош од него, да го види црното јагне, да ја растајни неговата кроткост и втиленост во неа, да најдат заедничко толкување за тоа што го гледа!

„Разденето ли е?“ праша Станислав.

„Да!“ му одговори.

Тој се преврте уште неколку пати во креветот, мрзоволно и тешко стана, „Имаме многу обврски денеска“, ѝ рече и се упати накај бањата, ама Сисили го пресретна, му рече: „Дојди на прозорецот, дојди да го видиш моето црно јагне!“ Станислав се насмеа, „Повторно привидение!“ ѝ рече, „Не е привидение“, му одговори Сисили, „Дојди, вистина е, црно јагне ме гледа“, го повлече за раката, Станислав застапа на прозорецот, погледна надвор, го сети свежиот воздух на утрото, вдиша длабоко, погледна долу, во дворот, „Нема ништо“, ѝ рече, „Ништо не гледам, нема црно јагне, нема ништо!“ таа не му

веруваше, застапа до него, се наведена врз прозорецот, погледна долу, кон грмушката го впери својот поглед, навистина немаше ништо, го немаше црното јагне што пред малку го виде, што се свереше во неа, уште пошироко ги напрегна очите, помисли дека се скрило зад грмушката, но и таму го немаше, стебленцата не се нишколеа, листовите не трепереа, ги немаше и тие блескотни очи што таинствено сиркаа од зад грмушката, нема ништо од тоа што пред малку виде! Станислав ја погали, рече, „Да се подготвиме!“ влезе во бањата, Сисили се наведена врз прозорецот, вчудовидена гледаше во грмушката, го немаше, го немаше црното јагне! Можеби беше привид, помисли, ама зошто црно јагне да ми се појавува како привид, го виде и на Калето, црно јагне е, се уверуваше во тоа, но и се двоумеше, не беше сигурна во себе.

Кога се симнаа долу во ресторанот, додека појадуваа, Сисили му рече на Станислав:

„Сакам да засадам орев во дворот од хотелот!“

Станислав беше изненаден.

„Орев?!“ ја праша со вчудовиденост.

„Да, орев“, тивко, со голема самоувереност му одговори Сисили.

„Зошто токму орев?“

„За убавата ноќ!“

Станислав се насмеа, му беше пријатно што ги слуша тие зборови.

„Тоа веќе има некаква смисла!“ се насмеа и продолжи да јаде.

„Оребот... Оребот е силно дрво!“ објаснуваше Сисили и го пиеше чајот. „Оребот долго трае, широко листа, разгранува, сака да ги дофати височините, го врти сонцето над круната, сенката му е дебела, згустена, горделив е, издржува на грмотевици, на бури, затоа сакам да засадам орев, како некоја трајна мисла за ова што ми се случи со тебе!“

„А, што ти се случи?“ иронично и подбивно ја праша Станислав.

„Тоа што го посакува секоја жена!“ му одговори Сисили ставајќи му до знаење дека не ја прифаќа неговата подбивност.

Станислав малку помолкна, се замисли, ја погледна, сфати дека можеби ја навреди, па се обиде да се извади:

„Знаеш, тоа што го посакува секоја жена, тоа на што ти мислиш, всушност го има секој маж!“

„Не знам дали мислиме на истото!“ му рече Сисили. „Се плашам дека пребрзо го вулгаризиравме разговорот! Јас не мислам на тоа што ти мислиш!“

„А, на што мислиш?“ ја пресретна Станислав. „Каж ми, објасни ми!“

„На љубовта мислам, а не на тоа на што ти помисли!“ се дообјасни Сисили и ги изговори зборовите со извесна лутина во кажувањето.

„На љубовта?“ ја праша со воздигнат глас Станислав.

„Да, на љубовта“, му одговори таа. „Во мојата ситуација тоа е најважно. И е неверојатно! Кога жената ќе ја изгуби надежта, кога ќе се разочара, кога ќе ѝ одминат најубавите години, кога не верува дека веќе постои љубов со занес и кога покрај сето тоа ќе ѝ се случи вистинска љубов, се чувствува како повторно да се родила! Може и да се смееш и сето ова да ти изгледа наивно, романтично, но јас искрено ти го кажувам моето чувство! Моето ново раѓање! Како првпат да се вљубувам! Така се чувствувам, Станислав, верувај ми, помогни ми!“

Тоа „Помогни ми!“ го збуни Станислав. Престана да јаде, го остави појадокот, се замисли, се возбуди, никогаш и ниту од една жена не чул таков молбен глас, „Помогни ми, Станислав!“ тоа го стресе, му проструи низ телото како вжарена мисла, не можеше брзо да се снајде, не знаеше како да реагира! Таа бараше помош зашто се вљубила, во него се вљубила и тоа отворено го кажува како сопствена немоќ. Љубовта е посилна од неа, владее со неа, таа има романтично објаснување „Како првата љубов“, вели, а тоа е посилено од сè, се плаши, стравува!

„Зошто страв?“ ја праша Станислав по подолго размислување.

„Со љубовта човек се воздигнува, но и треснува удолу, на земја“, му одговори Сисили. „Како што се дофаќа небото, така се допира и

дното“, му рече, ја дофати шапката што ѝ стоеше на столот отстрана со што му стави до знаење дека е подготвена за одење.

„Не те разбирам целосно“, ѝ одговори Станислав. „Не те разбирам, но сепак, треба време за да те сфатам!“

Сисили се насмеа, лицето ѝ беше убаво, на одблесокот на утринските сончеви зраци ѝ се оцртуваа убавите очи, насмевката ѝ се прелеваше низ празниот ресторан, на масата имаше ваза со јоргован, тоа сега го забележа, се загледа во бледолилавите цветови, ги допре, го сети омајниот мирис, „Овде пролетта рано доаѓа“, му рече на Станислав, се насмеа, ѝ беше пријатно од мирисот на јоргованот, тој мирис ја расположи, ѝ ја исполни душата со убаво чувство, на нешто ја потсетуваше, ја потсетуваше, размислуваше, мирисите мора на нешто убаво да потсетуваат, треба да се сети на што ја потсетува јоргованот, на некој миг, цветните омајни мириси бргу-бргу ја пренесуваат мислата, мислата е брза, патува некаде далеку, во минатите времиња, да, се сети, јоргованот ја потсети на флејта, на убавата и нежна музика, флејтата ѝ ја пренесе мислата на Орфеј, на чудесната потрага на Орфеј по Евридика, на магичната музика пред која и шумите се наведнуваа, изворите престануваа да жуборат, птиците го замолкнуваа чрчорењето, сите ја слушаа музиката на Орфеј од неговата волшебна флејта, но зошто флејта, помисли во еден миг, и зошто Орфеј, сè тргна

од неколкуте соцветија во вазната, од јоргованот, каде е врската, асоцијативниот пат од флејтата до Орфеј и Евридика, што има тука нешто заедничко, нешто што го допира нејзиното сегашно расположение и нејзината моментална животна состојба! Дали да погледа во Станислав, помисли, дали низ неколкуте соцветија да го погледа неговото лице, во очите да му се загледа, како да му сирне во душата, да сети дали ја сака, дали го најде вистинскиот човек.

„Со мислите си некаде далеку“, ја испревари Станислав.

„Да“, му одговори Сисили и продолжи да ги допира бледолилавите цветчиња на јоргованот. „Со мирисот на цвеќето се патува далеку“, додаде и се насмеа. Ја подигна главата над јоргованот, ја испружи раката кон Станислав, го допре за лицето, му рече:

„Орфеј!“

Станислав првин не ја сфати, не ја разбра, рече, „Што?“ ама миг потоа се насмеа, „Зар рече Орфеј!“ промрмори во себе, „Зар рече Орфеј?“ погласно го повтори прашањето, таа кимна со главата, му потврди, а тој додаде: „Каква е таа асоцијација?“

„Од цвеќето“, му одговори. „Орфеј и цвеќето!“ промрмори уште еднаш Станислав барајќи ја во себе смислата на нејзината споредба со Орфеј.

„Од јоргованот“, додаде таа.

Станислав ги допре соцветијата на јоргованот во вазата, го сети силниот мирис, се обидуваше да го одгатне тајниот пат на пренесената мисла до Орфеј.

„Јоргованот ме потсети на флејта, а флејтата ми ја оживеа мислата за Орфеј“, му помогна Сисили во барањето на одговорот.

„Зошто флејта?“ праша Станислав.

Сисили се насмеа.

„Мислев дека знаеш“, му рече. „Флејтите се прават од јоргован. И тоа само на Балканот“.

Станислав беше изненаден. Се чувствуваше како да беше фатен во стапица.

„Јоргованот и флејтата!“ вчудовиден се насмеа повеќе со намера да се оправда. „Чудесна врска, неверојатен спој!“

„А, дали знаеш каде се најубавите јорговани, големи, разгранети, со бледолилави соцветија, со омајни мириси?“ го праша Сисили.

„Не!“

„На Дојранското Езеро“, брзо му одговори Сисили.

Станислав уште повеќе беше изненаден.

„Ми кажуваш нешто фантастично“, ѝ рече.

„Не е фантастично“, му одговори Сисили. „Вистина е. Орфеј таму ја барал Евридика! Да, таму во шумите околу Дојранското Езеро. И таму ја направил својата волшебна флејта. Од дојранските јорговани. Прататковина на јорго-

ванот е Балканот, Македонија. Оттука е рас-
пространет низ Европа!“

Станислав потстана, се насмеа, „Не знам
дали е така“, ѝ рече, „Но, ти верувам. Приказ-
ната е прекрасна“, додаде, а по него стана и Си-
сили и двајцата излегоа надвор, пред хотелот.

Сисили веднаш погледна на десната стра-
на, во дворот, ја забележа грмушката што ја
гледаше утринава од прозорецот, тоа беше рас-
цветан јоргован, се лелееја соцветијата, потоа
погледна угоре кон прозорецот на собата, па
повторно се загледа во грмушката, во јоргова-
нот, околу неа немаше ништо, го немаше нејзи-
ното невидливо црно јагне, се расколеба, дали
утринската глетка беше вистинита или нависти-
на ѝ се случува привид, тогаш се сети на заре-
кот дека тука, на тоа место, до грмушката ќе
засади орев, нејзин орев, покажа со десната ра-
ка кон грмушката, му рече на Станислав: „Та-
му, крај грмушката, крај јоргованот, сакам да
посадам орев! За тоа ти зборував! Таму сакам
да имам свој орев, тука да расте, да се вишнее,
многу, многу птици на него да слетуваат, многу
утра тука да се завиделуваат, многу ветрови ту-
ка да се скротуваат, да стивнуваат, многу луѓе
под неговата голема круна да седат, да се одмо-
раат под дебелината и густа сенка, сакам... сакам
орев да засадам оти корените во моето срце ќе
му бидат!“

Станислав ја слушаше, но и одвреме-нав-
реме погледнуваше лево-десно, исчекуваше.

Црно јагне, див Балкан

По сосем кратко време пристигна црната службена државна лимузина, застапа пред нив, Станислав му даде знак на возачот дека го очекуваа. Излезе возачот, им ја отвори вратата, тие влегоа внатре. Заминаа. Додека тргнуваше лимузината, Сисили уште еднаш погледна кон грмушката, „Орев!“ промрмори во себе, а можеби само помисли на тоа, лимузината сврти на лево, се изгуби низ улиците на градот.

7.

АНТОН ПАНОВ беше енергичен човек. Животот го беше научил да се бори, да ги совладува и најтешките и кривулкави патеки, да ги прескокнува бурјаните. Штом ќе оствареше една цел, правеше неочекувани и несфатливи пресврти во животот. Така и по премиерата на „Печалбари“, тој исчезна од Скопје! Стана познат, популарен и славен писател, ама само тој знаеше дека си копнее по нешто друго. Тој го сонуваше Дојран и Дојранското Езеро. Тој сакаше таму да се врати, оти тоа му беше највруточниот извор од детството. И само таму ја чувствуваше слободата, својата слобода што му припаѓа, на која има право. Го имаше напуштено Дојран бегајќи од палежите и бомбардирањата на бугарската војска. Копнееше да се врати. Си купи нива, воденица и една стара куќа која брзо почна да ја обновува. „Печалбари“ се играше насекаде низ Македонија, но тој се повлече од јавниот живот. Почна да ја обработува нивата, ја разработи воденицата, се спријатели со рибарите. Беше опседнат со дојранските птици. Наутро тихум навлегуваше во крајбрежните трски, чекаше птиците да се разбудат, да полетаат во јато, а потоа ќе се загледаше во една птица, ја следеше во нејзиниот осамен лет над

езерото, сè додека не се изгубеше во бистрата небесна синевина. Особено го интересираа осамените птици, оние што го напуштаат јатото и сами се вијат над тивките езерски бранови! Првин немаше објаснувања за тие птици, но со време почна да доаѓа до некои сознанија. Така едно утро му надојде мислата дека тие птици се тажни. Потоа, сознанието го збогати и со помислата дека се гневни. Имаат голема тегоба, нешто ги мачи, ама тие осамени птици се и храбри. Гневот ги сили на храброст, на саможртвување. Не сакаат со никого мачнината и тегобата да ги споделат, се одлучуваат на самјачки подвиг, па изделени од јатото, летајќи накај првите сончеви зраци копнеат да го дофатат сонцето. Кон сонцето летаат, а потоа вртежно се спуштаат, паѓаат како стрела удолу кон водата! Си помисли дека тие мечтаат кон нешто повозвишено. Имаат свој сон, своја цел. И тоа ги мачи, оти колку наутро да се вивнат кон височините, сепак бргу-бргу утринскиот пробуден сон им завршува во длабочините на езерските води. Се сети на Икар, на неговата желба да полета кон сонцето, се сети и на стопените крилја, на вртоглавото паѓање в бездна. Дали е тоа животниот круг? Неминовноста да се полета и да се падне?! И да се кружи, да се легнува и да се станува, да се сонува и да се бдее, сè додека не се дофати последниот здив на нурнувањето. Растајнувајќи ги тие мисли тој сепак дојде до некој свој заклучок дека сè завршува со паѓање.

Тоа е последната животна станица. А по паѓањето е крстот и последниот бодеж во срцето. Тој бодеж на крстот се пробива низ меката земја на гробот, ама изделканиот врв завршува во мртовецот. Како да го прободуваат во срцето. Горе, над гробот, на распнатиот крст, таму каде што невешто се запишува името и годината на раѓањето и на смртта, на тој дел што сè позаборавно издржува на горештините и на дождовите, таму единствени слетувачи се птиците. А зошто птиците слетуваат на крстот, малку се одмораат од високиот лет, првката со крилјата, ги врголат очите и скукулени гледаат во гробот? Птиците се душата на човекот. По смртта, душата се претвора во птица, лета по небото, но пак слетува до телото на својот господар! Така некако ја заокружи мислата меѓу животот и смртта и се утеша со тоа дека се наоѓа во отворениот круг на животот! Се куражеше дека сè уште е на неизвесната патека за да ја бара смислата на својот сон! Му веруваше на Икар, веруваше дека големите распнати крилја кога и да е, еден ден ќе го победат жарот на сонцето, ќе допрат до недофатните и недостижни височини на опстојувањето.

Го запозна младиот рибар Чапа. Го сретна во зорнини. Во трските го сретна. Чапа се подготвуваше да го затвори пиликатникот и низ тесниот отвор птиците да ги намами во него, а потоа да им ги потсече крилјата! Антон виде дека тоа е простор заграден со трски, а

одозгора покриен со мрежа. Внатре имаше мртви риби. Тие ги мамеа птиците да влезат низ тесниот отвор. Но, штом ќе влезеа внатре, птиците никако не можеа да излезат. Беа заробени. Тука Чапа им ги потсекуваше крилјата и ги префрлаше во мандрата, а тие се препелаа и жестоко се нафрлаа на рибите, ги прогонуваа сè до котецот.

„За кого ловиш риби?“ го праша низ трските додека Чапа стоеше на возвишената колиба што се потпираше на неколку забодени дрвени колци во водата.

„За стопанот“, му одговори Чапа и ја фрли повлата во водата, во котецот. Тоа беше еден вид црпка со мрежа, како тепсија. Кога ја подигна повлата, таа беше полна со риби. „Сите овие се за стопанот“, додаде, воздивна длабоко, ја истури повлата со риби во еден кош сплетен од трски и се загледа далеку во езерската мугрина.

„За кој стопан?“ го праша Антон.

„Секогаш сме имале стопани! Турци, Бугари...“, малку подзастана Чапа, ја наведна главата врз трските, тајум погледна во Антон, замолкна.

Антон забележа дека тој подголтна, не ја доискажа мислата, нешто го пресече.

„Доречи се“, му дофрли и го охрабри.

Чапа ја дигна главата, го погледна право в лице, фрли неколку откорнати трски во водата, го праша:

„Од тука ли си?“

Антон му кимна со главата, но забележа дека тоа не е доволно уверливо, па му одговори:

„Да, од тука сум. Тука сум роден. Татко ми беше рибар, ама војните, палежите, бомбите, избегавме...“ Застана, воздивна длабоко, фати една трска, ја потегна, силно ја повлече, ја откорна, па додаде: „Други патишта, далечни патишта!“ Ја дигна откорнатата трска, ѝ ги погледна белите корени, се замисли, ги допре со рацете, тие беа чисти, белозлави, па продолжи: „Сите сакаат да ни ги откорнат корените! Постојано нè откорнувале, ама оваа трска на друго место не може да се пресади. Колку да ја корнеш, таа само тука расте. И тие птици, тие, твоите, на друго место не можеш да ги затвориш! Трската и птиците се едно, едно место, едно живеалиште, една земја и едно езеро! И сè е тука и никаде на друго место не може ништо да се пресели, да се разнесе!“ Ја фрли трската во водата, корените ѝ блештукаа низ бистрината, тивките бранчиња се прелеваа низ зелените лисја на трската, ги галеа, ги освежуваа. Трската не пропаѓаше во водите. „Гледаш, и така откорната“, рече, „гледаш, и кога корените ѝ се истегнати од земјата, од длабочината, пак во водата се држи! И жива е, дише, плива, се прегрнува со брановите, шлапка, го врти стебленцето, сирка со лисјата кон виделината, тука е, меѓу своите е, не е осамена. Таа е само повредена, насила откорната, таа е ранета, боледува, ама истрајува

до последен здив!“

Птиците беа црни, корморани, сè повеќе се разбеснуваа, споулавуваа во пиликатникот. Се насобираа, скокаа една врз друга, мавтаа со пресечените крилја, се прскаа со водата, а потоа во мандрата се нафрлаа врз рибите, ги прогонуваа до последен здив. Рибите скокаа, бегаа, бараа спас, ама завршуваа во котецот.

Чапа од височината на колибата му довикна на Антон: „Дојди! Качи се горе, на колибата!“

Антон се мислеше, зацапка низ водата, се пробиваше низ големиот густеж од трски, се искачи на колибата!

Се зазоруваа, над езерото се пресипуваа и сината и белата боја, тивко ветерче го ладеше по лицето, му ја носеше во одмин непреспаната ноќ! Се загледа во езерската шир, накај брегот надоаѓаа неколку дрвени кораби со рибари, ги фрлиле мрежите во водата, сега итаа кон брегот, го поздравуваа Чапа, му даваа знак дека треба да ги разбрка заспаните птици низ трските. Тие рибари ловеа на друг начин, со мрежи, оти откако ќе налетаа јатата риби, едни завршуваа во мрежите, а други беа намамени во ловиштата заградени со трски. Откако ги фрлиле мрежите среде езеро, разлетаните птици требаше да им ги намамат рибите. Чапа зеде една голема тенекија, почна да удира силно врз неа, дигна голема врева, од трските се разлетаа птици, многу птици, споулавено, налудничаво го

фатија небото, се пробиваа низ синиот мрак и низ тенката белина на зорницата, летаа и бегаа накај езерската шир, кружеа, се згустуваа во јато, во црна точка, во црн облак се претвораа и сè повисоко и сè подалеку летаа допирајќи го другиот брег, а потоа кружеа во услупни кругови, го развлекуваа јатото, го издолжуваа, како долга опашка го растегнуваа на небото и летаа во кругови, во неколку хармонични живи кругови што се отсликуваа и во водата, се движеа под брановите како зјапната, крвожедна црна сенка.

Антон тогаш забележа дека во водата од далечина потскокнуваа риби, многу риби, некои скокалкаа над водата, правеа миговни бели скокови и повторно се нурнуваа во длабочините, беа вознемирени, во јато беа, во густеж, го впери погледот што е можно подлабоко и виде, цели јата риби споулавено надоаѓаа накај трските, накај Чапа, а над нив, во небесата, во исто растојание јато црни птици со распавтани ширни крилја, летаа и гракаа, се спуштаа ниско над водата, ги следеа, ги бркаа, им се отсликуваа крилјата во водата, како црни сеништа со испружени канци во лет посегаа по рибите. Антон помисли дека така е воспоставена некоја чудна и мистична бркотница меѓу небото и земјата, меѓу птиците и рибите, сè додека птиците не го направија кружниот небесен свиок над трските и повторно се возвишија над езерото насочувајќи го летот кон другиот брег на езерото. Антон

забележа дека другиот, подалечниот брег е пуст, нема трски, нема зеленило, додека овој на неговата страна е целиот обраснат во трски, во тревишта. Затоа тука спијат птиците. И додека тоа го забележа, Чапа им викна на рибарите да почнат да ги тегнат мрежите, тие се фатија за долгите јажиња, еден за друг се поредија, ги затегнаа јажињата, на еден знак силно повлекоа, влечеа како да ги извлекуваат првите сончеви зраци отаде планината.

Риби како небесен дар имаше и во мрежите и во заградените ловишта.

И Чапа продолжи со ловењето. Кога котецот се наполни со риби, оти кормораните, птиците со потсечени крилја крволочно чекаа и ги бркаа, ги набиваа во теснецот, а рибите прекугрупа, една врз друга, згрлавени се препелеа, Чапа ги засука ракавите на фанелката и машки, силно, почна да ја фрла повлата во водата и така во жесток ритам, зазбивтан, ја фрлаше и ја вадеше повлата полна со риби, ги истураше рибите во кошовите, пак ја фрлаше повлата, сè додека не наполни неколку кошови. Ги симна кошовите во коработ, се подготвуваше да замине.

Антон беше восхитен, но и збунет од глетката. Ту погледнуваше во рибарите што ги влечеа јажињата на мрежите, мигум ќе фрлеше скришен поглед во Чапа кој скокалкаше врз колибата наведнат врз котецот, ту погледот го насрчуваше и кон оние птици кои и натаму во из-

должени, развлечени кругови го надлетуваа езерото. Тогаш забележа дека од јатото се изделува една птица, сè понастрана лета, ту ќе се доближеше, ту ќе се оддалечеше, одвреме-навреме како во грч ќе гракнеше. Тоа гракање го доживуваше како болен, осамен и очаен крик, ќе направеше птицата миговен вртеж како да беше ошумоглавена, немоќно се струполоуваше удолу, а потем одеднаш, само што ќе ја допреше водата со крилјата, повторно се извишуваше, се доближуваше до јатото, ама не му се приклучуваше. Како да бегаше од некого, со страв лево-десно трепереше со крилјата, крикнуваше, му довикнуваше некому. Антон тоа го доживеа како немошт повик за спас или пак како некој силен небесен протест!

Одеднаш птицата молскавично се стрелна кон Чапа, накај него леташе, така му се стори в миг, право кон него леташе, како да ја привлекуваше светлината од очите на Чапа, сè пострелно иташе птицата, ќе се струполеше. Тресна птицата крај него, во тревиштата, во трските, во водата шлапна, испушти последен болен претсмртен крик, издиша, врз водата ги испружи крилјата, главата ѝ висеше во водата, беше мртва.

Антон помисли дека птицата стрелаше директно во Чапа, како да сакаше да го убие.

Чапа ѝ фрли миговен поглед, ама продолжи со средувањето на полните кошови со риби во коработ.

Но, Антон се потресе од оваа глетка.

Се симна од колибата, ја подигна птицата, ѝ ги растегна крилјата, тие беа распердушени, бездушни, ѝ ја допре главата, се обиде да ѝ ја подигне, главата ѝ висеше, ѝ паѓаше со издолжениот врат, извесно време ја подржа в раце, помисли да ја изнесе на брегот, ама се сепна, се премисли, мртвата птица припаѓа на езерото, помисли, меѓу трските и меѓу тревиштата ѝ е местото, тука ѝ е гробот, полека ја спушти врз водата, нека ѝ е лесна душата, прошепоти, од длабочините на езерските води нека си го гледа небото, нејзиното небо.

Погледна во пиликатникот, таму сè уште имаше мртви риби, погледна и во мандрата, птиците со потсечени крилја сè уште ги прогонуваа преостанатите риби кон котецот, му стана мачно, му се стегна душата, тегоба го притисна в гради, посака што побргу да излезе на брегот. Погледна и кон Чапа, тој веќе се беше качил на коработ, се токмеше да направи круг околу трските, да го истовари на брегот богатот лов.

Со тие тегобни мисли Антон излезе од трските и зачекори на брегот. Рибарите и натаму ги тегнеа јажињата на мрежите и вадеа богат улов. Некој радосно му дофрли дека ова е чудесен ден, богат лов, како сите риби од езерото да се втурнале во мрежите, ќе ги раскинат, но Антон не обрна внимание на рибарската сре-

ќа, туку продолжи тажен, замислен и растреперен од глетката со мртвата птица да чекори по брегот одејќи сè подалеку и подалеку додека не стивнаа рибарските дрдорења. Во мислите му надоаѓаа многу размисли, чудни премисли. Тој сфати во тој миг дека неговата земја и неговиот народ се наоѓаат во пиликатник. Затворени се од сите страни, има дојденци кои владеат со земјата и со народот, зборуваат друг јазик, сè именуваат со нивни зборови, на презимињата им додадоа -иќ, земјата ја нарекоа Јужна Србија, а нив Јужносрбијанци, пишува на свој мајчин јазик, ама не смее да го нарече македонски, оти тие, дојденците, владетелите, тој јазик го викаат јужносрбијански говор или дијалект, го прифати сето тоа во својата пиеса „Печалбари“, такво именување, такво етикетање, прифати да го ословуваат на -иќ, ама знаеше дека народот сето тоа мора да го истрпи, оти е затворен во пиликатникот на таквото време, некој го поттурнал, го намамил, му ги потсекол крилјата, не смее ни да запее, ни збор да изустува јавно, рибарите си ја тегнат својата мака од темните сенки на планините, си ја тегнат секоја мугра како утеха оти треба да се заработи парче леб, богатиот лов не им е само утеха, туку господов подарок, оти и господ колку да е немоќен во вријавецот на нивниот пиликатник, пак им испраќа тенок, утрински сребренест сончев зрак да истраат, да издржат во својата скукулена, на-тегната и гламносана кожа.

И колку да беше растреперен и потресен од глетката со птицата самоубиец, мислата му отиде на Чапа, кај него беше сетил незадоволство, гнев, немир и неспокој ист таков како и кај осамената птица што како самјак се издели од јатото и се стрелна кон езерските води, помисли дека мора да има луѓе, како и осамената птица, кај кои гневот ќе се пробуди, ќе ја искршат сплетената ограда околу пиликатникот, ќе ги искинат мрежите со кои и небото им е одземено, ќе крикнат, ќе се побунат, ќе се вивнат во новото време кое тие сами ќе го управуваат, сами да си посегнат кон својата слобода, да летат со широко раскрилени крилја, оти друг не ја дава слободата!

Со овие помисли Антон се охрабри и себеси, го стивна и својот гнев, си вдахна утеха за да ги намали и осаменоста и потиштеноста. Си рече во себе дека треба да продолжи да пишува на свој јазик, да пишува за своите луѓе и за својот народ.

Така почна да ја пишува својата нова драма што ја нарече „Пиликатник“.

И, додаде, „*Посветена на птиците самјаци, самоубијци*“.

Оттогаш секое утро гледаше во дојранското небо, го посматраше летот на јатата птици и особено го следеше летот на осамените птици, оние што се изделуваат од јатото. Навистина тоа беа самјаци на небото. Ги имаше секое утро. Се качуваше и на колибата, со часови ја

Црно јагне, див Балкан

набљудуваше борбата меѓу птиците со потсечени крилја и прогонетите, исплашени риби кои бегаа пред долгите вратови и наострени клунови, но завршуваа во котецот, во подготвената стапица. Особено се возбудуваше кога птиците самјаци треснуваа во водата, мигум скончуваа.

Кога и да е, помислуваше, некоја ќе застане напред, пред јатото, сама, горделиво ќе се раскрили, кон сонцето ќе полета, по вжарената патека на Икар ќе се вивне, ќе го поведе јатото на широк лет над земјата!

И другите птици ќе ја прифатат! Мора да ја прифатат, оти нема птица која не сонува и не копнее да го дофати сонцето! Птиците, нели, се душата на човекот. И за сè треба жртва!

Да се сонува, да се лета!

8.

СКОПСКИОТ БАН, Алекса Продановиќ, елегантен, висок човек, со изразити црни мустаци беше посебно подготвен да го пречека високиот владин претставник од Белград, Станислав, како и неговата гостинка, англиската писателка и новинарка Сисили. Изразувајќи голема почит кон високите гости тој ги покани во неговиот дом, во раскошната куќа крај Вардар. Ги пречека пред високата железна порта, срдечно ги поздрави, а потоа заеднички прошетаа во градината. Дворот беше убаво уреден. Сисили забележа иста таква грмушка како јоргованот во бавчата на хотелот „Бристол“. Ова е земја на јорговани, помисли. Таму каде што растат и цветаат јорговани, луѓето мора да се песнопојни, благи и кротки, си рече во себе! Се доближи до јоргованот, скина едно гранче, мирисна од бледолилавите цветови, тие навистина убаво, омајно мирисаа, Сисили воздивна длабоко, мирисна уште еднаш од соцветијата, па со одушевување рече: „Чудесен е мирисот! Овде сè мириса на пролет, на убавина!“ Станислав ја погледна остро, помисли, боже, ако пак почне со јоргованот, па флејтата, Орфеј и Евридика, поклонувањето на дрвјата и магичната музика,

скаменувањето на камењата, на карпите, што ли ќе помисли банот. Затоа веднаш му постави прашање. „Како се остварува нашата национална програма? Како оди просветата, културата?“

Банот го прифати прашањето, погледна кон Сисили, но не ѝ обрна внимание, „Знаете“, му одговори на Станислав, „треба уште многу да се работи. Ни требаат уште луѓе од Белград. За сите сектори, за полицијата, за образованието, за културата. Овдешните луѓе имаат тивок, премолчен отпор! Но, ја држиме ситуацијата“, се насмеа, се разведри, го фати подрака, „Да одиме дома, да влеземе внатре“, му рече. Потоа ѝ се обрати на Сисили, „Го сакате јоргованот?“, ја праша, а Сисили одвај дочекувајќи некакво прашање за да се вклучи во разговорот, сепак му одговори со чудење, со збрканост: „Јоргованот!“ му рече, „Па, да, да!“ Замолкна, малку пелтечеше, беше стаписана, немаше брз одговор. По мала пауза одговори, „Тоа е цвеќето на моето детство! Го имавме во дворот, во Единбург“. „Во Единбург?“ ја праша банот не верувајќи дека јоргованот може да расте и во таков студен град. „Во Единбург... Да, во Единбург! Имавме убава, раскошна куќа со широк двор. Имаше многу цвеќиња, цветни грмушки, многу растенија...“, зборуваше Сисили занесно оживувајќи ги во себе сликите од своето детство. „Во Единбург... па, во Лондон... Да, да! Таму е сè поинаку“, продолжи и воздивна длабоко! „Небото

е темеруто, сонцето е ретко, придушено, дождовите, темните облаци, маглата, сè ми ја стега душата! Овде се чувствувам како да сум распната на светлината! Овде го гледам осветленото лице на слободата, телото ми е ослободено, духот ми шета низ улиците, ги сеќавам мирисите, ги слушам птиците! Балканот за мене е светлина, посебна зрачност, блескотност... Сè е поинаку од она што мислев... што мислат за Балканот. Гледате, изгледа веќе почнав да ја пишувам книгата“, се насмеа, беше прекрасна, од неа зрачеше многу убавина. „Тоа ќе бидат првите редови. Оттаму ќе почнам, од светлината, а не од мракот! Веќе тече книгата во мене, тече...“, - потскокнуваше, се вртеше во круг пред банот и пред Станислав, се радуваше, ги подигнуваше рацете угоре, го дигаше и погледот кон небото, се вртеше, потскокнуваше в место, гледаше во белото небо, гледаше, прелетуваат бели птици, „Боже, бели птици!“ свика. „Којзнае од кога не сум видела бели птици“, се радуваше, весела е, среќна е. „Овде птиците не умираат во бландање“, промрмори повеќе за себе, погледна во Станислав, му испрати нежна, дискретна но широка насмевка, потскокна уште еднаш в место поздравувајќи ја светлината. „Ќе го откријам Балканот, ќе го откријам. Мора во него да има некои тајни што го прават див, а зад секоја дивина се кријат питомини, чудесни работи. Треба да се проникне во дивината, треба да се освои питомината!“

Станислав ја гледаше со занес, иако од време-навреме погледнуваше и кон банот. Не ја прекинуваше. Не сакаше да ја прекине. Чувствуваше дека оваа жена е дојдена овде на Балканот со искрена намера да ја открие вистинската душа на луѓето. Тоа го импресионираше, но тоа му создаваше и дополнителни напори зашто Сисили сè доживуваше на свој начин.

Кога влегоа во куќата на банот, кога седнаа на големата маса за ручек, Сисили беше директна во прашањата. Љубопитноста ѝ беше посилна и побрза од трпеливоста, од воздржаноста.

„Овде луѓето зборуваат на свој јазик“, му рече на банот. „Ви тој јазик го именувате како јужносрбијански, ама видов, почувствував, тие си го викаат македонски! Тоа многу им значи!“

Банот не очекуваше дека разговорот на ручекот ќе почне со директни, отворени политички прашања. И не очекуваше дека незгодните прашања ќе дојдат од гостинката. Се обиде вешто да го избегне одговорот. Ја подигна чашата со вино, направи напрегнат, изнасилен израз на лицето, се насмеа ама од таа насмевка се чувствуваше киселиот и неприроден поглед, па рече: „Да ви посакам добредојде во Јужна Србија!“

Станислав ја подигна чашата, го прифати поздравот на банот, „На здравје“, му одговори, се насмевна љубезно, а Сисили се двоумеше, имаше нешто посилно во неа од тој обичен кур-

тоазен поздрав на кој требаше да возврати со едно обично „На здравје!“ Додека тешко, со премисла ја подигнуваше чашата, банот додаде: „Ова вино е кралско! *Круна* го викаат. Од лозјата на нашиот крал Александар е. Од неговата винарска визба е. Кај Демир Капија е. Тоа се најубави лозја. Рајско виногорје. Крајот е питом, сончев и топол. Идеално место за одгледување најквалитетно грозје. Пробајте го виното. Фантастично е. Ретко е“, го рече тоа и пивна од чашата, а потоа со наслада го изрази уште еднаш восхитот од реткото, убаво демиркаписко вино.

И Станислав и Сисили се напија. Голтнаа од чашите, се придружија кон восхитот на банот.

И додека послугата почна да го поставува ручекот, Сисили му се обрати на банот: „Сакам да го видам тој крај. Винарските визби на крајот, лозјата, сонцето, топлината, како што рековте. Секој крал знае што е најубаво во... *неговата земја!*“ Тоа „неговата земја“ го развлече, го нагласи, му даде друга боја на гласот, се прелеа тенка нишка на иронија. Банот тоа го сети, Станислав се накашла, се обиде бргу-бргу да го сврти разговорот на друга тема, ама во тој миг послугата го внесуваше ручекот. Цела свита беше тоа. Боже, носеа цела печена коза. Ја поставија среде маса.

Банот стана, беше горделив на поставениот ручек, со озарени очи гледаше во печената

коза, зеде да реди зборови на пофалба. „Вие сте мои ретки гости. Сакав да ве пречекам со нешто убаво. Балкански. Најубаво што има овде. Печена коза. Тоа е најубавото, највкусното месо. Знаете, козата брсти зеленило, се храни со најубавите, со најсочните тревки и листенца, месото ѝ е крвко, вкусно, има тенки ребренца, ќе уживате, верувам, ќе ви се допадне!“

Потоа банот зеде голем нож, сам почна да ја сече печената коза. „Сакам лично да ве послужам“, пресече едно поголемо парче месо и го стави во чинијата на Сисили. Потоа пресече уште едно парче, го стави пред Станислав, а за себе си отсеке едно бутче додавајќи: „Козата го засилува духот на човекот! Таа е издржливо животно“, се насмеа, седна на столот, почна да јаде со голем апетит.

Сисили се сети на сцената со артистите, се сети на козата, но ѝ се врати и сликата кога жандармите ја прекинаа претставата на плоштадот, кога ги одведоа артистите в затвор. Џ се врати и сцената во театарот, протестот на писателот Антон Пановиќ, ѝ се измешаа многу работи, а пред неа сега стоеше големо парче печено месо од коза, веројатно од истата онаа коза што ја водеше оној несреќен артист! Џ се претопи и сликата на Калето кога Станислав рече дека ја видел токму таа коза на артистите, а таа наместо коза гледаше црно јагне. Џ се замаглија сликите на животот и на смртта, на доброто и на лошото, на песната и на колежот,

на радоста и на тагата, сфати дека овде се одвиваат, постојат, живеат, пулсираат, се борат и опстојуваат два паралелни света, едни се дојденци, натрапници, владеат и сè прогласуваат за свое, а другите се тукашни, оти тука се родиле, земјата е нивна, живеат и трпат оти нема каде на друго место да живеат и да си ја поднесуваат судбината. Таа сфати дека се нашла меѓу тие два света, треба да ги сфати, да ги разбере, треба да ја сознае вистината, а таа, вистината, знаеше, беше убедена во тоа, има многу лица и многу стапици. Сакаше брзо да излезе од привидот на блесокот, од лажниот сјај со кој е посипана од банот, од домаќините, си посака во себе да оди меѓу луѓето, да се смеша меѓу нив, сè да види со свои очи, да поразговара, да влезе во нивните домови, да ја сети нивната чемерност, се будеше кај неа желбата да биде на другата страна, не на оваа на која сега се наоѓа. Не посегна по печеното месо. Ако каснеше од него, помисли, тогаш ќе биде соучесник во колежот. Не, се зарече, не, ни за жива глава, па макар тоа бил и божји дар! Погледна во банот, тој си јадеше со голем апетит, а и Станислав уживаше во добриот вкус на печеното месо. Пивна од виното, уште еднаш пивна, сакаше да го прекине нагласеното мласкање на банот и на Станислав. „Сепак, светот е поделен“, рече, таа мисла прва ѝ надојде, како изворче, како поројче, не можеше да ја сопре во себе, ја изговори иако сето тоа во мигот немаше никаква смисла.

Станислав ги подигна очите, ја погледна со изненадување, „Од каде таа мисла?“ ѝ рече и продолжи да јаде, банот се насмеа искажувајќи го изразот на задоволство од добриот ручек и си ги бришеше мустаците, а Сисили како во мал занес, преполна со премисли во себе, продолжи: „Светот е поделен на живи и на мртви!“

„Така е“, ѝ дофрли банот и посегна по ново шише вино, го зеде в раце, ја погледна етикетата, на неа пишуваше „Круна“, а под натписот годината „1934“! „Е, знаете зошто е 1934?“ ги праша. „Ретко е, единствено е! Таа година го убија кралот Александар во Марсеј. Од таа година виното го нарекоа *Круна*. Во чест на убиениот југословенски крал. Имам уште неколку шишиња, за добри гости“, се насмеа, потстана, лично им наlea во чашите на Сисили и на Станислав. „А, тоа за светот“, ѝ се обрати на Сисили, „тоа е точно! И така си е. Па, ако, мора да биде поделен. Живите се живи додека се живи, а мртвите се мртви оти се мртви“, се насмеа, уште погласно се насмеа, до искап ја испи чашата вино, се издиша длабоко, од сласт, од ситост, Сисили се поднасмеа со горчина во душата, сфати дека не се разбираат, дека се два света, дека не е ова место и прилика за споделување на нејзините тешки мисли, реши да не се впушта во поангажиран разговор.

Споменувањето на убиството на кралот Александар ѝ ги врати мислите во Лондон, во болницата, од каде што сè почна за Југославија,

за нејзината Југославија, за ова патување. Првата помисла што тогаш ѝ дојде е тоа дека ќе има војна, жестоко бомбардирање, дека по секое убиство на крал мора да има војна. Иако ја мачеше мислата дека до крајот на животот ќе остане бездетна, иако тешко закрепнуваше по операцијата, сепак нејзината помисла по страшната вест за убиството на кралот ја поврза со страдањата на жените во војната! Се сети дека тоа беше потсвесна реакција на нејзината состојба!

Тогаш се вклучи Станислав, ја беше испил чашата вино, рече: „Убиството на кралот во Марсеј беше подмолен чин! Го уби овдешен човек, Македонец! Платеник!“

„Чиј?“ праша Сисили со видлива љубопитност.

„На Балканот убијците се на сите“, ѝ одговори Станислав.

„Прашав за убиецот на кралот“, рече Сисили. „Бил Македонец, велиш. Зошто пукал?“

„За пари“, се вмеша банот.

„И за нешто друго“, додаде Станислав.

„На пример?“ праша Сисили.

„На пример, интереси. Политички“, појаснуваше Станислав. „Овде е сè политика!“

„И козата“, иронично додаде Сисили.

„Затоа не јадеше, нели?“ ѝ дофрли Станислав.

„Ручекот не е политика“, додаде банот.

„Изгледа секој ручек, секое јадење овде е

подметната порција со добро измешана политика“, рече Сисили и направи гест дека сака да стане од масата.

„Седете, госпоѓо“, брзо реагираше банот. „Седете. Сакам да ви објаснам дека ние не сме дојденци. Оваа Македонија е наша, српска. Дамнешни српски цареви царувале тука. Манастирите се полни со фрески од нивните ликови. Ние сега си дојдовме на своето, на земјата на нашите српски предци. И нека не ве мачат тие прашања. Тука е сè едноставно, јасно. Чисто како солза. Оној народ што мрмори по улиците, што некој пее по некоја гневна песна и се срди, тоа се изроди. Ги има секаде. Ние ги знаеме, ќе им ги затвориме устите. Сè е прашање на мера“, се насмеа, ги засука црните мустаци, па додаде: „По мера на пендрекот! Тој најдобро ги замолкнува луѓето!“

Сисили се возбуди. Не очекуваше ваква жестокост во објаснувањето на банот. Првин помисли да му се спротивстави, да му објасни дека секое дрво, на пример, расте на земјата, таму ги пушта корените и има право на свое парче небо, потоа сакаше да покрене расправа за слободата, кој ја дава и кој ја зема, чија е, кој има право на неа, како се добива, ѝ надојдоа и мисли за прогонетите и за прогонувачите, тоа беше голем наплив од идеи кои сакаше на долго и на широко да ги расправа, да ги провери овде, на теренот, на Балканот, да им го сети балканскиот мирис, но сите тие теми, идеи, ѝ се

одвеаја во мигот на брзиот одмин, кога повторно го слушна банот.

„Големината на еден народ“, рече банот со нагласена наперченост во кажувањето, „големината е во територијата. Колку поголема територија, толку посилен народ. Србија сега се простира на југ, голема е, ама ќе биде и уште поголема. Нејзината историска шанса е да ја коригира историјата. Па, што е историјата? Постојана корекција, бришење и допишување, враќање на одземеното, воспоставување историска правдина! Така и ние, бевме овде, во Скопје, во Јужна Србија, историјата не ни беше наклонета, ама дојде корекцијата. Се вративме, и тоа како победници се вративме. Со воена победа. Букурешкиот договор ни ја додели вардарска Македонија, и, гледате, Версајскиот договор тоа само го потврди. Значи, времето се врти во круг, се коригира историјата. И се потврдува. Ништо не е загадочно, ништо не е замаглено. Сè е јасно како солза“.

„Ништо не е јасно на Балканот“, прошепоти Сисили. „Најмалку е бистро како солза, драг мој господине. Овде солзите се леат со тивок плач, со придушена болка! Така имам прочитано, така ми кажуваа во Лондон!“

Станислав сакаше да се вмеша во разговорот, потскокна од столот, ја погледна Сисили, како да ѝ стави до знаење да биде потрпелива, брзо го сврте погледот кон банот, му рече:

„Господине, сакам да ви заблагодарам за убавиот прием. За прекрасниот ручек. Ние се разбираме, добро ја знаеме позицијата на нашата земја и добро го познаваме нашиот Балкан, но сепак, на нашата гостинка треба да ѝ овозможиме сама да се увери во вистината. Таа сака да прошета по скопските села, да се сретне со обичните луѓе, да влезе дома кај нив, да види како живеат, кои се нивните обичаи, како зборуваат, како пеат, знаете, таа е писателка, а за писателот е најважно сам и со свои очи да го види животот, луѓето, земјата, пределите, да види нешто што можеби ни вие ни јас не го знаеме и не го гледаме! Не треба да нè плаши вистината. Луѓето живеат, постојат, нашата власт е тука, сè постои така како што е и тоа е реалност што еден странски писател најдобро ќе може да го просуди...“

Банот го слушаше внимателно, одвреме навреме мрдаше со мустаците, а и му поткимнуваше со главата.

„Ве разбирам, драг мој господине“, му рече на Станислав. „Немам ништо против тоа што го кажувате. Дури ви стојам на располагање, сè што ви треба да ви биде овозможено. Никој ништо не може да скрие. Го знам тоа. Слободно можете да прошетате низ цела Јужна Србија, секаде да влезете, чувствувајте се како слободни луѓе во слободна земја!“

Сисили ја смири возбудата, се насмевна, му се обрати на банот: „Господине! Вие сметате

дека ова е слободна земја! Добро. Слободна земја е. Но, зошто ги затворате артистите што пеат против власта? Видов, нив народот ги прифаќа, ги сака, тие се тукашни луѓе, а мораат да го мешаат јазикот. Но, имаат гнев. Нешто ги мачи. Имаат страв од вас, од вашите жандари. Тие се душата на народот. Видов, тоа што сакаат да го искажат луѓето, тие го кажуваат. И затоа луѓето им аплаудираат, ги сакаат. Има нешто тешко меѓу вас и овдешниот народ!“

„Нема ништо тешко“, отсечно ѝ одговори банот. „Тие... тие артистите можат да пеат за бокал вино. Што ќе им порачам, тоа ќе пеат! Така е овде. Вие сте се здобиле со погрешна слика. Грешна претстава. Нема ништо возбудливо во тоа. Обични шегации, мајтапчии...“

„Ама, имаше многу народ“, се побуни Сисили. „И во театарот нешто чудно се случуваше!“

„Хм-хм! Во театарот“, подголтна банот, ги наполни градите со воздух, зазеде отмена поза: „За театарот е посебна приказна. Ме убедија дека треба нешто да им допуштиме нивно... На пример, на локален говор да зборуваат, да пеат... Да се облечат во нивни носии... Во претставата да има нивна музика! И нивни артисти. И нивен писател избравме. А, тој, незадоволен. Македонец да се викал! Така сакал. Ај, мајката! Сè им дозволивме. Ме убедија. И оние во Белград така одлучија. Но, ќе видиме што ќе биде! Правиме некои отстапки, мора!“

Станислав стана од столот. По него и банот стана. Сисили посакуваше да потрае разговорот, но беше принудена да стане. Ѓ беше сосем јасно дека треба да заминат.

Излегоа од куќата, минаа низ цветниот двор. Сисили повторно се загледа во јоргованот, го сети омајниот мирис, нешто ја привлекуваше кон цветната грмушка, и, се доближи, направи круг околу неа, посегна со раката, скина едно цветно гранче, го мирисна, бледолилави цветови беа, јоргован беше, уште повеќе го сети убавиот пролетен мирис, направи уште еден круг и како да забележа, о, боже, вистина беше, меѓу гранките, долу во згустените гранчиња на грмушката скукулено, склопчено лежеше црно јагне, ја гледаше со отворени, светлани очи, светлината од неговите очи ѝ се протегаше право во нејзиниот поглед, сети дека токму таа светлина е нивната врска, таен знак, блескотна патека по која патуваат мислите. Помисли дека тоа е божји знак, небесна порака, оти светлината доаѓа од небото, од далечното господово гнездо, ништо не е случајно, ништо не е привид, сè има смисла кога се гледа, оти постои, светлина е, порака е, живи погледи што се проткајуваат низ свездена патека, се пресретнуваат, се гледаат, кришум, низ соцветијата се сиркаат, тајум, тајум, оти има нешто што нема глас, ама сака да каже, сака нешто да каже...

Го сврти погледот кон банот и кон Станислав, тие нешто зборуваа, трпеливо ја чекаа,

Црно јагне, див Балкан

скина уште едно цветно гранче, погледна долу во густежот од грмушката, погледна и се вчудовиде. Го немаше црното јагне, скукуленото, со светнатите очи, го немаше, а пред малку беше таму, скупчено беше, со свои очи го виде, ја виде светлината од неговите очи, по неа си разменија мисли, пораки, тајни знакови, а сега часум го снема, како светулка згасна, испари без шум. Зар привид беше, зар сон! Мирисна од соцветијата на јоргованот, им се придружи на банот и на Станислав, им се придружи, ама тајум, во од сиркаше во грмушката, сакаше уште еднаш да го види црното јагне.

Го немаше.

Влегоа во лимузината.

Заминаа.

9.

ОКОЛИНАТА на Дојранското Езеро е питома, блага. Во најголем дел од годината времето е топло. Рано расцутуваат јоргованите, а по нив и леандрата. Според преданијата, Орфеј токму низ тие благи и питоми предели тагувал по Евридика. Додека свирел, по неговата музика се движеле и карпите и дрвјата, а дивите животни се восхитувале, се скротувале. Кога засекогаш ја изгубил Евридика, станал свештеник, а неговиот храм бил тука на брегот од Дојранското Езеро. Станувал рано, во мугрините, и проповедал, очаен и потиштен, дека луѓето треба да се откажат од ритуалното убивање на жртвите. Кога Дионис сакал да го посети, тој не му укажал гостопримство, зашто за него најголем бог бил Аполон. Со тоа ја навлекол омразата на Дионис, па овој ги наговорил Мајнадите да го убијат. Го начекале во храмот, му ги пресекле рацете и нозете, главата му ја однеле до реката Херба, ја фрлиле во водите, а таа и отсечена пловејќи пеела сè до морето. Во мигот на погибијата карпите и дрвјата што се движеле следејќи ја неговата тажна и волшебна музика застанале, ја испуштиле душата. Тие и денес стојат неподвижни. Оттогаш не се помрднале, го чуваат споменот на Орфеј. Заради гревот

кон Орфеј, Мајнадите биле претворени во чинари со длабоки корени во земјата, а делови од телото на Орфеј биле закопани под нивните сенки. Токму на тие големи, разгранети чинари славејчињата и денес најубаво пеат.

Сисили беше опседната со митот за Орфеј. Брзаше да дојде во Дојран, на Дојранското Езеро, да го види и да го доживее тој митски орфејски предел. Додека патуваа со Станислав кон Дојранското Езеро, од лимузината често се загледуваше во попатните дрвја и ѝ се чинеше дека секое треперење на гранките и на лисјата ја потсетува на волшебната и тажна музика на Орфеј. Многупати ќе се загледаше и во некоја попатна карпа, размислуваше дали и тие карпи се скамениле и останале во своите несовршени форми токму во мигот кога е убиен Орфеј! Оттогаш веќе не се појавила ниту една сила да ги помести. Сè ѝ ја префрлаше мислата на Орфеј. Кога наближи до езерото, кога од зад планината ѝ се појави блескот во очите, помисли дека тоа е светлина што ја понесува во нов живот. Веруваше дека многу свои животни дилеми може да ги разреши токму низ светлината на митската зрачност. Таа ја носеше во себе вината за пород. Се самообвинуваше, бараше начин да се ослободи од тој товар. Веруваше дека не е сè завршено, дека ритуалот на жртвувањето може да има смисла и денес зашто опстоило низ вековите, го обновува животот, вдахнува нова надеж. Луѓето веруваат во тие надземни, небесни

сили, животот се врти по неизвесните патишта на изгубеното и можното, сè што дофаќа окоето и сè што сеќава душата е магичен круг што го обновува животот. По смртта доаѓа раѓањето, од секоја згасната ѕвезда доаѓа нова светлина. И ѕвездите, како и човекот, се обновуваат, умираат и се раѓаат. Небото никогаш не останало пусто, безѕвездено, како што и земјата никогаш не останала пуста, без луѓе. Жената и мажот се небесен, космички идеален спој што го одржуваат животот во бесконечна обнова. Но, на жената ѝ треба и митска, божествена сила. Тие митски, божествени сили некогаш ги покренуваат и најзаспаните, изгубените и безнадежни ембриони за плодно будење. Која е таа сила што ги покренува, што ги пробудува? Луѓето веруваат во митското, оти тоа е директно обраќање до небесните, божествени сили. Тоа е немошт јазик, волшебна комуникација со невидливото! Дали се повикуваат невидливите сили на минатото или на иднината! И тоа е чудесен спој, магична плетенка која ја зацелува раната на минатото, а го повикува мевлемот на надежта, на обновата на животот! Силната светлина на полната, жолта месечина ја отсликува душата на човекот. Таа светлина пробива во телото на човекот, ги растреперува и најнежните чувства, покренува бури од немир, од неспокој, ги покренува големите води, езерата, морињата и океаните, ги стивнува ветровите, а ги раздвижува крилцата на пеперутките за да го отпочнат

својот прв, кревок и тенок лет во кожуреџот на тишината, а потоа, токму од тоа прво треперење на крилцата почнува нов циклус ветрови, кои подзасилени и насочени кон далечните паатишта околу Земјината топка ќе ги покренат бурите, ураганите! Сè е во зачетокот и во крајот. Сè се врти во магичниот круг од една до друга крајност, а тоа е кругот во кој се прекршува и доброто и злото, се бркаат, се допираат и бегаат едно од друго, се испреплетуваат, се проткајуваат тагата и радоста, изгубените илузии и утехата, се привлекуваат студеното и топлото, северот и југот, ѕвездите згаснуваат крај згаснатите свеќи на гробовите, а на друга страна, ноќта ја процепува првиот крик на раѓањето, сè се допира, сè има смисла додека постои.

Сисили ја имаше изгубено вербата во љубовта. Не ѝ веруваше. Затоа сакаше да посегне по магичните простори на ритуалното. Беше прочитала дека секоја жртва која е упатена кон боговите, кон божествените сили, кон невидливото, има голема сила да ја возврати посакуваната желба. Тоа е простување на гревот, замена за гревот. Невиноста се распнува, тоа е цената за добрината! Со такво убедување дојде на Балканот. Но, го сретна Станислав, ја придружува, ја води низ овие нејасни, мешани и контрастни предели. И самиот Станислав почна да го доживува како господов знак, божествен подарок кој ѝ вдахнува сила да патува кон невидливото. Тој повторно ѝ ја врати надежта во љубовта. Има-

ше силно, необично чувство кон него. Доживеа ноќни потпалени огнови, трепет на телото, покосниците ѝ беа посилни од рамнодушноста, се расколеба во лондонското убедување дека и љубовта има знак на почеток и знак на крај, дека кога ќе згасне, засекогаш згаснува. Осети, виде, доживеа дека кај неа се случуваат големи промени. Џ се пробудија големите чувства што се пробудуваат кај секоја здрава, силна и убава жена. Таа пробуденост уште повеќе ја охрабри да го допре, дофати и вдахне орфејскиот предел крај Дојранското Езеро. Веруваше во магичната моќ на митските предели. Веруваше во митските карпи, во митските дрвја и во гласот на птиците што убаво и волшебно пеат зашто го пренесуваат копнежниот глас на Орфеј по Евридика.

Таа беше исполнета со возбуди. Трепереше, се доближуваше до благиот предел на Дојран. Го насетуваше мирисот на езерото, отстрана се загледуваше во шумите, дуваше тивко, благо ветерче што ја галеше низ отворениот прозорец на лимузината, таа веруваше дека патува по скалилата на светлината, дека крај неа седи Орфеј, тој ја води, од него извира митска сила, ја води кон светлина што треба да ѝ го промени животот. Сакаше да излезе победник над животот. Да излезе од сопствената стапица, да се ослободи од самообвинението. Не можеше да се помири со состојбата да биде жена што до крајот на животот нема да го почувствува

крикот на детето излезено од нејзината утроба. Веруваше дека нејзината младешка наивност, одземената невиност и сторениот грев ќе бидат заменети со невина жртва! Тоа е цената што мора да ја плати. Во нејзиниот јасен сон таа го гледаше својот иден пород. Тоа не беше привид, замаглено треперење со очите и загледаност во далечините на бескрајот. Ја растајнуваше во себе, во долги размисли и трепетни опсервации, на немо водење дијалог со тишината, со несониците и со бдењата над сопствените мисли, помислата на жртвувањето. Ја бараше смислата. Не е тоа случаен ритуал, не е тоа ноќна забава под полна, светла месечина. И избраните места за тој ритуал на жртвување не се случајни. Има некоја митска поврзаност, нешто небесно што ги крепи на земјата, што ги оставило токму таму каде што се нашле. Во овие дојрански орфејски предели веруваше дека ќе најде, ќе насети, ќе открие такво место, некое дрво, несовршен голем камен, карпа, нешто необично каде што гласот на птиците, појот, црцорењето, летот, будењето мора да имаат синхронизиран однос, услупен, совршено доведен во склад со природата. Таа веруваше дека сите човечки тајни се кријат и постојат во природата. И дека постојат напишани правила. Постојат. И треба сето тоа да се најде, да се види, да се учествува. Клучот за допирање на тие тајни, повторно е човекот. Преку луѓето, преку нивниот молк, преку нивните тегоби, соништа и копнежи треба да се

допре до митското место, а сето тоа да се внесе во себе, во душата, да се воспостави земен и небесен контакт. Круг е тоа, волшебен круг, во него е животот. Орфеј, откако ја изгуби Евридика, откако за векутумавек му исчезна од светлината, им се спротивстави на дионизиските ритуали. Тоа беше негова слабост. Целосно попуштање пред очајот, пред депресијата. Тој сам си го одреди крајот. Тој веќе не веруваше во животот и во љубовта. Тој не посегна по нова љубов, зашто освен Евридика не можеше да замисли друга жена. Се повлече во манастир, во очај. Со пламенчето на свеќата и низ бездушността на мракот, ја прифати утехата како последен пораз. И да не го убија Мајнадите, тој ќе згаснеше како последно пламенче на догорената свеќа. Ќе скончаше од тага, од скрбност. Очајот му беше поголем од надежта. И посилен. Тој дури и престана да верува во моќта на боговите. Му се спротивстави на Дионис. Бараше оправдување за својата немоќ. Значи, не веруваше во божествените сили, во натприродните волшебства кои го направија волшебник, зрак светлина. Волшебността на неговата музика ја имаше небесната сила додека во него траеше вербата во љубовта. Штом згасна вербата, животот и земното постоење му станаа непотребни.

Кога Сисили се најде на брегот од Дојранското Езеро, кога го фати подрака Станислав, сети дека стапалките по песокот ѝ се посигур-

ни. Се загледуваше во водите. Тие беа тивки. Мали, бесшумни бранчиња се лазгаа по сино-зеленкавата површина. Дојранското ветерче беше тивко. Одвај ја галеше по лицето. Тоа беше топол галеж. Погледнуваше и подалеку. Погледот ѝ завршуваше до другата страна на брегот. Тој беше сув, безживотен. На оваа страна по која чекореше забележа дека растат големи трски, дека тоа е густеж од зеленило. Низ трските забележа и по некој дрвен кораб, закотвен. Беше изненадена дека сè уште постојат такви дрвени кораби издлабени од едно парче дрво. Како во некои дамнешни, многу стари правремиња, помисли. Тоа уште повеќе ѝ ја подзасили помислата дека чекори по митски предел, дека зад секоја стапалка го сеќава дишењето на Орфеј. Ќе се подзавртеше назад, зад себе, ќе погледнеше со љубопитност во трагата на последната стапалка, ќе видеше дека тивко, мало, бесшумно бранче ја полеваше нејзината стапалка и тоа го сфаќаше како добар знак, дека некој ја сеќава. И Станислав беше молчалив. Ја оставаше целосно да се предаде на медитациите. Тој знаеше дека оваа жена е необична, носи пробуден дух на откривање. Но, тешко можеше да претпостави дека во нејзината свест се изменани копнежите за оживување на митското време за да ја објасни својата реалност. Кога ја праша за тоа, за потребата од оживување на митовите, и тоа, случајно, чекорејќи крај брегот на езерото, размислувајќи за моќта на при-

родата и за нејзиното вечно траење, Сисили му одговори:

„Секој човек има потреба да си возобнови свој мит! Затоа и митовите траат, се продолжуваат. Инаку, тие би биле мртви! Така е и со природата. Таа не е скаменета, дадена еднаш засекогаш. И не е во совршена, тука во жива форма. И таа се менува, се прилагодува на промените, и самата предизвикува промени. Човекот е дел од неа. И зависен. Веројатно и природата е зависна од човекот. Сè е во зависност, во меѓусебно допирање. Мислиш дека езерото е затворено меѓу овие планини. Трае, не мрда, во стапица е. Но, гледај, во него бликаат животот, рибите, тревките... Над него, гледај, птици, птици летаат, гракаат и се борат да опстанат. Крај езерото сме ние, чекориме, молчиме, имаме свои мисли. И дали си ги читаме мислите? Проведовме прекрасни ноќи, бевме едно тело, споено, ти влезе во мене, те сетив како што оган се сеќава во утроба, патував по виножитни соѕвездија, тоа е величествен пат кон бескрајот, оти на тој пат не се патува сам, осамен и очаен. Сега те држам подрака, ние сме заедно, езерото, водата, небото, воздухот, шумите, песокот, сè е заедно со нас. И тишината е со нас. Молчиме, оти и јас и ти доживеавме нешто неочекувано. Ние сме копнееле за тоа, ама не сме биле свесни кога ќе дојде. И како ќе се случи тоа. Се обидувам да се објаснам себеси. Да најдам многу одговори. Не доаѓале тие сами, туку-така, од

небото. И дождот не паѓа туку-така. Сè има свој тек, свое кружно патување. Ние сме во кругот. И нашите чувства се во него. Некогаш тој круг ни се чини дека застанува. Како да се закачува на некоја сува гранка, се вее на студецот, ни птица слетува, ни сончев зрак го засветува. Мислиш дојден е крајот. Сè е изгубено, безнадежно. Пустелија во душата. И тоа трае, трае. Го повикуваш Господ. Му мрмомириш. И палиш свеќа на својата икона. Преку пламенчето немо се загледуваш во ликот на светецот. Тој е оцарен од темните бои. Низ бакарната рамка сеќаваш дека постои во некој далечен свет, а близок ти е, му веруваш. Сам си, пред иконата, пред пламенчето на свеќата. Оживуваш нешто што не постои. Знаеш дека не постои ама му веруваш. Му веруваш, оти нема кому друг да му веруваш. Бараш утеха за себе. Бараш помош. Молитвите се утеха и помош. Ниедна молитва нема друга цел. Таа се обраќа за помош, за утеха. Кому се обраќа? На севишниот, на небесните сили. На невидливото. Во тебе, во тој миг, постои тишината. Дишењето ти е стивнато, се молиш, имаш своја приказна. Таа приказна му ја пренесуваш на невидливото. Ја ослободуваш од себе, ја пренесуваш некому кому му веруваш. Тој не постои, ама може да ја чуе. Може да ти помогне, да те утеша, да ти ја врати вербата. Пред сè, да ти го врати самочувствието. Повторно сè се враќа во тебе, како маѓепсан круг. Тоа е магично патување. Замис-

лено, посакувано, ама патување е. А секое патување е неизвесност. И надеж. И Одисеј патува, патува. Се бори со невидливи сили кои постојано му го одложуваат враќањето во Итака. Сето тоа има смисла додека трае...“

Зборуваше Сисили со занес. А, можеби и молчеше развеана со крилцата на тивкиот ветар. Се загледуваше во езерото, во небото, минаваше со погледот низ лицето на Станислав, тој ја слушаше, не ја прекинуваше, се обидуваше да проникне во нејзините мисли. Што е тоа што ја мачи оваа жена, се прашуваше Станислав. И зошто токму на Балканот се обидува да најде одговори и за себе и за своето време? Зошто има потреба да го напушти Лондон, својот бурен, богат и раскошен живот и да талка низ балканските предели во кои не знаеш кое од кое лето е попекло, посуво и поизгорено, не знаеш од каде ќе пукне невидливата пушка на нетрпеливоста, на омразата. Овде е сè поделено. И таа поделеност трае со векови. Се пречртуваат границите, едни доаѓаат, други одат, постојано е напрегнато. Се живее со минатото. И нема ослободување од тие живи рани, оти не се зацелени, тешко се лекуваат. Минатото и историјата дури се поважни и од лебот. Сè е растегнато меѓу трепетот на молкот и пелтечењето на гневот. Дали тоа може да го сфати и да го разбере? Немаше одговор во себе, имаше колебливост, разни премисли. Се обиде да отпочне тивок, претпазлив разговор со неа.

„Тивко е“, ѝ рече.

„Нешто сеќавам во тишината“, му одговори Сисили. Беше занесена во тишината, загледала во питомите езерски предели. И мислите ѝ беа далеку, далеку. Се обидуваше да воспостави контакт, духовна рамнотежа со природата. Низ тивкото ветерче се обидуваше да го смушне погледот отаде времето. Веруваше во тоа. Бараше златест зрак и се надеваше дека по неговите зрачни скалила ќе може да се искаче во невидливите височини на митските предели. Таа беше убедена дека митскиот простор е реалност. Постои отаде видливото, отаде сонот. И отаде знајното. Треба храброст, силно проникнување во видливото, а низ него ќе направи големо патување што еднаш во животот мора да се претвори во величествен, еленски скок! Затоа, по извесно молчење, му одговори на Станислав: „Силата се обновува!“

Станислав не очекуваше ваков одговор. Реагираше со изненадување. Подзастана, ѝ ја оттргна раката, ја погали, сети нежност, сакаше на оваа прекрасна и преубава жена да ѝ каже еден обичен збор. Силен збор. Од срцето, од душата. Долго се мислеше кога ќе дојде тој момент, кој е најпогоден мигот да биде искрен, да ја погледа в очи, на усните да ѝ го пренесе најубавиот збор од своето срце. И одлучи тоа да биде сега, тука на брегот на Дојранското Езеро, во овој трепет, сега додека ја гали по лицето, додека ѝ се мушка во светлината на очите, до-

дека вистински стрепети како кротко суштество целосно предадено на своите искрени чувства. Ѐ рече: „Те сакам!“ Ѐ рече уште еднаш: „Те сакам!“ Нежно ја бакна, ѝ ги допре усните како златест изгрев, „Те сакам“, ѝ рече, шепот беше, златни, небесни зборови беа, силни, громовни, ветерлави, покренуваат и светкавици и изгреви, и молк беше, и молитва, и утеха и надеж, сè беше собрано во тој збор, и минатото и сегашноста, и реалното и митското, и исчезнатите времиња и надојдените иднини, сè во еден збор што ја изразуваше целата негова смисла на постоење во овој миг. Нема ништо посилено во човекот од тој збор. Целата смисла на постоењето е во тој збор, во мигот кога ќе се изговори. Долго се патува до тој миг, долго се собираат жарчињата на кои согоруваат буквите од тој збор. Бега гласот, се подголгнува, се враќа во грлото, се суши, се препела во пеплиштето на немоќта, повторно полетува на крилцата од феникс, се обидува да ја дофати виделината, се сепнува, се бори, се тркала, паѓа и се возвишува, се тркала низ суводилици, го зафаќаат вејавици, немири и несокои, очајот му ги обесува буквите на свилен конец, им ја цеди душата, некогаш се обраќа на празно небо, ги нема свездите, ја нема светлината, некогаш белата несоница му го успива гласот, паѓа во огнови во кои како деланки, како жарчиња догорува душата, сила е тоа, невидлива и незнајна која го покренува човекот, се покренува во него за да изго-

вори: „Те сакам!“ О, каков величествен миг од кој сè почнува одново. Како раѓање, како првичен крик од утробата, како завиделување по долгиот, густ мрак на ноќта, како првиот блесок на сонцето, полетуваат птиците, почнуваат да го учат првиот лет, ја допираат светлината, го развејуваат ветреот со крилцата, паѓаат удолу, кривко, ама веднаш се дигаат во височините на небесата, го освојуваат летот, небото, трае тоа, трае, величествен миг е.

Сисили потскокна, како птица пркна, сети дека полетува, го прегрна, силно го стегна, го бакна, леташе, леташе.

Над нив летаа бели птици, вртеа со опашките, врцкаа, вртоглави летови правеа, ги раздвижуваа облаците над езерото.

Сисили потрча по плажата, неколку големи, величествени скокови направи пред Станислав, како да сакаше да се приклучи на белото јато птици, високо да летне, небесата да ги дофати, оттаму да му мавта, и повторно во неговите прегратки да слета, скокалкаше, се вртеше пред него, Станислав се смееше, беше среќен, ја продолжуваше нејзината издолжена сенка во водите, до другиот брег ја растегнуваше, таа беше божица, жена што спојува два брега на едно разделено езеро, Сисили ја раскопча шарената цветна кошула, ја раскопча наврапито, ја соблече, ја развеа на ветреот, ја фрли на крилцата на ветрот, кошулата се развеа на брегот, леткаше, леткаше, падна врз песокта, Си-

сили ја соблече и долгата сукња, ја остави зад себе, скокалкаше, се вееше на ветреот, трчкаше по плажата, првин полека, а потоа и Станислав забрзано трчаше по неа, ѝ довикнуваше, „Ќе те достасам“, Сисили сè побрзо трчаше, му бегаше, ги соблече и останатите парченца од алиштенцата, нејзиното тело беше совршено на ветреот, ги привлекуваше сончевите зраци, околу неа кружеше сонцето, целото сонце, имаше силен одблесок, сонцето се вртеше околу неа, се насобираа и се множеа силни, зрачни, златести зраци, се насобираа и ја претвораа во блесок, Станислав трчаше по неа, во светлината влезе, во жариштето, во огништето на блесокот, се слушаа нивните гласови, гласно бревање, од светлината се разлетуваа и алиштата на Станислав, кошулата, панталоните, се вееја на ветрот и паѓаа врз песокта, се слушаше нивното сè погласно бревање, небото се мешколеше, се разбашкари, облачињата се згустуваа, потемнуваа и се лелееја едно во друго, тие фрснаа во водата, по нив и светлината севна, се разлеа во водата, зашумолија трските, зафучија, како силен ветар да ги зафати, се извиткаа, шумолеа, завиваа, фучеа, се покрена езерото, заплискаа брановите, се прелеваа еден врз друг, секавица севна, над езерото молскна, блескавец небото го растревожи, молнии остри беа, грмна, затрешти, како гротница од небото потекоа дождови, се истури небото, се затемни, се свечери, трските се виеја пред налетот на ветровите,

здивена сурија, улав кикот, бичуваа ветровите, фучеа, завиваа, северлива ѕвезда се пробиваше низ дождовите и грмежите, се пробиваше, час светнуваше, ту згаснуваше, приидуваше накај езерото, удолу, во разулавените бранови се прекршуваше, светнуваше и светкавицата ја мамеше од далечините на темнилото, меѓу трските молскаше, а тие беа таму, тие беа таму...

На издолжен кораб склештен меѓу трските, под отвореното небо на дождовите, грмежите и светкавиците, низ сиркањето на северливата ѕвезда, нивните тела се виткаа, со ветрот се сплетуваа, со фучењето на трските се потпалуваа, прпорца и се виткаа, брановите го подигнуваа коработ и го спуштаа, ту угоре, ту удолу, тој ги дофаќаше небесата, темните облаци, се спротивставуваше на светкавицата, дрвен кораб беше, од едно дрво издлабен, како од некои правремиња што останале заробени овде меѓу трските, силен беше коработ, силен, издржлив, ни секавица го сече, ни гром го разнесува, се виткаа телата во него, едно тело беа, сплетено, живо, едно тело врз кое падна северливата ѕвезда. Падна врз нив, во коработ падна, згасна.

Стивна небото, стивна езерото.

Зазоруваше, се виделееше.

Од трските полетуваа птиците за да ги истегнат од зад планината првите сончеви зраци. Првнуваа со крилцата, се вивнуваа над езерото, кон другиот брег го фаќаа летот. Летаа. Зелените листови на трските се будеа и се замиваа

Црно јагне, див Балкан

на тивките бели бранчиња на водата. Дрвениот кораб полека се нишкеше над водата. Од него се измолкнаа двете голи тела. Беа слободни, кликтави, дивни. Прегрнати излегуваа од трските. Далеку, од планината, зад нив се појави првиот сончев зрак. Првин беше сребрен, а потоа златееше.

Од него се слушаше гласот на Сисили:

„Тука е небесниот камен. Го сетив. Тој постои! Морам да го најдам!“

Тие чекореа по брегот.

Беа прегрнати и опсипани со многу сончеви зраци.

Го немаше Орфеј, ја немаше неговата волшебна музика. Од далеку, од трските ли, од езерските бранови, од небесата ли, господ знае од каде, доаѓаше тивко блеење на јагне.

Сисили го слушна, ама не се сврте.

Знаеше дека тоа е нејзиното црно јагне. Знаеше, му го сети гласот.

Продолжи да чекори по сончевата патека на утринското сонце.

10.

КАЈ ЧАПА РАСТЕШЕ гневот, незадоволството. Целиот лов мораше да му го предаде на својот стопан, а тој му даваше ситна заработувачка, колку да преживее. Се чувствуваше во стеги, како да беше насила втурнат во пиликатникот. Еден ден реши да отиде кај Антон Панов. Се беше распрашал кој е човекот, зошто дошол во Дојран, зошто живее осамен живот. Во Дојран слушаше разни приказни за враќањето на писателот во неговото родно место. Едни велее дека е протеран од Белград, други дека се одродил од својот народ, прифатил да го викаат Антонио Пановиќ оти Србите му дале многу пари, па сега се кае, бега од тој грев, не сака никого да види. И којзнае дали осаменоста го лекува гревот! Тоа е миговно бегство, на брзаница повлечен потег кој ја допира бездната. Се пропаѓа, се тоне, се допира дното. Чапа слушаше и други приказни за Антон Панов. Некои луѓе му зборуваа дека токми нешто големо, дека е поврзан со некоја тајна македонска организација која се подготвува да дигне востание против Србите. Тоа особено го беше заинтересирало, оти неговиот гнев кон Србите, кон сиромаштијата и кон заробеноста во пиликатникот, го предизвикаа да го побара. Чапа дозна

дека тој е писател кој пишува на свој мајчин, македонски јазик. Дозна и за големиот успех на неговата пиеса „Печалбари“, ама сето тоа докрај не му беше јасно. Некои работи му изгледаа нелогични. Ако од српската власт е прифатен, му е изведена драма, станал славен, му дале пари, зошто се вратил во Дојран? Не можеше да најде логично објаснување, освен тоа дека е тајно испратен од организацијата, дека подготвува нешто големо и важно. А, Антон Панов беше свој, чуден човек. Ја сакаше осаменоста, од дете копнееше да се врати во родниот крај, го сакаше езерото, риболовот, и над сè птиците, оти тие од детството му гракаа во сонот, во несониците. Особено ги сонуваше таму во Белград, оти ноќите му беа осамени, долги. Мугрините ги пречекуваше сам, со студец во постелата, копнееше неговата татковина еден ден да биде слободна, замислуваше голем, блескотен театар крај Вардар, ама театар што ќе го изгради неговиот народ и што ќе се гордее дека во него ќе играат македонски артисти, слободно ќе зборуваат на македонски јазик и што еднаш ќе дојде слободата без потсечени крилја. Беше опседнат со пиликатникот. Сакаше да напише драма, така ја нарече, „Пиликатник“, тоа му беше идејата. Имаше многу симболика во насловот. Сега така го доживуваше својот народ и својата земја. Затворени во пиликатник, постојано некој им ги потсекува крилјата на луѓето, им ја одзема волјата за живот, им ја сотрува слобода-

та, ги затвора во мрежи над главите, им го смрежува и небото, а птиците прогонувачи им ги пушта да им ја цицаат крвта. Голема идеја беше тоа. Тој знаеше дека во птиците се крие душата на човекот. Секоја птица е една човечка душа. Но, како да ги разликува добрите од лошите птици, зашто на земјата постојат и добри и лоши луѓе. Тој одговор го бараше секое утро, особено кога се загледуваше во летот на птиците. И особено кога ги набљудуваше осамените птици, оти преку осаменоста, преку последниот крик, преку очајот и паѓањето, најмногу се патува кон вистината. Таа е скриена во паѓањето, миговна е, трепнува, може да се дофати. Тресокот на земјата, во водата, последната предишка пред скончувањето е порака што како глуво ехо се разнесува до човекот. Тоа е порака, голема порака, треба да се разбере и да се растајни. Но, како? Тоа го мачеше Антон, тоа му го кинеше сонот. Му пројуруваше трпнеж во душата, му пламнуваше немир и неспокој, ги бараше тајните патишта за одгатнување на големата загатка. Знаеше дека сè е поврзано, слепано, проткаено и зависно едно од друго. Земјата и небото се допираа, водите и сонцето постојат заемно, смртта и животот се условени едно од друго, постојат и љубовта и омразата, доброто и злото, изгревот и заодот, светкавиците и тишината, сонот и јавето, сè постои едно наспроти друго, и сè е условено, се врти во земната и свездена оска на постоењето.

Крај езерото, во густеж од чинари и тополи, си имаше воденица. Ја сакаше воденицата. Сам мелеше жито, си правеше брашно. Имаше направено и фурна, мала, колку за свои потреби. Во неа печеше убав, набабрен леб што мирисаше на буковина. Поголем дел од денот го минуваше на воденицата. Тука и пишуваше. Тоа беше негов свет во кој ги стивнуваше јансите на осаменоста.

Чапа дојде пред воденицата. Го побара Антон. Се чудеше како може писател да работи, да живее во воденица. И зошто му е воденица? Само што се поздравил, Чапа му рече: „Велат, си бил писател. Ти си првиот човек-писател што го запознав. Писателите се чудни луѓе. Така сум слушал. Ама, ти не ми изгледаш чудно. Обичен човек, добро развиен, мажиште. Сам ли си?“

Антон не знаеше на што побргу да му одговори.

„Некој ти ја наполнил главата со разни бубалки“, му рече.

„Не се бубалки“, му возврати Чапа. „Јас сакам да читам. Сум читал повеќе книги, знам нешто за некои писатели“.

„Остави ги книгите, батали ги писателите!“ му рече Антон, одмавна со раката, влезе во воденицата, а миг потоа извади две столчиња, повторно влезе, изнесе масиче, го покани Чапа да седнат. „Седни, не сме во пиликатник, бре“, додаде, се насмеа, па продолжи: „Имаш ли не-

која мака?“

Чапа носеше кратка коса, црна, очите му играа во лицето, беше слабичок, но печено момче, жилаво, пред да изговори некој збор ги мрдаше, ги шеткаше јаболкниците во образите, вртеше лево-десно со главата, нервчик. Тоа за што дојде кај Антон не беше мака! Како да му одговори? Помисли малку, се почеша по кратката, црна коса, седна на столот, му рече:

„Немам мака. Не е тоа мака!“

„Тогаш што е работата?“

„Имам една идеја, скриена желба, копнеж, сон, морам да летнам одовде“.

„Да летнеш?!“ се зачуди Антон.

„Да летнам! Да, да летнам!“

„Како да летнеш?“

„Како птица. Птиците летаат. Како нив сакам да летнам!“

„Ама, човекот не може да лета“.

„Може!“

Антон помолкна, стана од столот, направи чекор-два кон влезот на воденицата, се сврте кон Чапа, го праша: „Сакаш ракија?“

Чапа беше изненаден од понудата. Не очекуваше дека ќе биде срдечно пречекан, па уште и почестен со ракија.

„Ракија“, зачудено возвикна. „Да, сакам, сакам!“ го рече тоа, иако дотогаш не пиел ракија, ја избегнуваше, не сакаше и покрај тоа што многу рибари го тераа понекогаш и да се напие. Овојпат веднаш ја прифати понудата од Антон

оти му беше важно со овој човек да поразговара, да му ја каже својата идеја, да се спријатели и да му помогне да летне како птица.

Антон донесе шише со ракија, две чоканчиња, влезе во воденицата и бргу-бргу се врати со неколку големи црвени домати, носеше и чиниче, рече, „Да си направиме и малку мезенце, оти ракија без мезе не се пие, убива ракијата“, па пак влезе внатре, извади зејтинче, киселинка, донесе и солца, троа сиренце, „Козјо е, убаво, најубаво сирење!“ додаде и почна да ги сече доматите, да го подготвува мезенцето. Ги наполни чоканчињата, го фати своето чоканче за врат, го потчукна другото, му рече на Чапа: „Ајде, на здравје!“ Чапа голтна од ракијата, лута беше, остра, серт, голтна уште еднаш, сети како низ грлото му минува оганче, гори, низ градите му пламнуваа жарчиња, го згрчи лицето, лутеница го стори, воздивна длабоко, „Оф“, рече, „ама ракија!“

Антон се насмеа, голтна уште еднаш-два пати од своето чоканче, па со насмевка му рече:

„Сакаш птица да бидеш! Да леташ, а!“

На Чапа му попустија градите од лутата ракија, од огнот, па низ неколку пуштени солзи што му се тркалаа низ лицето, низ насмевка рече: „Полута не сум пробал. Отров!“

„Не е отров“, му одговори Антон. „Добра ракија е. Машка. Ако си маж, ако си здрав и прав, ако сакаш да се правиш силен, да ја крепиш снагата на рамената, на нозете, мораш да

пиеш добра ракија! Сè има врска со природата. И доброто и лошото постои во природата. И добрата и лошата ракија ја има во природата. Само, прашање е кој што сака да си земе од природата. Тоа ти е како трпеца. Многу работи на неа има, па ајде избери го најдоброто. Е, јас си ја избрав ракијата. Најдоброто од мојата трпеца со која ме дарува природата!“

Чапа не го прекинуваше. Почна да му се одушевува на Антон. Леле, како зборува човекот, си рече во себе. Досега вака никој не ми зборувал! Ги подрашири очите, го напрегна погледот, целиот се предаде во лицето на Антон. Кога Антон подзастана, тогаш Чапа го праша:

„А, од што ја правиш ракијата?“

„Од црници“, веднаш му одговори Антон, го зеде шишето и ги дополни чоканчињата.

„Од црници!“ пак зачудено воскликна Чапа. „Па, тие насекаде ги има! Полно е нашето поле со црници!“

„Тоа е мојата трпеца“, му одговори Антон. „Тоа е, полето. Овде сè има. Од големи, црни црници ја правам. Ни една црница не е колвната од птица. Ги берам во мугрите, пред да се разбудат птиците“.

„Зар птиците колваат црници?“ праша Чапа.

„Ако сакаат високо да летаат, езерото да го надлетаат, ако сакаат далечните облаци да ги дофатат, отаде планината да стрелнат, тогаш

првин се наколвуваат од црните, од големите, од најсочните црници! Зар ти мислиш дека птиците така летнуваат, ќе се разбудат во гнездата, ќе првнат со крилцата, ќе ги отворат очичките, и ајде, летај над езерото! Нема таков лет! За сè треба сила, храброст, подготовка, некој контакт со природата, со божјиот дар!“

Чапа беше занемен. Го погледна полното чоканче со ракија, помисли на божјиот дар, а душата му се стегна, му се склешти, немаше сила повторно да голтне ракија, помисли на огнот, на солзите по образите, помисли дека во стомакот жарчиња ќе му горат, друго се сочните, свежи црници, а друго е ракијата, помисли, не ќе е тоа вистинската сила, лага ќе е, измама, можеби шега тера писателот со мене, ако, нека тера шега, интересен човек, досега ваков не сум сретнал, со природата си зборува, со птиците, за сè има свое толкување, со таков човек сакам да бидам, со таков, оти тие се ретки!

„Јас имам сила“, рече Чапа. „Имам волја, сакам да летам... Како птица да летам!“

„Си чул ли некој човек досега да лета?“

„Сум чул“.

Антон го погледна момчето отстрана, под око, голтна од чоканчето, си рече во себе, „Нема шега со ова момче“, мезна од надробените домати, зеде од козјото сиренце, „Мезни, мезни“, му дофрли на Чапа, и Чапа се замези, ама не го фаќаше чоканчето, а Антон го праша:

„Кој е тој човек?“

„Икар“, одговори Чапа.

„Го познаваш?“

„Не“.

„Па, од каде знаеш за него?“

„Сум слушал“.

„Од кого?“

Чапа ги натмури веѓите. Не можеше да се сети од каде ја знаеше приказната за човекот што си направил големи крилја и што летал кон сонцето, но ја знаеше, сè знаеше за тој Икар. „Знам... Знам дека секој човек може да лета! Секој човек може да сонува, а еднаш секој сон се остварува!“

„А, твојот сон?“ претпазливо му рече Антон. „Зар твојот сон е во летањето?“

„Да, во летањето. Јас верувам дека можам да летам. И не сакам да останам тука, во пиликатникот. Секое утро им ги сечам крилјата на птиците, ги гледам како збеснуваат и налудничаво ги прогонуваат рибите. Потоа, не можат да летаат. Никој со поткастрени крилја не може да лета. И јас не можам да останам тука, не можам да живеам затворен во нашиот македонски пиликатник! Постојано некој ни ги сече, ни ги поткаструва крилјата. И на татко ми и на дедо ми и мене. Нема живот тука. Морам да летам, мора да летам, мора да постои начин да се лета како птица. Човекот и птицата се од ист род, под исто небо и под исто сонце се кукнати. Ист воздух дишат, иста земја, исто езеро имаат. И небото им е заедничко. Зошто да не можам

да летам? Ќе си ставам крилја, ќе се качам на височинка, од некоја висока карпа ќе полетам, над езерото ќе летнам, а потоа ќе го фатам ветрот, угоре, угоре кон небото, ќе ги дофатам облаците, со нив ќе летам, кон светлината, кон сонцето ќе летам, оттаму сакам да си ја видам мојата земја, езерото, полето, над Солун сакам да летам, над Шар Планина, над Пирин да се размавтам со големите крилја, целата земја да си ја надлетам, под моите крилја да си ја приберам, цела да биде, моја, твоја, наша, на сите, оти вака само се препелкаме во пиликатникот, се препеламе, наутро скрб си собираме, навечер смркнати молчимо, пред икона свеќа си палиме и се молиме, се срдиме, а кому му се молиме, не знам, оти не го знам господ кому му се молиме, не доаѓа, ништо не ни носи, ни среќа - ни радост, ни слобода, ни слободен лов, што друго да правам, кажи, што можам друго да правам освен да бидам птица!“

Антон го слушаше со големо внимание. Сфати дека навистина во момчето има некој занес, дека сè му е дојдено преку глава, го чувствува ропството, сеќава дека неговата земја и неговиот народ немаат слобода, но дали решението е во летот, си помисли, дали не е тоа бегство или само потаен, несвесен, исконски копнеж за слободата! Не е ли тоа романтичен занес, фантазија што ја надминува реалноста, нешто искривено, претерано, човек заробен во својата немоќ, па сонува, сонува, бленее, бега

во облаците, се откорнува од себеси, од својата душа и се предава на божјите духовни судбини! Не ќе е сè така нереално, си рече, не ќе е, оти сепак и него го мачеа истите прашања. Побегна од Скопје, виде дека не е свој во својата земја, не е слободен човек што може со гордост да се изразува на својот јазик, да се кажува тоа што е, сè му е прекрстено, прилепено и изменето, мора да се поклонува пред туѓи луѓе, затоа побегна од луѓето, дојде овде во Дојран, во куќичката, во воденицата, дојде да живее сам, со птиците, со природата, со езерото, да најде мир и спокој, можеби ќе дојде време кога ќе ја напише драмата, ќе го објасни пиликатникот на својата душа и на својот народ, ќе се побуни, ќе крикне, ќе свика на сет глас за да ја пречека слободата! А, таа слободата, и колку да се крие, и колку да се плаши под туѓите стеги, да се притајува, и колку да е далечна, мора еден ден да дојде, да полази, од небото ќе слета, од брановите на езерото ќе исплива, од планината ќе бунва со првите сончеви зраци, рибите во езерото ќе ја пречекаат, ќе потскокнуваат над водата, нема да се плашат пред налетот на црните птици, оти и бели птици ќе летаат, мора да има и бели птици, во слободна земја и бели птици летаат, нема да има пиликатници, сè ќе припаѓа на минатото, оти и животот ќе се обновува, сè ќе има свој почеток оти крајот беше допрен, крајот, а после секој крај почетокот почнува, така е во природата, на трpezата на природата,

тоа што е најубаво треба да се земе, да се избере, ќе дојде најубавото, ќе биде накитена трпезата, ќе се сети тоа, мирисите на слободата се најсилни, омајни!

„Имаш ли крилја?“ праша Антон.

„Имам“, му одговори Чапа.

„Си ги пробал?“

„Не“.

„Треба да се проба“, му рече Антон, стана, направи еден круг околу масичето, го потурна столот, беше нервозен, го беше полазила некоја возбуда, немир, нешто науми. „Треба да се проба... Треба да се проба“, промрмори повеќе за себе, се загледа во далечината на езерото, „Не е далеку другиот брег“, рече, „не е далеку, може да се прелета езерото, оттаму и птиците летаат кон нас, кон трските, на оваа страна, и тука остануваат, се засолнуваат, преноќуваат, тука е кругот на нашата тајна, треба да се проба, ако се прелета езерото, може да се дофати и сонцето, значи, има надеж, може да се дофати и слободата!“

Чапа се израдува, сфати дека Антон ја поддржува неговата идеја, скокна од столот, рече: „Ако сакаш, можам да ги донесам крилјата“, Антон се премисли, „Не, чекај“, му одговори, „треба сè добро да испланираме, сè треба да се предвиди, ветрот, птиците, сонцето, белите облациња, сè треба да биде проверено, нема брзање, сè е во природата, сите одговори и сите разгатки се во неа, таа е наша, еднаш мора да биде

со нас, исцело да биде наша, само нам да ни припаѓа, нашиот господ да биде со нас!“

„Па, што ќе правиме?“ праша Чапа.

„Ќе чекаме“, му одговори Антон.

„Зошто да чекаме?“

„Сакам да го насетам ветрот“, му одговори Антон. „Од него сè почнува. Сакам да знам од каде почнал да дува, каде оди, дали ќе го одмине езерото или ќе го заветри, по него летаат и птиците, и езерото бранува или спие, и рибите траат долу во водите, сè мора да биде со нас, оти мора да успееш, Чапа, мора да успееш, некој мора да почне да лета, од нашата земја да лета, да ги рашири крилјата, да лета, да лета, да си ја надлета целата распарчена, поделена и отуѓена земја, да ги пробуди луѓето од сонот, да ги ослободи од стравот, сите да гледаат во тебе, во твоите големи, размавтани крилја, да гледаат и да поверуваат дека може и да се лета, во својата земја може да се лета, мора секој да лета, оти слободата со крилја се пробудува, во лет доаѓа...“

Чапа беше збунет. Немаше трпение, сакаше веднаш да ги донесе крилјата, во трските ги беше скрил, кај пиликатникот, таму му беа најсигурни, долго време ги плетеше, од шиблинките на трските ги плетеше и сè поголеми ги правеше, пораскрилени, зашто сакаше целата земја да си ја надлета, и Солун да го види, и Шар Планина и Пирин, сите реки и езера да ги надлета, жуборливите извори да ги сети, певот на

птиците да се разлее низ целата земја, на луѓето од небесата да им мавта и тие од земјата со подигнати глави да му мавтаат, секој сон се остварува, нема сон што не се остварил, мора да се лета, крилјата се големи, ситно сплетени, везенка е тоа од шиблинки, од *тревога бесна, од морничави траги*, човекот и природата се едно, судбинско нешто се плело, мора да се успее, мора да се успее, затоа постојат птиците, затоа летаат, птиците се душата на човекот!

„Подготвен сум, верувај ми“, рече Чапа, потскокна во место, високо скокна, ги рашири рацете, „еве овде, на рацете ќе ги закачам крилјата, големи се, силни“, додаде, мавташе со рацете, се вртеше во круг, па потскокнуваше, веќе леташе во место.

„Ајде да одиме зад воденицата“, му рече Антон и го прекина во немирот. „Ајде, таму има голема карпа. Велат од небото паднала, чудна е, таинствена. Ноќно време испушта чудни звукови, наутро зрачи со посебна светлина, пред сонцето да изгрее свети, крај неа има голем чинар, ја прикрива, ја чува, на него некогаш имало многу птици, чрчореле, завивале, а сега ни една птица не слетува. Пред да почнат дождовите се вжарува, црвена е, жар, а потоа сивкаста, со црни шуплинки! Сум слушал многу приказни за неа, тоа е местото од кадешто ќе полеташ!“

Се упатија зад воденицата, од десно, над ќерамидите, од сувосидицата, се издолжуваше

голема, остра карпа. Над неа надвиснуваше голем, разгранет чинар. Под карпата течеше јазот, жубореше и влегуваше во воденицата, а од другата страна, кога ја заобиколија карпата, низ тревиштето, низ бурјанот се кривулкаше мало патче кое водеше до езерото. Чапа никогаш досега не ја забележал оваа карпа и ако сега Антон не беше го повел да ја видат не ќе знаеше дека тука крај езерото има такво нешто. Карпата навистина му изгледаше необична. Беше навалена накај езерото, издолжена, свртена кон исток, кон изгревот, горе врвот ѝ беше остар, шилест, се загледа во него, виде, таму на врвот имаше место колку за две стапалки, значи може да застане човек, си помисли, кога ја допре, сети студенило, карпата беше студена, иако сонцето печеше, печеше, а чинарот ја криеше својата сенка, ја немаше, тоа уште повеќе ја подзасили помислата дека ова е необична карпа, таинствена, потоа зеде малку да се качува по неа, се лизна, падна, Антон се насмеа, му рече, „Гледаш, не можеш ни да се качиш на неа, а сакаш да леташ“, му ја подаде раката, Чапа стана, се загледа во карпата, му беше чудно што се лизна, а сè му изгледаше природно, карпата имаше пукнатинки, шуплинки, имаше остри мразулци, можеше ногата да ја стави, со рацете да се потпре, ама пак падна, не го прима карпата, го отфрла, во неа има сила, помисли, некоја сила што не го прифаќа, го трга, го отфрла, „Ништо насила не може“, му дофрли Ан-

тон, „Почекај малку, чекај, сè ќе си дојде кога треба“, се тргна Чапа, се тргна неколку чекори назад, со страв погледна во карпата, му се стори дека се издолжува, над него, кон езерото ја фрла долгата сенка, тоа беше продолжената сенка на чинарот, а потоа се возвишува, кон небото, кон сонцето се зголемува, го остри врвот, засветува, се вжарува, сонцето го врти на остреот, гледај, гледај, сонцето в жар се стори, на врвот е, се врти над карпата, Чапа падна на земи, падна, тресна, се струполи во тревиштата, во бурјанот, сонуваше дека веќе лета!

Кога се пробуди, лежеше во воденицата, а крај него седеше Антон.

„Летав“, промрмори Чапа.

„Не“, му одговори Антон.

„Ама летав“, беше упорен Чапа.

„Сон беше“, му рече Антон, стана, му донесе чај, „Напиј се чај“, му рече, му го подаде филџанот, Чапа потстана од постелата, голтна, „Не ми е ништо“, рече, „се чувствувам добро“, се измолкна од постелата, стана, застапа на нозе, не чувствуваше слабост, „Мислам дека летав, видов силна светлина, вжарена и... паднав! Изгледа паднав!“

Ја наведена главата, беше тажен.

„Ќе леташ“, му рече Антон, го поташка по рамо, „не смееш да бидеш тажен, немој да се откажуваш. Секој сон се остварува, ти реков!“

„Ама“, затепка Чапа, „ама... знаеш, човекот не е птица... Не може да лета... Небото е за птиците, земјата е за луѓето...“

Антон сфати дека Чапа е преплашен, му треба кураж, поттик и охрабрување.

„Ако е речено да леташ, ќе леташ“, му рече. „Ако си ти тој избраниот, ако ја носиш свездата на својот народ, ако си господово чедо, ќе леташ и нема страв, нема треснување на земја. Ќе леташ над езерото, ќе си го оствариш сонот, оти твојот сон го сонуваат илјадници луѓе, ама сите не можат да летаат. Еден ќе летне, еден, оти такви се соништата на луѓето. Еден избираат, нивен човек, му ја вдахнуваат силата, сите по малку му вдахнуваат сила, му го пренесуваат сонот и го пуштаат да лета!“

„Зар јас сум тој“, праша Чапа, шепна, гласот му трепереше.

„Ти си“.

„Па, од каде знам дека луѓето ме избрале... Ми ги предале нивните соништа, ми вдахнале сила, како ќе го знам тоа?“

„Силата сама ќе дојде, оти си избраниот. Ќе полеташ, ќе сетиш дека ти леташ за сите луѓе од твојот народ!“

Чапа уште повеќе се растрепери.

„Ама“, продолжи да се сомнева во тоа што му го зборуваше Антон, „Ама... кој ме избрал! Крилјата јас сам си ги правев во трските. И сам си сонував дека еден ден ќе полетам над езерото. Никој не ја знае мојата тајна. Ти си пр-

виот човек кому му се доверив!“

Антон малку помолкна, го погледна во очите, виде некоја чудна светлина, блештукаше светлината, искреше, виде дека сонот на Чапа се прелева низ светлината, виде нешто необично, силно и магично во очите на Чапа, виде крилја, големи, раскрилени, размавтани, потоа зад крилјата виде многу птици, многу птици, летат, бели беа, јато, големо, сè поголемо јато, уште поголема светлина надоаѓаше, позлатуваше, сонцето беше, сите летаа кон сонцето.

„Земи ги крилјата“, му рече на Чапа.

Чапа не веруваше на тоа што го слушна од устата на Антон.

„Крилјата?“ со чудење праша.

„Твоите сплетени крилја“, му повтори Антон. „Оди во трските, кај пиликатникот, оди, земи ги крилјата, донеси ги тука, утре ќе леташ!“

„Ќе летам!“ со восхит, со трепетен глас рече Чапа.

„Ќе леташ, ќе леташ...“, повторуваше Антон. „Тоа го видов во твоите очи!“

„Не знам... Не знам...“, мрмореше Чапа, беше збувнат, стравот му се потпалуваше, му трепереше телото, а истовремено сеќаваше дека некоја сила го поттикнува на лет, почна да се сугурчи в место, да ги шири рацете како да лета, сеќаваше дека нешто му надоаѓа, како поројче, како жуборлив извор, сила беше тоа, од некаде му го исполнуваше телото, душата, се храбреше, имаше чувство дека се зголемува,

расте, се возвишува, ја напушта кожата на човек, себеси се напушта, излегува од неа, расте, расте, се зголемува, рацете му се раширени, крилести, нозете големи, големи, издолжени, во телото му завиваат ветрови, зар уште е човек, зар може да се излезе од сопствената кожа, не, тој веќе не е човек, тој се претвора во птица, голема, крилеста, ретка, единствена, избрана, божји дар е тоа, небесен, тој е избраниот, мора да лета, мора, избраниот само може да лета, тој е тој!

„Одам“, му свика на Антон. „Одам кај трските, одам по крилјата“, се стрча, стрелна, светулка се стори.

Се свечеруваше.

Сонцето беше паднато зад планината, отаде езерото.

Низ тревиштата, низ бурјанот скокалкаа светулки, блештукаа и ја повикуваа ноќта.

Антон се беше загледал во светулките, а низ нивното треперење ја гледаше сенката на Чапа, големата сенка како трча накај езерото, накај трските.

11.

ВО 1928 ГОДИНА кај Демир Капија кралот Александар I Караѓорѓевиќ зеде голем имот. Тука беа најубавите лозја. Грозјето е најпечено, најсочно. Изгради убава, раскошна вила, направи голем вински подрум, имаше и *пилерана*, прва мелница на црвен пипер на Балканот, па голема цветна градина, со многу трендафили, леандра и јорговани, валалници низ кои се прелеваше водата во силни бели пенести млазови, такво нешто дотогаш во Македонија никој не изградил. А Александар Караѓорѓевиќ во тоа време беше најсилниот монарх на Балканот. Крал на Југославија, овенчан со големи воени победи. Уште како млад учествувал во Балканските војни. Бил командант на Првата армија, најсилна по својот состав, и раководел со воените операции на линијата Врање, Скопје, Овче Поле... Тука се наоѓале најсилните турски војски. Командувал со дводневната битка кај Куманово, во 1912 година, а потоа го освоил и Скопје. Бил командант и на српските единици што ја освоиле и Битола. За време на Првата светска војна учествувал во повлекувањето на српската војска од Дојран, преку Албанија, и стигнал на Крф. Зад нив останал спалениот Дојран. Во 1918 година е прогласено Кралство-

то на Србите, Хрватите и Словенците, а од 1919 година е прогласено Кралството Југославија. Вардарска Македонија, онаа поделената од Букурешкиот договор од 1913 година, си остана во составот на Србија, односно во составот на Кралството Југославија. Кралот Александар во 1922 година се оженил со Марија, ќерката на романскиот крал Карол. Таа го роди идниот престолонаследник, принцот Петар.

Додека командувал со српските единици во Македонија, кралот Александар го запознал војникот Шпиро Прждевецот, силен воин, висок, снажен, со широки рамена, 'рмпалија, планински човек, мажиште, со големи всучени мустаци. Шпиро бил од селото Прждево, кај Демир Капија, служел во српската војска, се истакнал во многу битки, кај Куманово, во освојувањето на Скопје и Битола, а потоа и при повлекувањето низ Албанија и на Крф. Шпиро станал миленик на кралот Александар. Бил одликуван со големи кралски величија, како на пример, со Орден бел орел со мечеви за особени воени заслуги. Кога кралот Александар го изградил имотот крај Демир Капија го поставил за главен надзорник.

По убиството на кралот Александар во Марсеј, престолонаследник бил неговиот млад син Петар II, кој имал само 11 години. Го прекинал школувањето во Англија, се вратил во Белград, а од Кембриџ за негов личен учител го довеле професорот Перот. Младиот престолонас-

ледник често шетал со својот англиски професор низ земјата. Така дошол и на имотот на неговиот татко во Демир Капија. Бил пречекан од надзорникот Шпиро Прждевецот. Шпиро му ги покажал богатите виногорја, винарската визба со специјалните вина што се правеле тука, а потоа се испраќале за кралот Александар во Белград, го шетал низ благата, питома околина, на силното демиркаписко сонце. Престолонаследникот Петар и професорот Перот биле одушевени од Демир Капија, од околината.

Професорот Перот беше слушал за Дојранското Езеро, за богатото езеро со риби, за специјалниот начин на риболов со птици. Знаеше дека на таков начин со помош на птиците корморани единствено се лови во Кина, а бил вчудовиден дека и овде на југот на Србија, во јужносрбијанското Дојранско Езеро постои таков вековен начин на ловење риби. За тоа се распрашуваше и кај надзорникот Шпиро Прждевецот, сакаше со младиот престолонаследник да го видат тоа, да се увери дали навистина само во Дојран и во Кина се лови на таков начин. И како е можно меѓу Дојран и Кина да постои врска! Се чудеше професорот Перот, но одговори немаше. „Небото е мало, небото е мало!“ коментираше повеќе за себе, но никој не го разбираше што значи тоа. Веројатно мислеше на птиците, на нивниот таинствен лет! Оти, само птиците можат да надлетаат толкаво небесно растојание! „Во нив е тајната, во нивниот лет!“

сам се уверуваше професорот Перот.

И едно утро, во рани зорници, Шпиро ги поведе младиот престолонаследник и професорот Перот на Дојранското Езеро. Се качија на еден кораб, запловија меѓу трските. Младиот престолонаследник сè уште не беше разбуден. Стоеше на коработ, севаше, тешко се одделуваше од сонот во мугрините. Искачен на колибата, Чапа веќе чекаше.

Беше тивко утро, ветреџот освежуваше, галеше. Чапа беше нервозен. Загледан во водите на езерото, сеќавајќи како белината на мугрите му се лепи за лицето, во очите ја носеше непреспаната ноќ, фрли неколку мртви риби во пиликатникот, го подотвори тесното вратниче од трски за да се намамат птиците, а потоа ги дофати и почна да им ги сече крилјата! Кога го наполни пиликатникот со птици, кога ги подготви за гонење на рибите, се загледа во младиот престолонаследник. Момчето стоеше исправено во коработ, гледаше во Чапа, се чудеше како Чапа ги фаќа птиците и како вешто им ги сече крилјата. „А, како ќе летаат?“ праша кралчето и севна, сè уште борејќи се со сонот. „Тие не летаат. Тие се прогонувачи на рибите!“ му одговори надзорникот Шпиро. „Зар има и такви птици?“ повеќе за себе, со вчудовиденост праша кралчето.

Надзорникот Шпиро помолкна, погледна во професорот Перот, овој се беше загледал во пиликатникот, во препелкањето на птиците, ги

беше затегнал тркалезните очила на очите и целиот растреперен ја очекуваше живата борба што се токмеше. „Секаде постои борба!“ промрмори, ги симна очилата од очите, ги забриша од замаглицата, повторно ги стави, ги затегна и продолжи со чудење да гледа во пиликатникот.

Кога јатото птици излета од трските, кога се вивна над езерото, кога направи голем, долг круг околу езерото и кога оттаму, од другиот брег се постави како построена војска која сè пред себе прогонува, кралчето живна, потскокна во коработ, извика: „Еј, гледајте, птиците летаат! Ви реков дека птиците летаат!“ Погледна повторно пред себе, низ трските погледна, се загледа во пиликатникот, таму, пак, оние птици со потсечени крилја и натаму се препелаа, го очекуваа вистинскиот наплив од риби. Птиците тоа го насетуваа, низ немирот на брановите го насетуваа, надоаѓаше јатото риби, надоаѓаше зашто птиците ги втеруваа во ловиштата, од небото ги бркаа, во ист ритам со летот на птиците споулавено пливаа рибите накај трските, во ловиштата се намамуваа, надоаѓаа и Чапа сети дека надоаѓа големо јато риби, како никогаш досега се лизга црн подводен бран кон него. „Зар кралчето има таква сила да ги привлече сите риби кон себеси“, помисли, растрепери, почна да подголтува. „Зар и езерото го покренува, зар и нему му командува, зар и рибите му се послушни?!“ побеснуваше, му се јансеше груката јад во душата, се вртеше врз колибата, си

ги грчеше стапалките, се срдеше, нешто го покренуваше на гнев, на незадоволство, му падна жал за рибите, за птиците, од планината отаде езерото излегуваше сонцето, првин срамежливо сиркаше, а потоа се појави големата црвена топка, црвена, жар беше, се потпалуваше и полка се одделуваше од планината, пламнуваше, засветуваше, како големо огниште што разгорува, светеше сончевата топка, сè повеќе светеше и се качуваше угоре на небото, Чапа збесна, реши да ги остави птиците со исечени крилја во пиликатникот, затворени да ги остави, со мртвите риби да ги остави, не ги префрли во мандрата, надоаѓаа рибите од далечина, надоаѓаа и навлегуваа во ловиштата, во мандрите, ама птиците прогонувачи ги немаше, немаше кој да ги втера во котецот, си стоеше Чапа на колибата, гледаше, гледаше и беше задоволен во душата, гледаше во ловиштата, ама се загледуваше и во кралчето, „Не ги давам рибите на кралчето!“ се заинати, се зарече, „Не му ги давам“, плукна во водите, ја фрли повлата долу, бргу-бргу ја подигна, само неколку риби во неа, се сврте кон коработ на кралчето, кон професорот и надзорникот, им ја покажа повлата, „Гледате, слаб лов“, им довикна, „нема риби“, потоа повторно ја шлапна повлата во водите, па бргу ја подигна, пак само неколку рипчиња скокалкаа во мрежата, се насладуваше Чапа, се насладуваше, птиците со поткастрени крилја и натаму се препелаа во пиликатникот, ама рибите не завршу-

ваа во котецот, се губеа во езерските длабочини, а беше се осамнало, денот засвети...Професорот Перот и натаму молчеше и си ги симнуваше очилата, ту ги забришуваше со марамче, ту ги ставаше на очите и тоа го правеше нервозно, поначесто, надзорникот Шпиро се вртеше во коработ и ги сучеше мустаците, чекаше кралчето да каже нешто, а тоа, пак, гледаше во Чапа, гледаше и сакаше нешто да му довикне, мавна еднаш со раката, уште еднаш му мавна на Чапа, „Сакам птица“, му довикна, „Еј, сакам птица“, подвикна погласно, Чапа го слушна, се сврте, ја остави павлата, се симна од колибата, во својот кораб се симна, ја подотвори мрежата на пиликатникот, дофати една птица со потсечени крилја и со својот кораб доплови до коработ на кралчето. „Еве ти птица“, му рече на кралчето и му ја подаде. Кралчето ја зеде птицата, за едното потсечено крило ја фати, ја подигна, „Еј, имам птица“, радосно извика, „гледајте, фатив птица“, мавташе со птицата, ја подигнуваше за едното крило, птицата преташе, беше овиснала, другото потсечено крилце ѝ прпелаше, ама немаше сила да слета, да запрета, пркос за летање да му покаже. Тогаш кралчето ја фрли високо, колку што можеше ја фрли угоре, ама птицата не полета. Се струполи во водите, фрасна, запрета со потсечените крилја, се изгуби низ густежот од трски.

„Да си одиме“, рече кралчето и заплочи коработ низ трските.

Се симнаа на брегот, кралчето скокаше во песокта, одвреме-навреме земаше ситни, бели каменчиња, белутрачиња, ги фрлаше во езерото, скокалкаше, се радуваше, „Фатив птица“, викаше, скокалкаше, си фрлаше каменчиња во езерото, а зад него потскокнуваа професорот Перот и надзорникот Шпиро, потскокнуваа следејќи го сè до лимузината.

„Ќе ѝ напишам на мојата Сисили во Лондон за ова чудо“, рече професорот Перот и сè уште во себе ја бараше таинствената врска меѓу Дојран и Кина.

Кога Сисили и Станислав пристигнаа со лимузината пред кралската имот во Демир Капија тогаш Сисили се сети на писмото од нејзиниот поранешен свршеник Перот, професорот од Кембриџ. Се сети на неговото писмо за риболовот со птици, се сети дека тоа е Дојранското Езеро, тука е, во близината на Демир Капија, иако секоја помисла на Перот ѝ покренуваше многу јадови, ѝ ги корнеше соништата!

Кога професорот Перот бил избран за личен професор на младиот крал Петар и кога му било наредено од англискиот крал Џорџ V да замине за Белград, оти англискиот крал му бил кум на кралот Петар, Сисили била бремена. Се поделиле. Една вечер шетајќи крај Темза таготно се поделиле, таа од очај абортирала и засекогаш ја изгубила надежта дека ќе може да биде мајка. Професорот Перот ѝ пишувал од Југославија, ја тешел, ама за Сисили тоа било

крај на нивната врска. Потоа имала уште една тешка операција, одвај преживеала. Се омажила за друг човек, богат банкар, тој ја обожувал, ја сакал, ѝ ги финансирал сите патувања, целосно ја разбирал. Но, љубовта кај неа била згасната. Не верувала дека повторно може да пламне.

Кралската вила во Демир Капија беше раскошна. Од самата капија влезот беше прекиен со расцветани трендафили. Влегувајќи внатре, главната патека, лево и десно беше заградена со леандра и јорговани. Целата градина мирисаше на убави, омајни пролетни мириси. Низ дворот, лево и десно од патеката, имаше насадено многу цвеќиња, велигденче, кандилки, карпатско свонче, гурѓинки, ралици, па зелени грмушки, камелија, цеструм, скреба, татули, калмии, а потоа, разни поголеми дрвја, липи, ореви, бадеми, маслини, див костен, јасени... Низ дворот течеше и мало, жуборливо поточе, а малку подалеку, во близината на вилата се наоѓаше и валалницата низ која се пенеа силни млазови вода.

Внатре во големиот салон, на челно место впечатливи беа портретите на кралот Александар и на кралицата Марија. Спроти нив, на другата страна, крај скалилата, се наоѓаше портретот на младиот крал, на престолонаследникот Петар.

Надзорникот Шпиро горделиво го носеше Орденот бел орел со мечови. Го нагласуваше

тоа со гестови, со тргање на рамената, често десната рака ја ставаше накај срцето, допирајќи го Орденот. Театрално, со сервилност ги покани да седнат во салонот. „Одморете се, здивнете“, им рече и даде знак кон послугата да ги послужат гостите.

Станислав веднаш го забележа реткиот орден. И знаеше од каде е, кој може да го добие и да го носи.

„Повлекувањето низ Албанија беше пекол“, му рече претпазливо, колку да го подиспита, да виде кој е човекот.

„Албанија“, свика грчевито Шпиро. „Повеќе од пекол! Но, издржавме!

„На Крф?“ праша Станислав.

„И таму бев“.

Станислав замолкна, низ него минуваа страшните сцени од повлекувањето на српската војска низ Албанија и на долгото залечување на Крф.

Сисили забележа дека мислите му отидоа некаде далеку, во некое далечно време, го забележа грчот на неговото лице, сфати дека преживува страшни сцени, се потсетува на нешто ужасно, па се обиде да го отргне од тие мисли. Се насмеа, погледна во него, помисли што да го праша, па во миг му рече:

„Не знаев дека на дивиот Балкан растат најубавите цвеќиња!“

Станислав се тргна, се пресече, како да излезе од пеколот, ја дрмолна главата, поглед-

на наоколу, каде е, што се случува со него, помисли, се насмеа:

„Цвеќе?“ рече со вчудовиденост.

„Овде ги видов најубавите цвеќиња!“ му одговори Сисили. „Тоа е чуден спој. Див Балкан, вековна дивина, војни, убивања, меѓусебни колежи, омрази и делби, а земјата преполна со најубави и најмирисни цвеќиња! Чудно. Или природата си поиграла со себеси и со луѓето или така е постигната најголемата хармонија на земјата!“

„Тешки прашања“, рече безволно Станислав, одмавна со раката, како да ѝ упати порака дека сега не е време за таков разговор, се сврте кон надзорникот Шпиро и му рече: „Важно преживеавме“, а потоа длабоко воздивна.

Тогаш со подавалник се појави постара прислужничка. Носеше слатко од капини. Го стави подавалникот на масата, стави пред гостите чиничиња од стакло, а Шпиро рече: „Наш обичај. Гостите да ги пречекаме со слатко!“

Сисили касна од слаткото, првин го проба, а потоа касна уште еднаш и рече: „Хм, слатко! Прекрасно! Од што е?“

„Од капини“, одговори Шпиро. „Диви капини!“

Сисили уште еднаш го искажа своето чудење помешано со одушевување, „Зар и капините се диви?“ додаде, а Шпиро продолжи: „Капините сами растат крај реката. Тешко се бе-

рат, боцливи се, ама слатки“, рече, се насмеа, им посака уште еднаш на гостите да се чувствуваат пријатно. Тие потоа отидоа во своите соби.

Сисили беше уморна, сакаше долго да се одмора. Околу полноќ тропна на вратата кај Станислав. „Сакам да влезам“, му рече. Станислав ѝ отвори, ја прегрна, беше изненаден што е свечено облечена. „Си се подготвила како да одиме на танц!“ ѝ рече, се насмеа, ја затвори вратата од собата, влезе во бањата. Кога излезе, Сисили му рече: „Сакам да прошетаме“, и застана крај прозорецот, погледна надвор. „Светла месечина... Сакам да прошетаме!“

Ноќта беше топла, а месечината облечена во свила се распослала низ тревите и се галеше низ грмушките и дрвјата.

„Носам голема карпа во душата“, му рече Сисили на Станислав. „Некоја тежина, мачно тија, нешто многу тешко и неподвижно! Дали е гревот, се прашувам!“

Станислав ја погледна, забележа дека таа има потреба да зборува, да се исповеда, оти кога зборуваше беше отсутна, не ѝ беше важно дали Станислав ја слуша или дали некому се обраќа. Затоа тивко, без да ѝ ја наруши мислата и потребата да зборува само ѝ рече:

„Секој човек има нешто мачно во душата!“

Сисили молчеше, беше загледана во светлината на распосланата месечина. Забележа де-

ка месечината е скриена меѓу гранките, меѓу стивнатото лисје, дека со секој нареден чекор таа сирка, се витка низ лисјата и се обидува цела да се истркала на зелената трева. Го слушна гласот на Станислав, ги слушна неговите зборови, малку размисли, па му одговори:

„Гревот е карпа! Голема карпа во душата!“ рече, подголтна, го погледна в лице, па продолжи: „Кој ќе ја стопи таа карпа! Како да се стопи, оти во душата е, во човекот, внатре, цела, секој ден е сè поголема, расте, и сè поостра, боде, боцка, боли, рие, сè повеќе ја отвора раната, го голта сонот, јансосува, се разјарува, те кине парче по парче, а си врви времето низ тие искинати парчиња, се шири раната, се отвора небото, ќе те земе, ќе те лапне, прашилка ќе се стори, ќе те нема, а карпата ќе остане, никој не ја стопил, не се рути, никој не се обидел да ја облагороди!“

„Каков е твојот грев?“ се осмели да ја праша Станислав по долго размислување. „Постојано зборуваш за грев, се измачуваш, бараш одговори, се обидуваш да излезеш од некоја голема стапица?“

„Тешко се објаснува“, смирено и со слеан глас во полноќната тишина му одговори Сисили.

„Сè има објаснување“, ѝ возврати Станислав. „Не бегај од одговорот. Кажи!“

„Не бегам од вистината, ама ги немам одговорите“, рече Сисили, помолкна, се замисли,

погледна во полната месечина, таа се беше воздигнала над големите дрвја, силно светеше, на Сисили ѝ се стори дека патеката по која чекори е златеста, пред неа се тркала месечината, скокалка, ама така растреперена и вознемирена, како да ја предизвикува на големи скокови. И се обиде Сисили да скокне, по светлината скокна, ама таа ѝ бегаше, пред неа се виеше, ѝ бегаше по лисјата на дрвјата и повторно се спушташе долу на патеката, пред неа, Сисили скокаше, сакаше високо да се вивне да ја дофати! „Одговори, одговори, одговори...“, викаше и скокаше, високо скокаше, се виеше, се виеше...

Немаше никакви одговори! Ги немаше ниту од златестата светлина на месечината, ниту од траењето на полноќта.

„Во тебе се сите одговори, драга моја Сисили“, ѝ рече Станислав. „Сè е во човекот. Внатре, во душата. Треба волја да се најдат вистинските одговори. Да се подраспрета грутката јад, да се истркала, да се стопи, да се згази, да се победи со волја!“

„За сè е потребна љубов“, рече Сисили и малку се насмеа.

„Јас реков волја“, возврати Станислав.

„Тоа е исто!“ воздивна Сисили.

„Исто?!“ со чудење праша Станислав.

„Да“, рече Сисили, сега гласно се насмеа и потскокна правејќи круг околу Станислав.

„Зар ја немаше љубовта?“ ја праша Станислав.

„Ја имав...“, рече Сисили, помолкна, се замисли, застана пред Станислав, го погледна в очи, подголтна длабоко: „Ја имав... Ама ја изгубив... Згасна... Пропадна... В земи пропадна... Се стопи... В небо исчезна... Остана само гревот! Само гревот, драг мој, Станислав! Тоа ме мачи! Гревот!“

„Чиј грев?“

„Мојот!“

„А, неговиот?“

„Гревот е еден.“

„Но, за него треба двајца!“

„Како и за љубовта!“

„Како и за волјата!“ ѝ рече Станислав, ја погали по лицето, ја бакна. „Секоја нова љубов ја потиснува претходната!“

„Се надевам“, тивко прошепоти Сисили, го возврати бакнежот, „но, не знам дали гревот можам да го потиснам!“

„Со секоја згасната љубов, згаснува и гревот“, рече Станислав, ја прегрна, продолжија заеднички да чекорат по златестата патека на градината.

Додека прегрнати чекореа, Сисили тивко му зборуваше:

„Го сакав! Искрено го сакав! Кога замина за Југославија, кај престолонаследникот во Белград, бев бремена. Тој не знаеше. Мислев дека е крај. Го изгубив бебето, изгубив сè. Мислев дека тоа е крајот на светот. На постоењето. На моето постоење. Животот ми беше празен.“

Голема празнина. Ништо немаше во мене. Празно тело, згасната љубов. А, жена сум, Станислав. Жена. Во мене мора да постои живот. Тоа е смислата на љубовта. Тоа е и смислата на животот...“

„А потоа?“ тивко ја праша Станислав.

„Хм! Потоа“, рече Сисили. „Што потоа?! Празно талкање низ светот. Патував, пишував, ги барав одговорите... И сè уште ги барам... Завршував во преградките на многу луѓе, на добри, на фини луѓе, ама јас без распната на мојата голема карпа во душата. Среќата еднаш доаѓа... И еднаш бега! Избега од мене, избега! Сама си ја згавив, сама си ја уништив!“

„Треба да престанеш со тоа?“ ѝ рече Станислав.

„Со кое?“

„Со самообвинувањето“.

„Како?“

„Нови патеки“, рече Станислав и покажа на патеката по која чекорат. „Нови светлини, нови скокови во животот... Светот е преполн со предизвици! Волја, драга моја. Само волја. Пробуди ја волјата во себе, а другото... Другото само доаѓа!“

Сисили се насмеа, му се прилепи за преградките, тој силно ја прегрна.

„Ќе успееш, Сисили“, ѝ рече, уште посилено ја прегрна, ја подигна високо в раце, ја бакна, ја бакнуваше со страст.

Сисили се предаде на љубовниот занес. Станислав уште еднаш ја подигна високо в раце, „Високо до месечината ќе леташ“, ѝ велеше, „високо, до месечината!“ велеше, велеше, ја фрлаше угоре и гласно се смееше, Сисили се враќаше во неговите преградки и сè погласно се смееше, се смееше, додека двајцата не се струпонија на тревата. Станислав ѝ го подигна здолништето, потоа ја откопчуваше, ѝ ги фрлаше свилениите алиштенца од нејзиното тело, ја соблекуваше на светлата месечина, Сисили гледаше во месечината, таа беше голема, тркалезна, како голема црвена топка, вжарена, бакарна, блескаше, само месечината и Сисили се гледаа очи в очи, се гледаа и се разбираа, така мислеше Сисили, само месечината и нејзината светлина вистински ја разбираат, ја храбрат и ја поттикнуваат на најубавите чувства, ѝ се враќа вистинската волја за љубов, сети, низ телото ѝ минуваа пламнати огнови, Станислав ја галеше, нежно, со прстите ѝ шеткаше по телото, Сисили ги сеќаваше и прстите и светлината, ѝ се мешаа чувствата, Станислав ја прелеваше светлината по нејзиното тело, ја пресипуваше, ја галеше, телото ѝ засветуваше, се вжаруваше, го сети и голото тело на Станислав, врз себе го сети, се впиваше во него, тој навлегуваше во неа, длабоко навлегуваше, како светлината да навлегуваше во нејзината душа, ѝ расцветуваа градите, се виткаше на светлината, под телото на Станислав се виткаше, тие беа едно, го сети во

себе, тој беше длабоко во неа, ги отвори очите, виде, над неа светнала месечината, големата топка, бакарно се вжарила, блеснала, се симнала од небесата, над неа, над нив, тие беа едно тело, се виткаа, се превртуваа во тревата, и месечината се виткаше над нив, се виореше, потскокнуваше, гореше во пламени, во големи, огнени пламени, тишината беше стаписана, лисјето не мрдаше, ветреџот беше озарен, зјапнат, додека таа не го испушти големиот крик на мугрите. Лежеа еден крај друг, молчеа. Станислав посегна по една гранка од грмушката што се беше надвиснала над нив, скина неколку цветчиња, ги посеа врз нејзиното тело.

„Јоргован“, рече Сисили, сеќавајќи го неговиот омаен мирис.

Станислав посеа уште една ракатка цветови врз нејзиното голо тело, ја погали и нежно ја бакна.

Над нив месечината високо, многу високо белееше. Сисили го спушти погледот од белата месечина, ја подигна главата, ги растргна цветовите од јоргованот од своето тело и занеме. Во грмушката, меѓу сплетените стеблинки, го виде црното јагне. Беше се исправило на нозете, мрдаше и се врголеше со очите, се вртеше меѓу гранчињата, се обидуваеше да излезе од нив. Сисили стана, потскокна, сакаше да му помогне, ги подаде рацете во грмушката, пророшка меѓу лисјето, меѓу гранчињата, ама црното јагне го немаше. За миг ѝ избега, се извлече од

грмушката и скокајќи се изгуби во градината.

Станислав ја гледаше лежејќи на тревата.

„Бараш нешто?“ ја праша.

Сисили молчеше, беше зачудена. Вистина беше или привид! Не беше сигурна во себе дали навистина го виде црното јагне или само ѝ се причина некоја замислена слика! Не знаеше што да му одговори на Станислав. Се сврте, ги приспособа алиштата од тревата, се облече.

„Ништо не барав“, по извесно време му одговори.

И Станислав стана, се облече, рече: „Сите тајни се во ноќта!“

„А одговорите?“ го праша Сисили.

„Ќе ги бараме во себе“, ѝ одговори.

Се завидели, белата месечина се стопуваше во белината на мугрите, почнаа чрчорењата на птиците.

Сè повторно оживуваше.

12.

ТАА НОЌ АНТОН не заспа. Го чекаше утрото, го исчекуваше Чапа. Излегуваше пред воденицата, шеташе околу неа, застануваше пред големата карпа, се загледуваше во светлата месечина. Беше тишина и само таа нечујно ја обвиткуваше тајната на големата карпа. Тој ја знаеше легендата за моќта на овој небесен камен. Од дете ја имаше слушано, а потоа постојано тие приказни се раскажуваа во разни верзии и со многу нови детали. Луѓето веруваа во небесната и во господовата моќ на карпата. А, штом луѓето веруваат, значи ја знаат и вистината. Веруваат во неа. Се зборуваше дека од паметивек карпата ја има моќта на оплодување. Потребно е да се принесе жртва, црно јагне, да се мине низ ноќниот ритуал, да се дофатат скриените божји сили, да зачне родот. Антон знаеше дека многу жени доаѓаат на карпата, мажите ги носат жртвите, црните јагненца, ги колат на карпата, се молат за идниот род. Знаеше за тоа, но никогаш со свои очи не беше го видел ритуалот. Ја допираше карпата со рацете, таа беше студена, се загледуваше во светлата месечина, како да сети дека меѓу светлината на месечината и студенилото на карпата има некој таен знак, оти светлината се галеше врз карпата,

лазеше и се ширеше низ тревиштата, беше тишина, ама тишината зјапаше со отворена уста, како да очекува некого, езерото беше стивнато, ни шум на бранче, ни шепот на ветрец, птиците спијат, во трските спијат и си го чекаат утринскиот лет над езерото, сè некако беше вообичаено, тивко и нечујно, замолкнато и стивнато, сè беше настролушено во исчекувањето на зазорувањето.

Ништо не се случуваше, ништо не се случи.

Откај езерото Антон ги почувствува мугрините. Низ синевината, низ просирката на мракот, распавкаа трепетните крилца на белината. Ја забележа просирната сенка на Чапа, се движеше брзо, откај езерото доаѓаше, откај трските, се зголемуваше сенката и сè повеќе му се приближуваше, виде, Чапа ги носеше крилјата, сенката правеше големи скокови, Чапа беше, иташе кон карпата, пред него застапа, воздивна длабоко, се смали сенката, Чапа од неа излезе, го стави врзокот на крилјата крај карпата, на неа ги навали, уште еднаш длабоко воздивна, му рече:

„Еве ги. Да ги одврзам?“

Антон му кимна со главата. Чапа почна да ги одврзува крилјата, да ги одмотува од врзокот, а потоа почна да ги шири, да ги растегнува. Ги распосла врз тревата, првин едното крило, а потоа и другото, големи беа крилјата, големи, таква птица досега никогаш не летнала над езе-

рото, ќе треба многу ветар и божја сила, помисли, погледна во Чапа, тој веќе беше ги подигнал крилјата, си ги ставаше на рамената, си ги врзуваше, ги прицврстуваше за телото, ги поднаместуваше рацете на двете фатки под крилјата за да се држи цврсто, замавна со едното крило, тоа павна два-три пати, горе-долу, истото го направи и со другото крило, и тоа павна два-три пати, горе-долу, се раширија крилјата, Чапа направи еден круг околу карпата, одвреме-навреме павташе со крилјата, ги разлетуваше, а потоа погледна во Антон, му рече:

„Готов сум! Можам да летнам!“

Антон се чудеше на сето ова, ама потрча по Чапа, се вртеше околу него, застапа под крилјата, му се доближи, го погледна в очи, виде, од очите на Чапа сиркаше силна светлина, сиркаше светлината и се ширеше низ мугрината, ја белееше, накај езерото се ширеше светлината и го будеше ветреот, се почувствува првиот шум на брановите, зашуми езерото, се пробуди, и шумот на трските се сети, од листенце на листенце се пренесуваше тој шум и се множеше, жугнуваше зорницата, а Чапа почна да се качува на карпата, кроце, лека-полека се качуваше, чекор по чекор ја освојуваше карпата и сè погоре и погоре беше, Антон гледаше во него и му се чинеше дека карпата се возвишува, се издолжува, расте, сè е повисока, врвот ѝ засветува, сети тивок звук, од карпата доаѓаше, од карпата, се сврте лево-десно, да, од утробата на кар-

пата доаѓаше, од душата на каменот, се засилуваше звукот и сè повеќе му го растреперуваше телото, мигум го подигна погледот угоре, кон Чапа, тој веќе се искачил горе, високо, о, колку е високо искачен, воздивна, ги ширеше крилјата, ги првкеше, ги разлетуваше, ветрецот се засилуваше како што и шумот на брановите доаѓаше позасилен, ги подигна рацете кон Чапа, ги подигна за да го поздрават, да му посака среќен лет, мигум карпата засвети, блештукна, звукот заечи од светлината, а Чапа скокна од врвот на карпата, се фрли во преградките на ветрот и полета, полета... Боже, Чапа полета!

Антон потскокна в место, му мавна со рацете, „Летај“, му довикна, „Чапа, летај... Летаааај!“ а потоа потрча по него, ама Чапа сè повеќе се возвишуваше и накај езерото фати, ветровите го подигнаа, му ги зафатија крилјата, леташе, леташе... Тогаш Антон сети во очите, светлина му блештукна, тоа беше првиот сончев зрак, откај планината блесна, отаде езерото, мигна мигум, а потоа го виде Чапа како накај светлината лета, о, боже, крилјата му беа златести, ширум првкаа, го надлетуваа езерото и сè повисоко леташе, повисоко... Потрча Антон накај езерото, до брегот дојде, по Чапа мавташе со рацете, се радуваше, му викаше на сет глас, „Чапа, мој, изгреа сонцето! Летај! Летај! Летааај“, на сет глас викаше Антон, го будеше утрото, ја распоруваше тишината, ветрот се засилуваше и Антон помисли дека со сета сила се

стрмнал накај Чапа, и тој сака да му помогне, „Ајде, дувај ветрецу, дувај“, мрмореше на празниот брег Антон, мрмореше и потскокнуваше во првите езерски бранчиња што му ги галеа стапалата, „Некој и од нашата земја мора да полета кон сонцето“, а потоа свика, крикна, грлото го распори, испушти вик од кој и тишината се стресе, грмна, „Чапаааа, и сонцето е наше, нашеее е! Кажи му, наше е, доста ни го земаа, ни го затемнуваа, и него го лажеле, со превез му ги врзувале очите, не нè гледало, сега кажи му кои сме, каде ни е земјата, нека си ги отвори очите, нека нè види со отворени очи, тука сум, Чапа, тука сум... На брегот, те гледам, летај, летаааај!“

Од викот, од крикот на Антон, зашумолија трските, од нив во еден лет бувнаа птиците, како обезглавени, зашеметени излетаа од трските, споулавени се раштркаа над езерото, полетаа...

А, Чапа ги беше дофатил височините, леташе над езерото, високо беше, оттаму сирна удолу, езерото му се стори малечко, како кутиче, море како форма на срце да имаше, ама затворено, во срце затворено, првпат го виде и другиот брег, тој, отаде, од другата страна, таму немаше трски, брегот беше сув, водата ги допираше карпите, а над нив веднаш се издигнуваше планината, првпат го виде тој брег оти тој припаѓаше на друга држава, езерото беше поделено, до половина наше, а од половина натаму на

Грците, така ја поделија Македонија, во Букурешт, во 1913 година ја поделија, среде езеро ја нацртаа границата и само тие си ја знаеја границата, под водите ја нацртаа, ама Чапа никогаш со коработ не можеше да ја мине таа невидлива граница, само птиците оттаму фаќаа залет за да ги побркаат јатата риби и да ги втераат во ловиштата, во нашите ловишта, на нашата страна, а езерото беше наше, од памтивек беше наше, ама ни го поделија, кој нè прашал нас, Македонците, боже, што е наше, само ни земале и си делеле оти туѓото се дели, а ние векум да сме ти биле туѓи луѓе, туѓа земја и туѓ народ, на подавалник сме ти биле, па повелете, земете си троа од езерата и од планините, земете си троа од луѓето и од земјата, земете ни троа и од душата и од лебот, така било, така, ама Чапа сега лета високо, со свои крилја лета, како птица се стори, лета како птица, оти дојде време и ние Македонците своја птица да си имаме. Се исполни Чапа со голема гордост, го дофати небото, го виде сончевиот зрак, ги сети ветровите зад себе како го дуваат, му го олеснуваат летот, левтерно ги движеше крилјата, се насмеа во душата, сети, голема насмевка му ја беше полеало душата, сети дека дури сега е човек, сега, кога стана птица, сети дека е горделив претставник на својот род, на својот народ и на својата земја, сега ја сети силата на сончевите зраци... Погледна удолу, погледна, езерото му стануваше сè помало, се сврте, сакаше да направи круг, на

брегот го виде Антон, го виде како монисто, како точка, како гламниче, му мавна со раката, од височините, од небесата му мавна со раката, ама дали Антон го виде тоа, сврти откај планините, сврти и повторно го насочи летот над езерото, чекај уште еднаш убаво да го видам, помисли во себе, уште еднаш убаво, од сите страни да го видам, оти мое е, цело е мое, и Антон убаво да ме види како птица, да види дека моите крилја се вистински крилја, дека можам да летам и дека не сонував, туку вистина беше, можам да летам, како птица летам, да види Антон дека птиците и луѓето се едно, имаат исти соншта зашто заедно можат да летаат, ама штом летаат тоа веќе не е сон, да му кажам дека езерото нема граници, наше е, птиците не знаат за граници, за делби и омрази, високо, овде, горе, на небото нема граници, о, да му довикнам на Антон, да го охрабрам, да знае дека нема ни пилкатници, ни потсечени крилја, нема прогонувачи, корморани со издолжени вратови и остри клунови, овде птиците и луѓето заеднички си летаат и сè е нивно што е нивно. Леташе и се вртеше во кругови Чапа, под него, забележа, под него летаат птици, ниско над водата летаат, тој беше над нив, извишен и воздигнат со најголеми крилја, се топореше со крилјата, подсирнуваше удолу, а пред него се отвораа бескрајните пространства, треба да полета уште повисоко, уште повисоко, сонцето е високо, свети, блешти, треба да се патува до сонцето, до кра-

јот на сонцето, лицето да му се види, насмевката, помисли на тоа Чапа, уште еднаш му мавна со раката на Антон, и се сврти да се стрелне накај бескрајните височини од каде што сонцето си ја полнеше својата вжештена топка, ама тогаш Чапа виде, црн облак накај него се наежавил, се жебуркосал, првин далечно му се стори, ама кон него идеше, во небесни бранови, во чад, и сè поцрн и сè поголем стануваше, сонцето му се замрачи, црнината го самрачи, од облакот се наслушуваа силни гракања, боже, зар и облаците гракаат, ама, еве, овој црн облак што се мешколи накај Чапа навистина грака, грака, грака, сè поблиску му е, го нема сонцето, ги нема мугрините, белините и виделината, Чапа сети и голема тежина на крилјата, тешко ги движеше, во грч ги павташе, мигум, во стрес, сирна удолу, и долу, во езерото беше се надвиснале темнила, сети немирен шум на брановите, сирна накај брегот, ту на едната, ту на другата страна, ги немаше ни едниот ни другиот брег, го немаше и Антон на неговиот брег, ништо не се гледаше, сè беше зафатено во бури, во виулици, и небото гракаше, ечеше, прокоби се гласеа, и брановите трештеа, завиваа, рикаа, а Чапа сети дека нема сила во рацете, нема сила и во крилјата, одеднаш сети дека остри клунови го колваат, го туркаат надолу, сирна со очите, виде големи црни птици нафрлени на крилјата, ги колваат, ги тегнат тенките лески со кои ги беше сплел крилјата, му ги пердушат, се нафр-

лиле како мршојадци, ги парчосуваат, ги кинат и ги развлекаваат со острите клунови, сети дека крилјата му стануваат сè помали и помали, распердушени, раскончени, дека ја губи силата, ја изгуби силата на птица, и почна да паѓа удолу, удолу, стреловито да паѓа удолу, низ темнилото, низ црниот облак од разгракани и крвожедни птици...

Тресна Чапа во езерото. Фрсна во водите.

До дното тресна, под дното исчезна.

Има мигови кога застанува здивот. Се смраморува. Во грлото како мразулец се издолжува и како срча боде во душата. Таков се стори Антон на брегот. Немееше, скаменет, стврдат, сува грутка, очите му останаа отворени, клепките не му трепнуваа, сакаше да викне, да крикне, глас не испушти, сакаше да скокне, да летне накај езерото, по Чапа да се фрли, да го фати, да го спаси, скаменет беше, нозете не му се мрднуваа, стапалата в земи му се заринкале, се обиде да ги испружи рацете, тие како од восток да беа, не мрднуваа, прстите му беа слепени, не дишеше, не мрдаше, сè подлабоко пропаѓаше в земи, сакаше да погледне угоре, очите не му се врголеа, како да беа свргавени во тенок омалодушен зрак, како да згаснуваа, самракот се постилаше пред погледот, се растегнуваше пред него, се смрачуваше, сенката од планината надвиснала над езерото, потонува во водите, црна сенка е, голема, ама потонува, ја голтаат водите, птиците стивнаа, ги нема птиците,

нема гракање, го нема белото, просирно небо, и утрото и денот мигум, во еден одмин згаснаа, беше само тишина, ама зошто ти е тишината кога е сама и осамена, само таа на брегот, крај тивките, бесшумни води, зошто ти е таква самјачка тишина кога го нема Чапа, го нема, ах, потона Чапа, до дното, под дното исчезна, го нема, го нема, не исплива!

Беше толку темно што не се гледаше ни езерото, ни брегот. И небото беше беззвездено. Сè беше слеано со темнилото. Оеднаш Антон сети шум од чекори. Му се приближуваа чекорите, стануваа почујни. Се размрда, ги опушти рацете, очите му се разиграа, се сврти в круг, виде дека е жив, се движи, се врти во кругот на темнилото, ама се врти, жив е, дише, ако нема ѕвезди, секава дека над него има небо, под нозете земја, сети дека и езерото тивко се разбранува, можеби Чапа го бранува, помисли, се израдува, го начули увото, шумолеше езерото, вистина шумолеше, живи бранови го допираа брегот, до неговите нозе стигнуваа, како да го погалија, сакаа да го каснат, му пројури трпнеж низ телото, му бликна гротница во душата, о, каква радост, тоа е Чапа, тоа е Чапа, викаше во себе, Чапа излегува од езерото, Чапа е жив, скокалеше в место, и од темнилото имало спас, секогаш може да се најде спасение, човекот никогаш не потонува, никогаш за навек не исчезнува, мора да има спасение, па дури и кога е темница, кога е длабоко и нечујно, кога небо-

то нема свезди и кога тишината е сама и осамена, кога е завиткана и во најцрната шамија на тагата, секогаш, секогаш има спасение, Чапа излегува од езерото, му се приближува, му го сеќава шумот на срцето, тоа е Чапа, тоа е Чапа!

Некој го поташка по рамото, човечка рака беше тоа, зад него беше, го тапкаше.

Се сврте Антон, се сврте, молскавично се сврте, беше побрз од секавица, лицето на Чапа сакаше да го види, Чапа жив да го види, да го прегрне!

Ама не беше Чапа, о, пусто небо и пуста земја, о, суво езеро и заспани птици, не беше Чапа, не беше Чапа!

Пред Антон, во темницата, пред него, токму пред него, сиркаа две светли очи, сиркаа, а околу нив мала, придушена светлина се разлеваше низ убавото, нежно и озарено женско лице! Жена беше, жена! Пред Антон стоеше, му го осветлуваше погледот.

„Ја барам небесната карпа“, му рече, со нежен, молбен глас му рече.

Антон трепереше, го слушна нежниот глас, женски нежен глас беше, пред него стоеше осветлено женско лице, таа му зборува, таа, жена со нежен глас, очите ѝ блескотеа, а во тенки сребрени преливи светлината лицето ѝ го осветлуваше, беше нежна, убава жена, пред него стоеше, за небесната карпа го прашуваше.

„Чапа оттаму полета“, прошепоти, жугна со гласот како трска што се лелее на првото ут-

ринско ветерче, „Чапа оттаму... Знаете, оттаму полета... Како птица полета... Над езерото леташе... Како Икар леташе...“

„За небесната карпа ве прашав“, повторно прошепоти женскиот глас. „Сакам да ја видам небесната карпа, да ја допрам, да ја поглам...“

Сети Антон вриеж во душата. Се разјари, збесна, сакаше да засаска, да ја истури својата жолч, тука, пред очите на непознатата жена да заискри, проклета да е таа карпа, сакаше да викне, да дрекне, да фрасне со гневни и лути зборови, да ја проколне, името да ѝ се запустити, поштук да фати, лимја, ама во очите му навреа солзи, омекна, немошница го фати, се залиса, гровна да плаче...

„Не ми ја споменувајте таа небесна карпа“, ѝ рече. „Нема таква карпа, нема небо, нема земја, ништо нема овде, ништо, и мене ме нема, и Чапа го нема, никој нема овде, сè е пусто, глуво и празно, нема и езеро, истече, се исуши, и Икар го нема, и сонцето се стопи, ние сме никој и ништо, не постоиме, земјата не постои, езерото не постои, сè е збришано, гледате, само темница, темнило, дури и ѕвездите изгореле, се спржиле, небо од пепел, пепел од изгорени ѕвезди, само бигор во душите ни остана, знаете ли што е бигор во душата, горчина, горчина, голема горчина што не се мери ни на една ѕвездена терезија, не се мери, оти нема таква терезија, горчина е тоа, голема горчина која е потешка и од

најтешката небесна карпа, со векови сме вомјазени, ветросани, си стоиме пред нашите карпи и молчиме, а тие се рутат во нас, во душата ни се рутат, се уриваат, се кршат, цвилеме во себе, олелекаме, како во мравјалник нè толчат, везден во непогодица, во пиликатник нè напикале, на мртвило нè мамат, скупчени пред туѓ олтар молитвите во скрбност си ги мрмориме, каква небесна карпа ни пуштил Господ, каква е таа карпа кога в душа јадот ни го пикнал, ни го посеал...“

Зборуваше Антон и солзите како поточиња му ги беа полеале образите, му течеа, се симнуваа по лицето, капеа долу на земјата, капеа, се ронеа, зборовите беа тешки, на земјата паѓаа.

Се поттргна жената наназад, се поттргна, оти пред неа поточиња потекоа, немееше оти тоа што го слушна ја растревожи, в срце ја штрекна, сети како карпата што в душа што си ја носеше се раздрмоли, се затресе, какви луѓе се овие, помисли, о, какви луѓе се овие, каква тежина си носат во душите, колку големи карпи, колку тешки карпи носат в душа, а живи се, постојат, значи има надеж, секогаш има надеж оти надежта е поголема и посвездена од сите паднати карпи, од сè што небото се ослободило, го истурило на земјата, така било од векутумавек, така небото и земјата со време си се разбрале, се поделиле ама пак си се прегрнале, само човекот го оставиле сам да талка на земјата

и да копнее за небото, за височините, му ги подметнале карпите, височинките, планините, му ги подметнале колку да се мами, за да тресне на земјата, оти тука е кукнат, тука му е местото, од земјата создаден, во земјата се враќа, круг е тоа, неизвесно крукче, а додека го оди тој круг, тоа неизвесно крукче, само покосници го лазат, го бодинаат, трча, ита, никако да сопре, предишка да земе, да здивне, да се сврти назад, да си го слушне првиот крик, сè кон заодот ита, како проклетилак на вечниот одмин!

„Каде што има солзи и радост има“, рече тивко, нечујно, промрмори жената, за себе го рече тоа, длабоко воздивна, како да потиснува тежина во душата, да ѝ олесни. „И зборовите друга смисла откриваат. Многу се поотворени и поискрени. И тие се како човекот. Штом ќе си ја отворат душата, штом од душата на човекот извираат, силни се, како гром удираат! Сфатив“, го приподигна гласот жената, се доближи уште поблиску до Антон, му се загледа во очите, во лицето, како да ги впиваше преостанатите солзи што се разливаа по лицето, му се загледа со раширени очи, со напрегнат поглед, „ја сфатив вашата карпа, вашата мака, затоа и јас ја барам мојата карпа! Таму е мојата тежина, мојата мака!“

Антон се поттргна, поточно сакаше да се поттргне наназад, ама немаше сила, како да беше прилепен до жената.

„А, која сте вие?“ одвај изустуи, тешко ги

измолкна зборовите од себеси.

„Жена сум“, одговори таа.

„И жените имаат име!“

„Сисили!“ тивко и смирено одговори жената.

„Непознато име“, рече Антон, длабоко воздивна, рече: „Хм-хмм“, се накашла, живна, направи мал светлосен круг со очите околу очите на жената, сакаше убаво да ја погледне, да се увери дали навистина е жена, и која жена е таа со такво необично и незнајно име за овие краеве, посака веднаш, мигум да светне месечината, да ја осветли, да ги осветли заедно, тука, на брегот, сè да блесне, ден да се стори, море и повеќе од блескотен ден, сакаше многу светлина, многу светлина, можеби Господ ја донел оваа жена сега-засега само со нежен, тивок глас, со молбени зборови кои ја повикуваат магијата на небесната карпа, му провеа мисла дека ништо не се случува случајно, ни една појава, ни живите ни мрвите, ни темницата, ни светлината не се случуваат случајно, сè има магична поврзаност, сè е проткаено и сè има заедничка, сплетена нишка, како тенки, невидливи, свилени конци кои го поврзуваат животот и смртта, земјата и небото, каменот и птиците, така се сплотуваат мажот и жената, така зачнува и родот, љубовта ја потиснува омразата, смртта е секогаш победена со нов крик, смртта мора да биде победена, да се победи, да се сотре, нема смрт, има само живот, само живот, каде е Чапа,

тој е жив, и под езерото е жив, и таму има живот, секаде има живот, Чапа мора да биде жив, оти животот е насекаде, еве жена пред мене, со нежен, молбен глас, небесниот камен го бара, да го допре, да го погали, магичните сили на плодноста сака да ги повика, тоа е нешто, тоа е големо, тоа е величествено, животот сака да го допре, да го погали, копнее по него, го повикува, секој има право на живот, секој има право да копнее по живот, по многу животи, животот е над сè, животот ја победува смртта, ајде, месечино, блесни, засвети, да ја видам оваа жена што стои пред мене, цела да ја видам, лицето да ѝ го видам, изразот, очите, трепките, телото да ѝ го загледам, о, го сакам животот, ја сакам светлината!

Засвети месечината, првин ја распосла жолтата покривка на брегот, потоа уште повеќе засвети, над езерото се разлеа, тоа беа чудесни бои што ги прекршуваа малите, тивки бранови, Антон потскокна, сè молскаше и во виножитни бои се прелеваше, се возбуди, помисли, еве, небото ми ги чита мислите, сè има своја врска, сè е проткено, сплетено и сплотено, и мислите се живи, патуваат и се враќаат, сè е патување, животот ти бил патување, а и патувањето било живот, мислите прават земен и небесен круг, потскокнуваше и се загледуваше во издолжените прелеани бои накај езерото, а потоа го дигаше погледот накај планината, над неа облаците беа црвеникави, ја издолжуваа плани-

ната и ја воздигнуваа угоре, кон небото, значи земјата и небото се спојуваат, си помисли Антон, ете, сè има врска, сè се соединува, ништо не е разделено, ништо само и осамено не постои, сè се крепи едно врз друго и едно со друго, се спојува, планините патуваат накај небото, а небото се спушта на земјата, спој е тоа, живот заемен со свилени и невидливи конци поврзан, нема магии, суштината е во тоа, нема магии, сè е природно, така е создаден светот, така е зачат и човекот, сè од љубовта почна, првин е создаден човекот, за зачетокот е создаден и животот, а потоа е смртта, потоа, потоа, надошла, низ покосниците на омразата се провнала, се мушнала, се пикнала меѓу луѓето, на животот му се закарнала, вилнее, го демне, на секој чекор го мерка, му мавта со прстите, го плаши, го јаде во темниците, го грицка, од далеку го подјадува и чека, од скришно и невидливо место се волчи да го нападне, како злокоба, како чума што пепелта ја вее, ја разнесува!

„Пустелија е ова, непозната жено“, ѝ рече Антон загледувајќи се во светлата месечина. „И сите приказни се измислени! Овде нема ни една вистинита приказна! Сè е измислено. И земјата, и небесната карпа, и езерото и луѓето. Тие постојат и не постојат. Сè е привид. И јас не постојам, сенка сум, светулка згасната во ноќта. На погрешно место си дошла!“

„На вистинското место дојдов“, му одговори Сисили. „Тука сум, каде што треба. Го

знам тоа. Сè што е притаено, скриено и што тлее, треба да се открие. Таква е и болката, притаена, скриена и тлее, треба да се пророшкари, да ѝ се открие гнездото каде е вгнездена, за сè има лек, верувам, верувам во тоа, оти никој не се родил со научен лет, и летањето се учи и болките се лекуваат!“

Кога го слушна тоа за летањето, Антон плукна на земјата, се налути, збесна.

„Не споменувајте ми го летањето“, срдито ѝ подвикна, удри со ногата во песокта, удри силно, се дигна прашинка. „И летањето е привилегија. Само за некои!“

„Не“, му се спротивстави Сисили. „Не е така. Сè е од Господа дадено и сè се освојува! Има внатрешен глас, скриен, таи, ама зборува, потшепнува, повикува на акција. Во мене има таков глас, се буди, ме храбри... И јас тргнав на далечен лет. Мислам дека можам да полетам. Повторно да полетам, да ја совладам болката, да го дофатам мојот копнеж... Тој глас ме води... Довде ме доведе... На вистинското место сум, знам, ми шепоти, ме убедува! Покажете ми ја небесната карпа. Таму е мојот последен лет... Ќе успеам... Морам да успеам!“

Гласот на Сисили сè повеќе се губеше, стануваше потивок и потивок, како да шепотеше... Го зафаќаше ветреџот, се мешаше со шумот на езерските бранови. И колку месечината стануваше сè посветла, блештеше, толку Антон сè помалку ѝ го откриваше лицето на Сисили.

Таа му се губеше низ жолтилото, му се оддалечуваше. Сакаше да ѝ викне, да подзастане, да се врати, но виде дека се претвора во сенка посипана со сноп жолта светлина, светлината и сенката беа измешани, се движеа, се оддалечуваа, му бегаа, чекорот на Сисили ѝ стануваше сè побрз, и жолтата светлина иташе по неа, сè побрзо и сè побрзо... Во далечината, на брегот, сè му се претвори во точка, првин светла точка, па жолтеникава, а потоа и таа згасна, се слеа со темницата. Антон погледа угоре во небото, ја немаше и месечината. И таа згаснала.

Се завиделуваше, се мугреше.

Ги протри очите, сети голема тежина на клепките, товар беше тоа, веќе не знаеше што сè му се случи. Ја имаше или ја немаше жената! И дали навистина слушаше глас на жена, зар со неа зборуваше, пред него ли стоеше или сето тоа беше негов измешан сон!

Погледна накај езерото. Оттаму бели бранови надоаѓаа накај брегот, надоаѓаа и се претопуваа со белината на мугрите.

Го немаше Чапа, го немаше и неговиот глас.

Зачекори тажно, со тежок чекор, накај воденицата си тргна, плукна на земјата, луто и срдито плукна, опцу во себеси колку да му излезе бесот, кој ќе го разбере човекот, кој, како да се објасни вриежот во неговата душа! Се доближи до воденицата, погледот му застапа на небесниот камен. Сакаше да го тргне погледот од

тоа чудовиште, ама му се слепи, му застапа, не мрдна. Од големата небесна круна на чинарот, низ гранките, се спушташе црно јагне. Низ лисјето се спровнуваше, на врвот од небесната карпа застапа. Ја подигна главата, гледаше во него. Како да го чекаше. Повторно му се измеша сликата, му се замагли. Тргна накај карпата, накај црното јагне. Низ тревиштата, низ бурјанот зачекори, сакаше да го фати, да се увери дали е вистинска глетката, дали е вистинско јагне!

И само што се доближи до карпата, само што ја пипна, виде, горе на врвот на карпата го немаше црното јагне. Немаше ништо.

Плукна, крикна, офна, лелекна, со тупаница удри во студената карпа, газеше врз сопствените стапалки, в место потскокнуваше, лелекаше. Се јадосуваше, се прашуваше дали е живо суштество, дали постои! И зошто е? Па, дали тој самиот е привид и зошто призраци го мамат, си играат со него? Дали тој е згасната светулка и зошто светулки му се покажуваат и згаснуваат? Гледа црно јагне што не постои, од чинарот се симнува, од темницата излегува, а тој си стои црносан, смрачен, како сениште. А штом човекот ќе стане сенка, сениште, мрак, згасната светулка, веќе не е човек, си рече Антон, се скрбна во душата. Ништо не е, ништо, си велеше, се ронеше во себе и плукаше и пцуваше, лелекаше и офкаше, удираше со тупаницата по студената карпа, по себе удираше, по своето тело, по лицето, кожата си ја дереше, оти

Црно јагне, див Балкан

сенка е, смраморена, празна и изгубена, само
карпата постои, студена е, следена, мраз.

Зазори, ден беше, ако воопшто постои и
денот.

Зашумоли чинарот, се разлиша, се зами
од росата, шумна.

Од него, од големата разгранета круна,
зацрпорија славејчиња!

Отаде езерото, отаде планината, нивното
волшебно завивање го извлекуваше тенкиот
свилен конец на првиот сончев зрак!

Орфеј тајум сиркаше.

Сигурно беше тука, во длабоките корени
на чинарот.

13.

НОК беше. Полна, светла, златеста месечина.

На брегот од езерото стоеја две девојки облечени во долги бели наметки. Тивкиот ветерц им ги павкаше белите наметки и ја брануваше тишината. Сисили доаѓаше од далеку. Полека чекореше. Стапалките ѝ се слушаа како ехо што се пресипуваше во тишината. Двете девојки во бели наметки ја пречекаа со поклонување. Едната од нив ѝ рече:

„Треба да се соблечеш!“

Сисили кимна со главата и почна да го откопчува фустанот, а миг потоа стоеше гола пред нив. Тие подигнаа бела наметка, ѝ ја покажаа, ѝ рекоа:

„Облечи ја!“

Сисили со молк ја облече белата наметка, ги подигна рацете и погледот го упати угоре, кон небото, како да се помоли: „Господе, во твои раце сум“, рече во себе, а потоа погледна во девојките, им рече:

„Подготвена сум!“

Девојките застапаа од левата и од десната страна на Сисили, запалија два факли, ги подигнаа високо факлите, огнот пламтеше, разгору-

ваше и им го осветлуваше патот, „Тргнуваме“, рече едната девојка, „Тргнуваме“, додаде и другата и тргнаа. Одеа полека, во ист ритам со ритамот на тивките бранови што разветруваа од езерото.

Сисили молчеше. Ѐ надоаѓаа чудесни звуци кои дотогаш никогаш не ги слушнала. Кога се оддалечија од брегот, забележа дека одат по тесна патека обрастена со големи треве. И колку одеа понатаму, тревите беа сè поголеми, а патеката се стеснуваше, кривулкаше и се губеше под нивните стапалки. Тивките и необични звуци што ги слушаше ѝ стануваа сè посилни. Тоа не ја онеспокојуваше, туку ја смируваше. Преку музиката, преку тие сонорни звуци како да се одделуваше од земјата. Имаше чувство дека музиката ѝ го исполнува целото тело, дека полека полетува, патува во друг свет. Дали тоа беше разделба од земниот живот, помисли, смогна сили да помисли на тоа, но бргу-бргу мислата ѝ снебоса, беше совладана од убавото чувство дека полетува и се воздигнува во свездените височини. Кога мигум погледна леводесно, забележа дека двете девојки ги нема до неа. Се сврте назад, да, тие беа тука, одеа со пламнатите факли зад неа, внимателно ѝ го следеа секој чекор. Значи, и тие летаат, помисли, добро е, тука се, ме придружуваат, не сум сама! Тоа беше првиот трепет од стравот. Сепак, одеше кон нешто непознато. Знаеше дека го оди последниот пат за да ја дофати надежта.

Веруваше дека има небесни сили што мора да се пробудат, ќе ги предизвика, ќе ги повика, ќе мора да ѝ го исполнат телото, да, жена е, а во секоја жена има нешто таинствено, скриено, нешто што чека, таи, демне и се надева дека златен сончок ќе севне, последниот сон во кој се патува со запалени факли и отворени очи. Тоа ја храбреше, тоа ја силеше да се пробива низ густежот.

Одеднаш излезе на чиста лединка.

Кривулкавата патека тука завршуваше. Ни чекор напред, ни чекор, оти ѝ се стори дека пред неа се отвора нешто длабоко, клокоти, врие, ливадата потонува, потонува и се прелева со вода, нараснува водата, гледа, гледа, веќе ја нема ливадата, потона, пред нејзините очи се разлеваше голема вода, не, тоа не беше езерото, оти тоа остана зад неа, ова беше нова вода, надоаѓаше од подземји и се ширеше и се зголемуваше голтајќи ги планините, се издолжуваше во бескрајот. Од далеку, од синевината на водите, таа забележа глава на дете, потскокнуваше главата, виде, детенце беше, се појавуваше над водите и ѝ се приближуваше, ѝ мавташе со раченцата, помош ли бараше или ги совладуваше брановите за да ја прегрне, не ѝ беше јасно, сликата ѝ се губеше пред очите, ту го имаше детето, ту го немаше, потонуваше и повторно излегуваше од водата, мавташе со рацете, главата ја вртеше во кругови и повторно застануваше, се загледуваше во неа, таа се фати за стомакот,

сети болки, сакаше да крикне, да офне, но се созема, помолкна, се згрчи, ја стопи болката во себе, го подигна факелот со десната рака, го подигна повисоко да засвети и ја потисна болката, не се превитка, не офна и не крикна, а болка силна сети, како секавица да ја севна, ја здрмоли, ама стоеше на нозете, исправена, со високо дигнат факел кој се разгоруваше и ја фрлаше светлината кон водите, накај главата на детето виде, низ пламенот, низ распрсканата златеста светлина на огнот распослана низ површината на водите виде дека детето со очајни движења, во молк, потонува, се губи во водите, го снемува, го снемува!

По него полека и водите почнаа да се смалуваат, бргу-бргу потонуваа во земјата, се упиваа, се губеа, тонеа, тонеа...

Ги отвори очите и виде, пред неа беше зелена ливада, осветлена, а низ тревите се беше распослала месечината, блешти, а факелот во десната рака со смилено огинче ѝ гори, се вее на тивкиот и затаен ветреј.

Се сврте зад себе, се сврте во страв, мигум, двете девојки стоеја зад неа, но ги изгаснале факлите, стоеја и чекаа таа сама да го продолжи патот. А, патеката ја немаше, тука завршуваше. Се сврте напред, погледна, го подигна својот факел, огнот се разгоруваше, сети надојдена сила во себе, телото ѝ зајакна, нозете ѝ зацврстија, да, да, сети голема сила и тргна напред, низ ливадата.

Сама одеше, сама. И не се обрнуваше назад, не.

Чекорите ѝ беа силни, а времето застанато. Стоеше во нејзиното проретчено дишење. И колку одеше? И каде одеше? Не се мереше времето, не го одмеруваше, оти времето стоеше, а таа одеше, одеше... Откако ја изоди ливадата, сврте лево и пред неа се отвори огнена патека. Од лево и од десно гореа огнови и така ја одбележуваа патеката. Огновите и од едната и од другата страна беа распоредени на по неколку метри, а меѓу нив имаше расфрлани заклани петли. Таа првин се стаписа, подзастана, го склучи чекорот, сети грд мирис, баздеше, но не се поколеба. Имаше доволно внатрешна сила да се спротивстави на секоја ненадејна пречка, на секое изненадување. И телата на закланите петли, забележа таа, беа распоредени така што вратовите од кои им се изцедила крвта им беа свртени кон внатре, кон оцртаната огнена патека, а в средина, токму тука каде што стапнува, каде што мора да мине, беа наредени нивните глави. Тоа беше редица од заклани, пресечени глави на петли. Секое подигнување на ногата ја стресуваше. Ја држеше миг ногата во воздух, ја кочеше, се мислеше како да стапне врз расфрланите глави од петли. Но, не можеше долго да издржи, ќе ја спуштеше ногата, ќе нагазеше врз една-две глави, ќе ѝ се лизнеше стапалото, ќе ѝ се превиткаше глуждот, но се задржуваше исправена, крепка и го повлекуваше наредниот

чекор. Виде дека долу, на патеката, крај пресечените глави на петлите, има истечено крв, таа се засушила, ама штом ќе стапнеш врз главите, ќе се лизнеш, тогаш сеќаваше дека крвта е сè уште свежа. Ѐ штрцнуваше. И одеше, одеше напред. Сè уште силно го стегаше факелот во десната рака, грабеше кон непознатото. Веруваше дека знае каде оди, која ѝ е целта. Веруваше, оти имаше цел, сеќаваше дека треба да го дофати невозможното, отаде сонот и отаде знајното, да го сети длабоко во себе, само во себе треба да го сети тоа што го посакува, на што има право, жена е, боже, жена што љубеше и што сака да биде љубена, жена е, има право на род, да ги повика и најволшебните сили да ѝ помогнат! Тоа беше нејзината единствена верба. Тоа ѝ беше и единствената сила што ја водеше напред, само напред, оти и невидливото и непознатото мора да имаат лице, мора, само треба храбро да се стигне до нив. И да се соочи, со отворени очи да им погледне, да застане пред невидливото и пред непознатото, да го допре, да го фати, ако може да се допре, ако може да се фати, оти молитвите предолго патуваат низ непознати патеки и се губат на тие долги и далечни патеки, немаат одзив, ја одржуваат неизвесноста!

Одеше со тие мисли, одеше.

По извесно време пред неа се испречи огнена завеса. Гореше огнот, се лизгаа црвените пламени, се зајазлуваа еден во друг и ѝ го поп-

речуваа патот. Застана, не се исплаши, застава, го погледна огнот в лице, ѝ се стори кроток, не посегна по неа, по нејзината бела наметка, се сети, го фрли факелот на земи, дотука ѝ требаше, само дотука да ѝ го осветлува патот, и виде дека огнената завеса полека се разделува на два дела, в среде се разделува, стивнува огнот, стивнуваат пламените јазици, како да ѝ отвораат големите, тешки и невидливи двери. Влезе во нив, во таа невидлива завеса, влезе, зачекори, отстрана огнот се губеше, ѝ го подотвораше влезот, таа пречекори, влегуваше во нов свет, во нова неизвесност.

Пред неа стоеше големата небесна карпа!

Беше облеана со златеста светлина, во тенка и просирна светлина што се измолкнуваше од мракот. Над карпата се виеше големиот разгранет чинар и го крепеше небото.

Сисили не знаеше што ја чека. И што треба да прави. Едноставно, стоеше и чекаше. Сè што ќе преземеше можеше да биде грешно. Стоеше, вчудовидена гледаше во небесната карпа. Ја впиваше златестата светлина во себе, лазеше со погледот по површината на карпата, ја галеше во себе. Најпосле дојде до неа! Најпосле сè е на дофат, сè е тука. Само неколку чекори ја делат од големата цел. Има, има небесни сили, имало, ништо не било измислица, ништо не било празно кажување, сè имало смисла, сè било вистина! Близу до вистината. И уште малку и тоа близу до вистината може да се пре-

возмогне, да се дофати и сè да биде чиста вистина! Сега се наоѓаше до последниот, судбински чекор. Сега, само краток миг, најкраткиот миг во нејзиниот живот ја дели од највеличествениот потег што го презела. Што треба да направи? Што? Ја мачеше таа помисла, неспокојна, брложна мисла беше, судбинска! И не смее да погреша. Нема право на грешка, ниту на грешен потег, и дишењето мора да ѝ биде одмерено, прецизно, и помислата, сè треба да биде совршено точно, сега е пред небесната карпа, сама е со предизвиканата судбина.

А, дали знаеше што треба да направи?

Не. Не знаеше.

Беше препуштена на непознатите сили.

Забележа дека златестата светлина послана врз карпата полека се лизга угоре. Се згустуваше угоре, кон врвот на карпата. По светлината го движеше и погледот, лазеше, сè погоре и погоре, и виде, горе, на врвот на карпата стоеше млад човек, на рамената околу вратот носеше црно јагне и како да беше распнат врз златестата светлина. Стоеше мирно, со подраширени нозе, стамено, а со рацете силно ги стегаше нозете на јагнето околу вратот. Не мрдеше, не се движеше.

За Сисили тоа беше впечатлива, силна глетка. Се чувствуваше како да стои пред божество, пред своето божество на кое постојано мислеше, но никогаш не му го гледаше лицето. Многупати и во сонот и во јавето се обидуваше

да го замисли, како изгледа, какво му е лицето, очите, сакаше низ светлината на очите да му сирне во душата, да му се помоли, да го замоли за себе и за својата желба, за копнежот и за де-ноноќното страдање, но секогаш во тие мигови ликот ѝ беше нејасен, ѝ се губеше во замаглени небесни просторства. И еве ја сега пред него, токму пред лицето на своето божество. Тоа има глава, очи, лице, тело, тоа е човек, о, боже, човек со црно јагне на рамената, на вратот, човек со црно јагне, со нејзиното црно јагне што ја придружуваше на патувањето до небесната карпа! Зар тоа ќе е жртвата? Па, таа го засака тоа црно јагне, се гледаа милно, се врголеа, си испраќаа немушти пораки, нејасни, но пораки беа, а сега тоа ќе треба да биде жртвата! Таа помисла ја штрекна, ја вознемири! Зар во тоа е тајната на кругот на животот и смртта! Зар во тоа е тајната, повторуваше вознемирена во себе. Зар така се врти светот, меѓу жртвата и целатот! Зар така си ги заменуваат местата вината, гревот и невиноста, чистотата! Тешки мисли ја спопарија, ѝ се вртеа, го свртеа небесниот камен како во круг од темни облаци, светлината се истураше наопачки, удолу, а човекот со црното јагне на вратот ѝ се стори дека стои на главата, сè ѝ се вртеше во вртоглавен круг од бркотница, од брложни мисли, од подвижна глетка што ја полудуваше! Таа стоеше пред сопственото распетие! И немаше друг избор. Го измина најдолгиот, трпкавиот пат за да ја дофа-

ти единствената вистина по која трагаше, патуваше и по земните и по небесните патишта, сонуваше и се будеше во трескавична потрага по таа своја вистина, ги објаснуваше несониците во себе и никогаш не најде соодветен, точен и уверлив одговор за себе, а еве ја сега пред невиното црно јагне кое за миг треба да се најде пред остро сечило на ножот! Зар сè треба да заврши и да почне на сечилото на ножот! Зар тоа е вистината по која трагаше, зар тое се единствените одговори! Зар сè бело на сечилото, на острилото, на секот на ножот! Зар тоа беа острите и секавични бодежи во стомакот, неподносливите болки во телото и во душата, јансењата во сонот, тоа ли се долгите и бескрајни немири, непокојствата и очајот, тоа ли е целата сплетка од нејаснотии, од загатки и мистерији во животот, а сè ти било на сечилото на ножот, сите можни одговори, целата смисла на постоењето! Никаква тајна не ти бил кругот на животот и смртта! Сè било просто, едноставно и јасно! Сè било, тука, на сечилото на ножот, о, боже, на сечилото, колку тоа боли, колку боли, тресе, потресува, како светот си зема и дава, си прави гревови и си простува, а човекот го става во постојано недоумение од кое и немал избор! Ставен е на страната на ножот, го држи в раце, го збрцува во вратот на невиното јагне, го сече, го коле, штрца крв, црца, крв во млазови, излегува животот, чистотата, невиноста излегува во локви крв, офнува, последниот крик е тоа, а тој

последен крик истовремено го повикува раѓањето на новиот живот, од болката на сечилото на ножот се претвора во радосен крик што ја дофаќа светлината! Каква е таа мешаница и тој хаос во кој се натпреваруваат смислата и бесмислата, лошото и доброто, колењето и раѓањето! Тоа ли е светот на кој му припаѓаме, на кој мораме да му припаднеме! И што сум сега - жена која за сторениот грев посегнува по ножот! Што сум сега?

„Што сум сега?“ свика и крикна, толку силно слелека што јагнето од вратот на човекот заблеа, запрета со нозете, пргавеше, сакаше да му се измолкне од рацете.

Погледот ѝ застана врз вргалестите очи на јагнето. Мигум и тајум се погледнаа, си ги скаменија погледите, а потоа човекот го симна јагнето од вратот, го стави на карпата, му ги затегна крвките нозе под своите стапала, добро ги стегна, го фати јагнето за главчето, му го истегна, се поднамести, зеде сила, го извади ножот од појасот и му го збрца во вратот. Прв бодж беше тоа, прв, а потоа му го засече вратот, му го засече уште еднаш и крв црцна, млазови крв цвркнаа и се разлокаа по каменот, накај Сисили прснаа, првин по белата наметка ѝ потече крвта, се лизгаше по белата наметка, а потоа по лицето ја облеа, крв беше, топла, жива, која ѝ ги прочистуваше гревовите, ја облеваше крв по лицето и ѝ се лизгаше, а потоа на белата

наметка ѝ капеше, ѝ се лизгаше удолу, удолу, капејќи на земјата!

На Сисили ѝ се враќаа разни слики од минатото. Тоа беа брзи слики, измешани, се препотпуваа една во друга, се замаглуваа, слушаше и гласови од минатото, измешани, зајазлени еден во друг, гласови тивки и остри, нежни и груби, мешаница беше тоа од брзо одмотување на минатото. Тоа одмотување во еден миг ѝ застана, на едно место застана, во Лондон беше, крај Темза, шетаа со Перот и молчеа, не се погледнуваа, само во нозете пред себе си гледаа, си ги броеја тешките чекори и се разделуваа.

Одлуката за разделба таа ја донесе, таа.
Сама.

Дали да му каже, се мислеше, тешко и мачно чекореше крај Темза, се мислеше, се двоумеше, нејзина тајна беше, а тој си оди, ја напушта, мора да замине за Југославија, школувањето на престолонаследникот Петар треба да го продолжи, му велеа дека ќе остане таму, додека престолонаследникот порасне, додека стане крал, а тоа беа многу години, многу, на Сисили тие години ѝ изгледаа бескрајни, мислеше, никогаш веќе нема да се врати, зошто да го роди неговото дете, нивното дете, ја криеше тајната во себе, не му ја кажуваше, ја криеше и мислеше што да прави, се разделуваа, одбројуваше часовникот Биг-Бен, одбројуваше и немаше друго решение освен да се разделат, секој по својот пат и секој со својата тајна, така одлучи,

така ја скамени својата мисла и својата тајна.

Се бакнаа, се поделија.

Отиде во болницата, отиде сама, со својата тајна отиде, ги исчисти сите живи гласови од љубовта со Перот. Ѐ се кинеше утробата, душата ѝ се распарчуваше, беше болна, снемоштена, умираше. Само Господ ја врати во живот, веруваше. Затоа се заколна, се зарече, се замоливи, гревот се простува, мора да се прости гревот, сè уште треба да се верува во небесните сили, мора да се верува во нив, се зарече, мора да се жртвува нешто, жртвувањето е начин да се прости гревот, сè одново да почне, Дионис бил во право, никој нема право да го прекине жртвувањето, тоа е земен и небесен спој, Орфеј од бес му се спротивставил и ја направил најфаталната грешка, ја изгубил главата, никој не го сопрел тркалото на животот, затоа сè се врти во круг, во едноставниот круг на умирањето и на раѓањето!

Се охрабри, пречекори неколку чекори, ја допре небесната карпа, ги сврте рацете кон себе, на нив виде крв, свежа крв што се лизгаше по карпата, рацете ја допреа крвта на закланото црно јагне, се фати за лицето, крвта беше топла, и полека почна да се качува угоре кон човекот што стоеше над неа со крвавиот нож. Кога се качи горе, застапа пред него, го погледна во очите, а потоа одблесокот од крвавиот нож ѝ заболскоти во нејзините очи, виде како сечилото ја сече светлината, на два дела ја пре-

секува, со погледот таа минува низ цепнатинката, му се загледува на човекот во лицето, тој е млад, убав, силен маж, ги распнал и ги раширил рамената, а на нив се шират големи крилја, се шират и полека павкаат, полека, сосем полека, колку да го предизвикаат ветрот да се разбуди, боже, човек со крилја, како Икар, таа почнува да ја соблекува белата наметка испрскана со крв, ја соблекува, телото ѝ е сосем голо, се наведнува, клекнува пред човекот со распавкани крилја, клекнува и гледа, пред неговите нозе лежи закланото јагне, лежи, на една страна му е главата, а на друга телото, крвта истекла од него, тоа е мртвото тело на нејзиното црно јагне, ја подава десната рака кон мртвото тело на јагнето, ја подава, со страв го допира, го гали, сака да го оживее, да му ја дофати душата, о, каде му исчезнала душата, каде му отиде, зар душата излегува пред секот на ножот, дали излегува, лета ли сега, некаде лета, каде лета, каде му е душата, каде, сака да ја дофати, да ја прибере, во себе да ја внесе, да ја чува, едно да бидат, една тајна и една душа, едно да бидат, оти душата постои, таа не може да се заколе и не може да исчезне, постои, треба да се најде, мора да се најде, таа мене ми припаѓа, мене, јас сум ѝ единствениот заштитник, викаше во себе, молитвеште врз мртвото тело на јагнето, отстрана пресечената глава ја гледаше, ја гледаше оти очите беа ширум отворени, осверени, гледаа и не трепнуваа, тоа беа мртви очи, ама отворени, бе-

ли, испакнати, во нив немаше светлина, исчезнала, мртво мрвило. Го почувствува мрвילותо во себе, ама рече, мора да се победи, се спротивстави на отворените, испакнати бели мртви очи на јагнето, им се спротивстави со остар поглед, нема милост, карпата е остра, крвава, ако е небесна, ама на земјата е, милоста е горе, а долу на земјата сè е диво, здивосано и бесно, нема милост, блаженост и кроткост, нема сожалување, кој целат ја жали својата жртва, има ли таков целат со секирата в раце кој плаче врз пресечената глава, има ли таков, сте виделе ли, сте чуле ли за таков, тоа се силни и горделиви луѓе, посебен сој, со наострена секира, со остар нож, со силни развиени мускули, со набабрени гради и со голема обетка на увото, такви се тие, свои луѓе, посебни, оти секој не може да биде целат, ама жртва може да биде, има многу жртви, а малку целати, така ли ќе е, не, не, не ќе е така, колку целати и толку жртви, тука има рамнотежа, сè е измерено, избројано и хармонизирано, така постои светот, така се одржува, еден е убиец и еден е убиениот, еден умира и еден се раѓа, колку просто и едноставно, тоа ти е светот, тоа е неговата нишалка, биг-бен, тик-так, одбројува како срцето што чука, времето и срцето се едно, еден ритам, една мисла, нема ништо загадочно, сè е толку просто и природно, едноставно и совршено, гревот се простува, оти човекот по нови злосторства посегнува, треба да се врти кругот на животот и на смртта, каква тајна е

таа кога сè е јасно, еве, ја видов најголемата едноставна и проста тајна, ја видов, ја допрев, пред мене е, ја отворив златната кутија на небесната тајна, сè ти било природно, едноставно, о, колку едноставно, само да не се крикне и да не се офне, во тоа е едноставноста, да не се пушти пред болката, пред ножот, пред секот, болката мора да остане во себе, длабоко, најдлабоко во себе, така се заменува, сè можело да се замени, и болката да се замени, и гревот, оти по жртва ќе си посегнеш!

Ја вртеше главата на десно, подалеку погледот го фрлаше од главата на јагнето, зошто да гледа во таа мртва, озверена глава, зошто милост кога е пресечена, ама кругот на погледот повторно ѝ се затвори врз озверените очи, бели беа, испакнати, вриштеа, пиштеа, молк беше, тишина, мртвило, ама вриштеа, пискаа и лелекаа, испакнати, големи и бели очи, а мртви, без светлина и без трепет, такви се мртвите глави, чудни, те гледаат ама ништо не ти кажуваат, виде, повторно се загледа врз мртвата глава, виде, на јагнешката глава имаше венец, сплетен венец од цвеќиња, од бојни, шарени цвеќиња, убаво сплетено венче, о, какво венче од цвеќиња, и, мирисаа цвеќенцата, мирисаа, испуштаа омајни мириси, виде, мрда главата, се нишколи, потскокнува, не пркоси, туку кроцекроце се размрдува, скокалка в место, о, какви бојни цвеќенца, каков омаен мирис, круна е тоа од цвеќенца, има ли жртва што не се кралосува,

има ли таква жртва и каква е таа жртва што са-ка жртва да се прави кога на главата има круна од цвеќенца, измама е тоа, привид, работите некој погрешно ги поставил и грешно ги именувал, и така тргнало еднаш и така си одат работите, никој да стави повторен ред, да ги исправи грешките на грешните, славата на славните, затоа работите ни изгледаат чудни, а прости и природни си биле, едноставни и растајнети, ама ние друга смисла им даваме, оти еднаш грешките на грешните грешки се нарекле, грев било тоа, а на другите ножот им го ставивме в раце, па ајде сега промени ги работите, исправи ја таа мала заблуда, ставај венци од цвеќиња, круни, круни сплетени од најцветните полиња на Едемската градина, ама грешниот си е грешен, целатот си е целат!

Каде отидоа работите, о, боже каде отидоа, и тоа трае, трае и трае, никој не посегнува да ја исправи работата, фати се за стомакот, тој боли, се виткаш, нешто се раѓа во него, зачнува, 'рти, препелка, прета со ноцињата, нешто се раѓа, посегнува по убаво цветче, светлината сака да ја дофати и првиот зрак, со крик излегува, со вик, со испружени раце и нозе, со отворени очи излегува, гледа, светлината, виделината ја гледа, тоа е првата средба, секогаш има прва средба и потоа неповратно се патува кон последната, и долг и краток е тој пат, и неизвесен, кон смртта се патува, се патува, а постојано се ита, до последниот здив, долго трае тоа, ама ед-

наш кратко станува. Скончува.

Измешани мисли беа тоа, навевени сматни, дипленици што се раздиплуваа, и може ли сè да се раздипли часкум, одеднаш, не може, се разбира, полека, и ветришта да дуваат и бури и луњи да фатат, не се раздиплува светот со една развеана мисла, и не е сè во една мисла, една мисла е една мисла, и ништо повеќе, така си е тоа и никако поинаку, сè се знае, само требало едно по едно да се раздипли, а потоа цветна круна од чудесни мириси, па да видиш сè ти било просто и природно, едноставно и услупно.

Се охрабри Сисили, се охрабри, мина низ многу дипленици од пробудени мисли, од луничави вејавици, мина низ нешто што мораше да мине, оти сама така својата вистина полесна си ја направи. Созна дека сè може да се победи, па дури и гревот во себе.

Полека и нежно ја фати отсечената глава на црното јагне, ја допре, ја погали, ја стави дланката врз отворените, ококорени бели очи, ја стави, му ги затвори очите, му ги спушти клепките, нема потреба да гледа, тоа е отсечена глава, а која отсечена глава веќе може да гледа и да трепка со очите, нема таква глава, не може да има таква глава, мртвото е мртво, живото е живо, така е скроен светот и така постои и така се врти во својот прост и природен круг, ја подигна главата, ја подигна, ја бакна, последен бакнеж ќе е тоа, последен, се знае, секогаш има последен бакнеж, и овој бакнеж последен беше,

ја бакна мртвата глава, се бакнаа, а потоа ја за-
мавна главата, силно ја замавна кон езерото,
накај водите, се вивна главата, полета, фрсна во
водите, темнило беше, само фрсна, се слушна,
пад-на во водите, потона, исчезна.

Ја немаше мртвата глава на јагнето, ја не-
маше.

В раце ѝ останаа неколку цветчиња, не-
колку, како сплетено венче беа, омајни мириси
испушташе венчето, цвеќенцата, опојни беа. Се
исправи, пред неа стоеше младиот човек и мол-
чеше, го држеше крвавиот нож в раце, молче-
ше, а на рамената крилјата му се ширеа, павкаа
и се разлетуваа.

Дали постои човек-птица, се праша Сиси-
ли во себе. Молскавично прашање беше тоа,
како што и ножот ѝ се стори остар, со крв заја-
гориден, посегна да го земе ножот, благо и кро-
тко ја испружи раката кон ножот, нежно и со
трепет го фати, го повлече, ножот се лизгаше
од раката на човекот и полека минуваше во неј-
зината рака, го извлече, го зеде, го подигна
пред себе, крвав беше, окрвавен, а остар, сека-
вица може да пресече, што ќе му прави, зошто
го зеде во своите раце, о, боже, што се прави со
остар и крвав нож в раце, што треба да направи
кога веќе сè е направено, јагнето е заклано,
главата му одлета накај езерото, мртво е, изди-
шано, локви крв потекоа по каменот, истеклоа,
ја испрскаа, таа ја фати топлата крв, ја фати, на
себеси ја размачка, сè е сторено со ножот, нема

што друго да се прави со окрвавен нож, сè е направено што требаше да се направи, а што, боже, може да се прави со наострен и крвав нож освен да се убива, да се коле и глави и тело да се сечат, крв да тече, да црца, по жртва се посегна, по жртва, без дадена жртва нема простување на гревот и нема нов живот, тоа е единствениот пат до вистината, низ тој пат мора да се мине, минав, немав друго, тоа го посакав и тоа го направив, сама го избрав тој пат, сама, оти копнеев по нов живот, жена сум, утробата не ми е празна, не сум празна жена, исушен костур, догорена свеќа, не сум изглодан костур, коски и кожа, сè има во мене, жена сум како што треба да биде секоја жена, таква сум, жена, со полна и плодна утроба, со свездено небо во неа, со свездено, верувајте ми, ги чувствувам свездите во себе, во утробата, надоаѓаат, светат, горат и се палат, жештат и пламнуваат, небото го палат, небото гори во мене, целото небо гори во мојата полна и плодна утроба, сè е потпалено, огнови се тоа, големи, најголеми огнови што постојат во секоја жена, зошто ми е ножот в раце, окрвавен и остар нож секавиците што ги сече, зошто ми е кога сè што требаше пресече!

Го фрли ножот во темницата, го фрли подалеку од каменот, во тревиштата, го фрли и се поттргна назад, о, боже, како да се ослободи од најголемото зло, лимја да фати!

Раскрилениот човек ја гледаше кротко и

си ги подзасилуваше крилјата, ги павкаше, ги разветруваше, сакаше да полета! Потскокна, мавна еднаш-два пати со крилјата, потскокна уште еднаш повисоко и полета. Низ темницата леташе, накај езерото. Сисили првин мирно стоеше, не веруваше дека човекот е птица, со крилја, дека може да полета, но веднаш се увери дека тој лета, низ темницата ѝ се оддалечуваше, ѝ се смалуваше, се изгуби. Птиците не летаат ноќе, помисли, таква мисла ѝ надојде, не беше човек и не беше птица, ни човек ни птица, ништо не беше, привид, замаена е, понесена е од небесните сили, се сврте во круг, се сврте и виде како од темницата човекот ѝ мавташе со крилјата, тоа е лилјак, помисли, лилјак, само лилјаците ноќе летаат, тие се чувари на темницата, сиркаат, сè гледаат, мене ме сиркаат и мене ме гледаат, сакаат во душата да ми сирнат, се вознемири, го засили вртењето во круг, а околу неа си леткаше лилјакот, со големи, црни крилја беше, мавташе со крилјата и ја надлетуваше, сети, сака да ја нападне, да ѝ се фрли в лице, да ја касне, се фрли врз неа лилјакот, се нафрли, ја допре со крилјата и повторно се вивна угоре, круг над главата ѝ направи, не ја касна, не ѝ направи рана, Сисили силно офна, се исплаши, свика, слелека, и миг потоа си го слушна ехото на своето офкање и лелакање, ѝ се врати од темницата, својот глас си го слушна, својот страв, го немаше лилјакот, исчезна, се изгуби во темницата, застапа, не потскокнуваше во

место, застана, се созема, пред неа немаше никој, сама беше на врвот на небесната карпа, а над неа празно беззвездено небо, веќе сè е завршено, помисли, сè е сторено што требаше да се стори, сама беше, се фати за стомакот, нежно го допре, сети топлина, целата тајна е во нејзината утроба, нема друго место, сè е таму, и земните и небесните повици, и молитвите, гревот и жртвата, и милоста божја е таму, сè е во нејзината утроба што нежно ја погали, ѝ се помоли, ја сети како своја. Полека почна да се спушта од височината на карпата, се лизгаше по површината, удолу паѓаше, удолу, земјата да ја допре. И само што ја допре земјата, стапна, ги сети босите стапалки, заветри, откај езерото задува силен ветар, бучеше езерото, завиваше, нешто силно фресна во него, го подигна, го разулави и го збесна, што ли беше, боже, што го налути, зошто се налути, се сврте, пред неа беше ливадата по која дојде, храбро зачекори по неа, на кај тревиштата се упати, сети, некој така ја води, а бучеше езерото зад неа, завиваше и рикаше, ама таа одеше, одеше сè додека не зачекори на тесната, кривулкава патека што се пробиваше низ бурјанот. Виде дека силен ветар ги нишколи, ги витка тревите, виде, ама одеше, некоја сила ја водеше по патот по кој беше дошла. На крајот од тесната патека ги здогледа двете девојки во бели наметки, ги изгаснале факлите, стоеја и ја чекаа. Се охрабри, се израдува. Им притрча, ги гушна, бликаше од радост.

„Успеав“, им рече низ солзи, радосници беа, големи солзи ѝ се лизгаа по насмеаното лице, „Успеав, оти сакав да успеам, верував во тоа, верував дека сум жива, дека постојам, дека во мене има живот“, им велеше на девојките, и тие ја гушкаа и ѝ ја соблекуваа белата кошула напрскана со крв, ѝ го бришеа голото тело и ја облекуваа во нејзиниот долг фустан, ја облекуваа, ја облекоа како што беше облечена.

Тогаш Сисили се сврти назад, сакаше да ја види небесната карпа, да ѝ испрати блажен поглед, некој вид голема благодарност за нејзината волшебност и моќ. Се сврте и виде чудна глетка. Во тишина, без никаков шум, карпата се рутеше, се ронеше, се распаѓаше. Првин од врвот, од горе, се тркалаа парчиња, таа се распаѓаше и се смалуваше, сè додека не се израмни со земјата. Ја немаше карпата, ја немаше. Како никогаш да не постоела.

Погледна во девојките, тие беа тука, ја чекаа. Ја фатија под рака, излегоа од тревите, крај брегот зачекорија. Езерото беше стивнало, се смирило. Се загледа во него, низ белината на мугрите се загледа, водите тивко и галежно се нишкаа, мали бранчиња се мошалеа над водата, сè ѝ изгледаше природно и хармонично. Се загледа уште еднаш во далечината низ езерото и виде, оттаму ѝ мавташе човекот со големите крилја на птица, потскокнуваше над водата и павташе со крилјата, нешто ѝ довикнуваше, ама гласот сè уште не допираше до неа, се напрегна,

сакаше да го дофати тој глас, да го чуе, да го разбере, за неа беше тој глас, до неа упатен, се напрегна, влезе во водата, до коленици влезе, ја допре, студена беше водата, ама сакаше кон човекот со големите крилја да полета, да го фати, да го допре, да го прегрне, заедно да полетаат, надоаѓаше гласот кон неа, ја плесна, како студен бран да ја плесна по лицето, слушна, ехо беше:

„Ја сум Чапа! Чувар на твоето црно јагне!“

Застана, ни чекор не пречекори во студената вода, застана, слушна, го слушна гласот на човекот што го закла нејзиното црно јагне, што го држеше ножот в раце, а потоа полета како птица, море, во темницата како лилјак ѝ се стори, тоа е нејзиниот човек, о, боже, нејзиниот небесен човек!

Езерото беше тивко, брановите се прелеваа еден во друг, во тишина се будеа, се лизгаа по веѓиците на мугрините, во далечината на глетката немаше ништо, немаше ништо!

Сисили излезе од студената вода, чекореше по брегот, двете девојки зад неа полека заостануваа, заостанува и ја оставаа сама да продолжи низ тенките трепки на виделината!

Сисили одеше напред, не се свртуваше, се будеше од големиот сон.

Пред неа, како од утрински тенка и просирна сенка доаѓаше човек. Идеше кон неа, се доближуваше. Не го препознаваше, не можеше

да му го види лицето.

Стравот веќе го беше потиснала, не го сеќаваше и не ја обземаше како порано. Го забрза чекорот кон човекот, сакаше што побргу да го пресретне. Кога се доближи до него, тој исчезна како што бледа утринска сенка се губи низ просирката на тенката виделина. Застана в место, застапа, како скаменета застапа, човек беше, жив, се уверуваше себеси, жив човек, идеше кон неа, сакаше да ја пресретне, ама го снеса, не е можно да го снеса, тука е, околу мене, се вртеше во круг, мора да е тука, некој си поигрува со мене, си велеше, во мугрините се крие, ама го немаше, го немаше, немаше човек.

Слушна глас: „Ти излезе од својот пиликатник! Излезе, ја спаси својата душа, го очисти гревот, ја стопи црната топка јад, се прочисти, го дофати вистинскиот живот. Но, знај, нашиот пиликатник останува! Нашата карпа не е сроната, сруната!“

„Кој си ти“, му свика Сисили. „Кој си. Покажи се. Сакам да ти го видам лицето, излези, те видов, идеше кон мене, па се снеса, исчезна. Не си сенка, не си привид. Знаам, човек си, постоиш, тука си, околу мене, ама не те гледам. Зошто се криеш, зошто не го покажуваш лицето. Излези да те видам. Излезиии...“, свика, крикна Сисили со болка во гласот.

„Само гласот ми остана!“ ѝ возврати гласот на невидливиот човек. „Само гласот, оти душата ми ја зеда, а човек без душа е како човек

без лице. Без лице сум, немам лице, душата ми ја зедоа, ме врзаа во големи, дебели јазли, не се одврзуваат тие големи и дебели јазли, не се одврзуваат, ме мотаат и натаму ме мотаат, ме зајазлуваат, таков е и мојот народ, таква е и мојата земја, сè е овде диво, нескротено и зајазлено во големи јазли, сè е сенка и привид, нè има ама и нè нема, постоиме ама и не постоиме, луѓе сме ама и сенки сме, во душата ни се големите небесни карпи, во душата, таму ни се рутат, секоја вечер ситно ни се дробат, сонот ни го толчат на ситни покосници, ронатици сме, проклет остаток од дамнаина!..“

„Кој си ти, човеку“, му свика уште послано Сисили. „Кажи, кој си ти?“

„Човек од македонскиот пиликатник!“ ѝ возврати гласот на невидливиот човек.

„Имаш ли име? Кажи ми го името?“

„Ха-ха“, се насмеа гласот на невидливиот човек. „Име? Имам, ама не е важно. Во пиликатникот не се важни имињата!“

„Насекаде се важни имињата. Секој човек има свое име. Свое име, разбираш. Кажи го!“

„Антон“, прошепоти тивко и болно гласот на невидливиот човек. „Антон... Зар тоа ти значи нешто? Зар тоа некому му значи нешто“, рече гласот на невидливиот човек и полека се изгуби како ехо што се оддалечува, се оддалечува...

Беше тишина, тишина... А, од тишината се разлеваше свилен звук од виолина. Нежно завиваше, а потоа полека стивнуваше. Од него,

Црно јагне, див Балкан

како подземен екот, се претопуваше и силно
надоаѓаше писок на сурли. Грмнуваше тапан,
’рзнуваше. Сè трпнееше.

Сисили продолжи да чекори сама, сама...

Од големиот чинар ѝ допираа утринските
црцорења на птиците. Ѐ се стори дека го прене-
суваат гласот на Орфеј.

И будењето е со многу лица, помисли. Не
знаеш кое е вистинското.

14.

НЕМА НИШТО СКРИЕНО, што не ќе се открие, или тајно, што не ќе се узнае! Со таа Исусова мисла Сисили тргна накај манастирот „Свети Пантелејмон“ во Нерези над Скопје. Утро беше, се насираше озарената црвена сончева топка како подсирнува од големата планина. Станислав седеше крај Сисили во автомобилот и молчеше. Се раѓа нов ден, помисли, нешто ново доаѓа. Секој ден почнува со сиркање, срамежливо. Тивко, кротко и со претпазливост! Зар и сонцето е несигурно штом тајум сирка од планината! Ги будеше мислите во себе, се обидувааше да ѝ најде некаква смисла на глетката! Сисили седеше крај него, ја погледна отстрана, часкум, убава е, боже, о, колку е убава, рече во себе, воздивна длабоко, оваа жена го носи одблесокот на сонцето, светлината ја носи, ја расејува низ планинскиот кривулкав пат, во оваа жена има нешто божествено и тајно, замислена е, а полна е со живот, ита угоре, кон планината, ита со погледот, како да сака да биде поблиску до небото! А небото навистина стануваше пониско, им се спушташе во очите, малите неразбудени бели облачиња им се мошолеа во утринската постела на погледите, имаше нешто необично и чудно во ова утринско патување, се

иташе кон минатото, таа копнееше да дојде во небесната колепка на стариот манастир, угоре, кон врвот на планината, оти и дивината и убавината имаат заеднички јазик на разбирање, тие се крепат и се одржуваат, се кријат еден од друг, ама и се заштитуваат, виде и сув и испустен предел, но мина и низ густа здивосана шума, низ превалци што кријат митска долина на костени кои толку многу ги расфрлале и ги растегнале долгите и извиткани гранки што создале свое таинствено царство на тишината, и токму тука, во маѓепсаната плетка на дивината и на питомината, тука го најде стариот манастир изграден од здивот на Господ, да ја чува убавината на Византија во скриеното студенило на каменот, на сидот, да чува еден дамнешен, исчезнат свет што ни испраќа трајни пораки дека убавината е секогаш можна, топлината е човечка и во човекот, доброто и злото се сплетуваат во вжарените острици на трпките, со немушт говор се, раѓањето и умирањето се прегрнати низ крикот на болката, небесен запис е тоа, тука во манастирот за дамнешно време во кое Византија сакаше да го дофати златестото сонце, а го доживеа самракот, постоеше и исчезнуваше, себеси се запишуваше, се сликаше и си ја оставаше душата на фреските, на сидовите, го бараше својот необјаснет човек, мешан, со многу лица и опачини, се свртуваше кон Христа, кон неговата болка, кон трпението и воскреснувањето, и низ таа зрачна и единствена топлина

разлеана на сидовите, величествено воздигната до сводот небесен, го спасуваше човекот, добрината во човекот, кроткоста и благоста, единствени и живи пораки беа тоа што сакаше да ги дофати, смислата да им ја растајни, да ги сети во себе, низ својот поглед, низ светлината на своите очи да ги просее, сè во себе да сети, за да си ја претвори сопствената душа во човечка цветна виножитна душа каква што заслужува земниот човек! Исус е тука, и жив и воскреснат, мислата негова дека нема ништо скриено, што не ќе се открие, или тајно, што не ќе се узнае, ја следеше како златна патека за да стигне до целта. И стигна. Со Станислав стигнаа. Патуваа низ мугравата патека на молкот.

Пред манастирот летаа жолти пеперутки, крилцата им беа кривки, просирни, како да ги носеа златните трепки на сонцето.

Од манастирот излезе монах, со долга, проретчена бела брада, слабичок, кревок и жулав, очите му беа испиени, потонати во коскестото лице, жолтеникав беше, како да се просира на сонцето, излезе едно нечујно суштество кое ги пречека и ги поздрави со тивок, одвај чуен глас, тивок глас беше тоа, ги викаше внатре во манастирот. Тие кроце-кроце и тихум-тихум, како да влегуваа во небесната одаја на тишината. Погледот на Сисили ѝ застапа на левата страна крај иконостасот, тоа беше Богородица со малиот Христос, тоа беше зачнувањето на новиот свет, тука е, го гледа тој миг, го гледа

човекот што ја воскресна светлината, од утробата на мајка си крикна, во нас е, мора да е во секој човек, мислата ѝ се пренесе, во мене е, си рече во себе, во мене е тој дух, таа светлина, јас сум жена, боже, јас сум жена, чувствувам дека сум жена, силна, моќна и плодна, јас носам дете, во мене е, во мојата зовриена утроба, прифати го, Господе, прифати го, извади го на виделина, вдахни му живот, твое ќе е, твое, сè е во твои раце, и земјата и небото, и животот и смртта, светот се врти на нишалката на крикот и на молитвата, само тишината ме слуша, знам, сè е во тишина зачнато, зачни ме, Господе!

Се сврте Сисили, се сврте назад, погледот ѝ се вџари на сидот, ѝ се слепи, крикна без крик, без глас, занемена остана, виде на фреската, по дрвени скали го симнуваа мртвото тело на Христос, од крстот го симнуваа, мајка му Марија го симнуваше, в раце го пречекуваше, мртвото тело на Христос в раце го држеше, о, боже, погледот во болка ѝ се лизна надесно, на другата фреска ѝ застапа, Христос беше испружен, а над него, со згрчен израз на лицето, со потресна болка, плаче, тагува, срцето ѝ се кине, го прегрнала својот син, ги наполнила очите со јадри солзи, а над неа, над мртвото тело на Исус таговно и скаменето лебдат ангелите, и тие тагуваат, плачат, им течат небесните поточиња од болка, затворен е кругот на раѓањето и умирањето, несправедлив е светот, несправедлив, помисли Сисили, го згрчи лицето, ѝ се стегнаа ве-

ѓите, не трепнува, не клепнува со очите, вцашена е, занемена е, ѝ се измешаа и радоста и болката, и раѓањето и умирањето, небото ѝ се сврти во модро синило, ѝ се заматија и темни и бели облаци, и небесни и морски фурии, сè ѝ се смати во една точка, во мртва точка во која престанува здивот.

Падна, се струпони на подот, се спружи, Станислав посегна по неа, ама таа веќе беше на подот, се наведна врз неа монахот, тивко, со нежен допир сакаше да ѝ го насети дишењето, рече, дише, жива е, Господ сакал да биде жива, Станислав воздивна, се наведна врз неа, го фати нејзиното тело, ја подигна, во своите раце ја дигна, таа воздивна длабоко, ги подотвори очите, подсирна, ги засветли очите, низ небесната прозирка на сматената сонливост го виде лицето на Станислав, го прегрна, се успокои, тој ја изнесе надвор, светлината блештеше, седна крај манастирот, на сидот ја навали, беше убава, боже, о, колку е убава, рече во себе Станислав, златеста е, како дар на сонцето!

Крај нив стоеше слабичкиот монах, блажено ги гледаше и тихум-тихум во себе си молитвеше.

Сисили трепкаше, се будеше, светлината ѝ блесна во очите, низ неа го виде монахот, ѝ се стори дека тоа е најсовршеното човечко суштество, низ светлината му ја виде душата, искрена, топла и преполна со љубов и добрина, така ја виде неговата душа, значи има добри луѓе

што ја чуваат господовата добрина, стана, го фати Станислав за рака, нешто се случи, нели, му рече, тој ѝ кимна со главата, тивко ѝ одговори, да, нешто се случи, ама ти си жива, тоа се случи, ти воскресна, во моите прегратки воскресна, ти си моја, моја, викаше и ја прегрнуваше додека светлината ги посипуваше со златест бакнеж.

Кога го одлепија бакнежот од усните, видео, монахот, тоа малечко, крeвко, блажено суштество со припиена светлина во очите, со слабички раце на кои прстите му изгледаа тенки но издолжени и од нив му се назираа коските, тој, низ прекршените зраци на светлината ги венчаваше, им велеше да се заколнат во љубовта, во нивната заедничка љубов, оти само искрената љубов може да ги прости гревовите и да го обнови животот, човекот мора да верува во љубовта, највеличествениот дар господов, оти со неа се победуваат и злите соништа, и сè што се свргава во душата, се јазли и се скрвничило, па ја истура жолчта врз човекот како најголем грешник! Еднаш, еднаш Господ си ја призна грешката, ги спепели, кисел дожд им истури на лошите луѓе, го посипа лошотилакот, во Содома и Гомора кисел дожд им посипа од небото, пепел ги стори, со рамницата, со пустината ги срамна, со матна вода ги поlea, исчезнаа, оти Божјиот суд знае да казни, да опомене, ама и добрината ја возвелича, и љубовта и надежта ги воскресна, и го посеа семето човеково да се

множи, да се плоди, оти светот без престан ќе се обновува и ќе го слави господовото дело!

Се венчаа, се заколнаа во љубовта.

Сисили се замисли во бел невестински фустан, да, стана невеста, се сврте во круг околу Станислав, погледна во монахот, му рече, јас сум невестата на сонцето, на светлината, ме гледате ли, јас сум невеста, во мене љубовта се оплодува, цвета, се јадри, живее, повторно се раѓа нешто големо, нема грев, сè е простено, сè можело да биде прочистено, и нема празно покајание, само волја треба да се има, да се допре недопреното, да се фати небесниот зрак на надежта, боже, јас сум невеста, гледајте ме, невеста сум, во бел развеан невестински фустан, се вијам на ветрецот, ги дофаќам белите облаци, синото небо, пловам низ златните патеки на љубовта, во утробата горам, го создавам мојот жив сон, мојот сон на спасението, секаде имало спасение, само требало храбро да се тргне во потрага по спасението, јас тргнав, овде на дивот Балкан дојдов, стигнав до Исусовиот глас, го чув, го оживеав, сетив дека вистински постојам, дека можам да постојам, да танцуваме, Станислав, да танцуваме, ние сме близу до небото, до белите облаци, ние сме небесна љубов што танцува низ бескрајните пространства на среќата!

Танцуваа, заеднички танцуваа на тенките невидливи и распавтани крилца на ветрот.

Кога го завршија величествениот свадбен танц на ветрот, им пријде монахот и им рече:

„Тајната е ваша, ама знајте, Христос рекол дека нема ништо скриено што не ќе се открие, или тајно, а да не се узнае!“

Сисили се сети на таа Исусова мисла, се сети оти утрото ѝ беше надошла, додека се качуваше накај манастирот „Свети Пантелејмон“ во Нерези, тука над Скопје, се сети и просто не веруваше дека мислата има заеднички пат кај неа и кај монахот, дека Христос ги обединува, ги спојува, монахот ја опоменува, тој е господов пратеник на земјата, му ги пренесува мислите, предупредува, кажува и насочува, треба да се слуша гласот на монахот, тоа е просветлениот глас на Христос, „На туѓа земја зачнав, Господе“, рече, повеќе во себе, воздивна, се замисли, „Дали е тоа грев, на туѓа земја, на туѓ камен“, промрмори во себе, се сврте кон Станислав, го погледна со прониклив поглед, во душата сакаше да му сирне, да види дали е среќен, дали е тоа вистинскиот човек што го сретна на дивиот Балкан и дали вистински ја разбира, ја носи нејзината одмината болка и ја граби нејзината неизмерна среќа, мора во душата да му сирне, да се увери, да биде сигурна, на туѓа земја е, на изгорениот Балкан, овде ништо не е сигурно и вечно, сè малку трае, освен тагата, знаеше дека Балканот гори, се дели и е преполн со омрази и несреќи, знаеше за тие балкански премрежиња, а сепак веруваше во љубовта, го доживеа најнежното, највозбудливото и најблагородното чувство во себе, ја допре магијата на вистинска-

та љубов, го слушна Христовиот глас, го запозна, го гледа, еве, тука е, пред неа е најблагородното човечко суштество што го испратил Христос на земјата, ѝ зборува за тајната, монахот со просветлени очи, со тенко, испиено лице, кревок и слабичок човек како да се симнал од небесата, ја потсети на Христовите зборови, ја штрекна, се зарече дека ни една тајна нема да остане скриена во нејзината душа, сè што Господ ѝ дал ќе биде узнаено. Се зарече, се заколна!

„Од каде си ти, свезден, небесен човеку?“ го праша, ненадејно се сврте кон него, го погледа со силна впериеност во неговите очи, „од каде си дојден на оваа дива земја која е поблиску до небото, до облаците, а сепак е земја“, му рече, го подигна погледот угоре кон небото, виде јато бели птици летаа угоре и сакаа да го дофатат белиот облак над нив, ги мамеше, ги привлекуваше облакот, тие летаа, летаа и се губеа во белината и во просирната синевина, „Овдесите летаат угоре, кон небото“, помисли, таква мисла ѝ надојде од глетката, го спушти погледот удолу, кон монахот повторно се загледа, тој стоеше кротко, смирено и одвај ја растегнуваше устата со блага насмевка, таа очекуваше одговор, глас да изусти, нешто да промрмори, да ѝ соопшти, имаше потреба да го слушне гласот на монахот, оти сакаше да сознае кој е човекот што толку многу ѝ се прилепи за душата, во душата ѝ влезе.

„Не сум тукашен“, најпосле одговори монахот, тенок, свилен глас беше тоа, „не сум од овде, дојденец сум, Господ така сакаше!“

„Сите од некаде доаѓаме“, рече Сисили, и додаде: „Во оваа земја сите од некаде доаѓаат!“

„И остануваат“, се надоврза монахот, мрд-на со просирните очи, фрли лево-десно нежен поглед на околината, „дојдов и останав“, дообјасни, „и ќе останам, вечен дом ќе ми биде овој питом предел“, воздивна, го подигна погледот нагоре, прошара со него низ синевината на небото, ги немаше белите птици, беа одлетале, благо го спушти погледот кон Сисили, блажено ја погледна и ѝ рече: „Секој има своја тајна. Таа е длабоко закопана во душата. Кога ќе го дофатиш дното на своето езеро, оттаму ќе ја извадиш тајната. И некому ќе мора да му ја предадеш!“

„Какво езеро“, вчудовидено свика Сисили. „Од каде пак сега езеро, овде, во оваа планина, во овој мешан предел од дивина кој е поблиску до небото отколку до земјата?“

„Моето езеро е во мојата душа“, ѝ одговори смирено монахот.

„Јас немам свое езеро, немам“, му рече Сисили. „Во душата не чувствувам дека пловам низ длабочините на некое езеро! Но, какво е твоето езеро! Тоа, во душата што го носиш?“

„Длабоко“, ѝ рече монахот.

„Длабоко?!“ со чудење воскликна Сисили.

„Длабоко“, смирено и тивко ѝ возврати монахот. „Моето езеро е најдлабоко езеро во светот, а колку е езерото подлабоко толку и тајната во душата е подлабока!“

„Каде е тоа твоје езеро?“

„Во Финска“.

„Како се вика?“

„Ладога“.

„Колку е длабока твојата тајна?“

„Колку длабочината на езерото!“

„Колку?“

„Секоја длабочина се мери на свој начин!“

Сисили се сврте кон Станислав, го погледна со поглед на исчекување, но тој само ги гледаше, не учествуваше во разговорот, беше замислен, мислите му беа разветрени некаде далеку.

„Станислав“, му рече со помисла да го вклучи во разговор, „кажи ми, кажи ми како се мери длабочината на езерото? Како се допира дното? И тоа, на свој начин?“

Станислав молчеше, ги дигаше рамената и веѓите, не беше љубопитен да навлезе во таинствениот и чуден дијалог меѓу Сисили и монахот.

„За сè има мера“, ладнокрвно ѝ одговори, некако со изнудени и неволни зборови.

„На свој начин“, те прашав, му рече Сисили и покажа знаци на нервоза, на растрепереност и неспокој.

„Секој си ја чувствува длабочината во душата“, се вмеша монахот. „Колку повеќе ја криеш тајната во себе, толку е подлабоко езерото. И се втурнуваш во неговите длабочини, се втурнуваш, пловиш кон дното, сакаш да ја закопаш тајната, во дното, под дното да ја закопаш, никогаш да не исплови, никогаш, никој да не ја узнае, ама ќе го допреш дното, оти сè има дно, и езерата имаат дно, и тогаш ќе си одмериш, на свој начин ќе сетиш, колку си пловел, колку е длабоко твоето езеро, и колку треба да бегаш, да бегаш, за да ја скриеш големата тајна! Според длабочината што си ја допрел, ќе си го одредиш и бегството!“

„Тоа се две различни мери“, му рече со збркан поглед Сисили, збунета, растреперена и со немирно вртење на очите.

„Едната е земна, а другата небесна мера“, прошепоти монахот. „Така се мери и летот на птиците. Од длабочината на езерото зависи и мечтаењето по небесните височини. Колку е езерото подлабоко, толку е и сонцето подалечно!“

„Не те разбираам“, му рече Сисили. „Не ја разбираам разликата меѓу земната и небесната мера!“

„Има, има разлика“, со тивок, смирен глас, без трепет и без возбуда ѝ одговори монахот. „Тоа е како библиската мера за траењето на времето и на просторот. На пример, еден библиски ден е рамен на 144.000 земски денови.“

Па, како обичниот, смртен земски човек сето тоа може точно да го измери! Никако. Не постои точност. Постои чувствување на сопствената мера. Своја мера. Па, така и јас, кога го допрев дното на моето езеро во Финска, кога се втурнав до дното на Ладога, оти сакав да потонам, да избегам од земската несреќа, кога долго, долго тонеа и сфатив дека тоа е најдлабокото езеро на Земјината топка, тогаш се сетив на библиските разлики во мерите, се сетив дека секој човек со бегство може да се спаси и да си ја сочува својата голема тајна која не сака никому да му ја каже. И бегав, бегав, ги должев метрите во издолжени километри, правев своја мера и своја езерска и земна пропорција, па така ги израмнив мерките и дојдов овде. Тука ја постигнав рамнотежата меѓу езерската длабочина во која сакав да останам закопан со мојата тајна и мирот со кој сега живеам. Му се предадов на Господ, на тишината, го гледав синото небо, блиску е, го дофаќам, често си молитвам со ѕвездите, оти ми се блиски, тука се, во skutот ми паѓаат, во прегратките, ми ја топлат душата, ме тешат, си зборувам со птиците, оти наутро во нивните легуши тие се кротки, тивки и нечујни, како секое живо суштество што чека да изгрее сонцето, а потоа полетуваат по патеките на мојот поглед, како да ги водаат низ рајските небесни предели, им ја давам добрината да ја разлетаат низ ова небо, добрината, ме слушаш, затоа оваа земја е преполна со добрина, со доб-

ри и кротки луѓе, затоа дојдов тука, останав тука, и тука сакам довека да си останам со свој гроб и свој крст, тука на Господ му ја кажав мојата тајна и никој не ме прогонува, никој не ме протерува и никој не ме турка во големите длабочини на езерото Ладога да скапам и да се раскостам како исчезнато суштество во мрачното темнило на водите, разбирате ли, овде ја допирам светлината, овде има рајска светлина, разбирате, кога еднаш ќе избегате од мракот, од темниците и ќе дојдете во златната колепка на светлината, тогаш ќе сфатите дека на земјата постоеле и добри луѓе, добри луѓе што те разбираат, што не ти ја крадат виделината, ти го подаруваат сонцето оти тоа им припаѓа на сите луѓе, и те оставаат да се молиш на својот господ, тишината ти ја оставаат да ја галиш, да се милуваш со неа, сè ти оставаат да бидеш човек, да се чувствуваш како нормално земно суштество...“

Сисили занемена ја слушаше тивката и потресна исповед на монахот.

Тогаш се сети на Чапа, на човекот со широки и распавтани крилја, на оној раскрилен човек кој на небесната карпа ѝ го закла нејзиното црно јагне, ѝ го приреди најбожествениот ритуал, помисли на него, ѝ се врати сликата од езерскиот плитак од кој тој ѝ мавташе, ја поздравуваше, го растајни неговиот сон, о, боже, тогаш сфати зашто има крилја, боже, тој сака да лета високо, највисоко, до лицето на сонцето

да летне, до сонцето!

Станислав стоеше крај неа, ќе фрлеше миговен поглед набљудувајќи ѝ ги реакциите за монаховата приказна, нешто испитуваше, му надоаѓаа разни мисли, за земјата, за езерото што го споменуваше монахот, за длабочините и за бегството, за прогоните и за спасението, за немирот и за спокојството, многу работи му се исплетоа низ збрложените мисли, молкома се прашуваше за својата тајна, дали има смисла секој да си ја открива својата болка и својата тајна, секоја тајна е болка, велеше во себе, не треба ништо да се раскопува што еднаш е закопано, не треба да се рошкари по зацелените рани во душата, сето тоа е болно, потресно и повторно го потпалува немирот, ќе задуваат лути и остри ветришта во душата, па никако не ќе можат да се смират, да стивнат и да се скротат, болно е сето тоа, сè треба да се прифати како реалност, како свршен чин, сè треба да се гледа реално, со отворени очи, без наплив на емоции кои и пепелта ја разгоруваат, жарат и палат, те догоруваат како гламна, па чадиш и си го дочадуваш животот, си одминуваш кон крајот, кон крајот, оти животот има крај кој не го гледаш, оти се крие, ти бега, те заматува со разни привиди, те мами тој крај, никогаш да ти се појави со лицето, пред тебе да излезе, да рече, еве јас сум крајот, види ме, знај ме, кон мене идеш, немаш каде, јас сум ти последното лице, зад мене нема ништо, сè е празно, ни затилник има, ни

простор ни време, ни ѕвезда светнува, ни сонце изгрева, нема ништо зад мене, јас сум ти последното лице со кое ќе мора да се сретнеш, да замижеш и да си одиш одовде, да си одиш оти доста ти беше животот на земјата, доста ти е сè, оди си, оти веќе не постоиш, никому не му требаш, истрошен си, болен и остарен, снемоштен и смувлосан, пожелтен и со омекнати коски, што уште треба да чекаш, зошто си го истрошил животот, се прашуваш, на крајот се прашуваш, ама крај е, нема одговори, има само каење, ама сè е доцна, одминато и неповратно, го штрекна и мислата дека тука е некако и свој и туѓ, во оваа земја е и свој и туѓ, го криеше тоа, тоа беше неговата тајна, мислеше дека е запретана, вкопана длабоко во душата, заборавена, ама сега го штрекна, му се потпали, како жарче што го распавка луто и остро ветерче, зошто свој и туѓ, истовремено е и свој на својата земја и туѓ на туѓа земја, доаѓа како дојденец, како туѓинец, ама тука е роден, тука е зачат и кукнат, тука мајка му го родила, тука ја допрел првата светлина и оттука тргнал по неизвесните врвици на животот, оди, оди и повторно се враќа, еве, судбината го враќа, секој има свое зачнување, свое раѓање, коренот на човекот е во мајката, минувал татко му тука, со војска минувал, низ оваа земја многу војски минувале, многу воини, поробувале и толчеле, одродувале и грабеле, ама и се вљубувале, љубовта е над сè, се вљубил неговиот татко, воин бил, српски во-

ин, минувал низ македонската земја, македонска мома си засакал, во мајка му се вљубил, и тука се родил, во Дојран се родил, крај езерото, тоа е неговото езеро, тоа му е колепка, дом и небо, тоа му е сè што памети, оти сè се памети од мигот на раѓањето, а потоа си отишле српските војски, во нивната земја си отишле, татко му си ја повел и мајка му и него си го зеле, во Шабац го одвеле, таму во српски книги го запишале, ја знаеше таа вистина Станислав, ја знаеше и си ја носеше во душата, длабоко закопана беше таа негова тајна, во неговото езеро беше закопана, иако тоа езеро, Дојранското Езеро е најплиткото езеро на Земјината топка, ама закопана во дното беше неговата тајна, добро рекол Исус, нема ништо скриено што не ќе се открие, или тајно што не ќе се узнае, добро рече и монахот, ме потсети на таа мисла, ја оживеа, вистина било, вистина, ќе дојде мигот кога сè ќе се узнае, сам ќе си го признаеш тоа, сам ќе си ја откриеш вистината, оти вистината секогаш излегува на виделина, таа е како семето што долго 'рти во земјата, го нема, го нема, ама еден ден ќе подсирне со 'ркулчето од ровката земја, ќе подсирне, ќе го појави главчето на светлината и ќе се снажи, ќе се јуначи, ќе закрепнува, стеблиште ќе се стори, големо, како мажиште, ќе им се спротивстави и на ветриштата и на луњите, ама закоренето е, длабоко е во земјата, во својата земја, и нема каде да се откорнува и да се пресадува, оти дрвото не шета, за земјата

е скоренето, со неговата земја е, вечно. И како да ја откријам таа тајна, се ронеше во себе Станислав, овде сум туѓ на туѓа земја, а моја е, тука сум роден, ама сега доаѓам како дојденец, како туѓинец, луѓето ме гледаат со остри погледи, ме мразат, ја гледам таа омраза, јас сум поделен човек, за една војска војував, а низ мојата земја минував, во неа војував, како туѓинец војував, а моја земја е, крај моето езеро минував, како војник минував, туѓ војник и под туѓа униформа, го видов палежот на мојот Дојран, низ снежните лавини минував, низ зимите, студовите и вејавиците на Албанија бегав од спалениот Дојран, оти други војски го палеа, нè прогонуваа, на Крф се спастривме, раните си ги зацелувавме, закрепнувавме, за што војував, боже, за која земја и за која војска војував, а сега под друга лажна маска ја шетам оваа прекрасна дама од Лондон, ја шетам и ја љубам, ама ја шетам по мојата земја и не смеам тоа да ѝ го кажам, не смеам да ја откријам мојата голема тајна закопана во плитакот на Дојранското Езеро, оти крај езерото бев зачнат, крај моето питомо и кротко езеро кое од питомина и кроткост само молчи и трае, со птиците си зборува, низ трските се нишколи, си трепери и си стрелуша, целото е склештено во својот пиликатник на подредената судбина, немоќно е, болно е, крвави, ама трае, истрајува и молчи, никогаш да крикне, да го преврати небото, тоа да се истури од мака, насобраниот гнев да го истури, да го разлее низ

земјата и да ги потопи сите пиликатници кои оваа земја ја претвориле во котеци и од нив ги црпат луѓето со повла, постојано во црпки со мрежи, во мрежи, бел ден да не се видело!

Вистината мора да се узнае, вистината мора да се признае, си велеше, се убедуваше, дојден е часот барем во себе тоа да се стори. Излегува од длабочините на душата, врие, немир е тоа. И нема начин да се скроти, ќе надојдат тие мисли, ќе пламне огинчето, па ќе згасне, ама тлее под пепелта на утехата! И не може да биде поинаку, не може оти ништо не можело да се промени.

Станислав беше убеден во тоа, го мачеше апсурдноста на ситуацијата, се мачеше во себе, но беше и немоќен нешто да преземе. Животот, веруваше тој, сепак е препуштен на стихијноста, на други, помоќни сили! И против тие сили човекот е мал, ситен и беспомошен, не може да си ја одреди судбината. Ја погледна Сисили, погледна во монахот, сфати дека сите тројца имаат некоја своја тајна, луѓето се преполни со болки во душата, секој има свој таинствен пат по кој оди, бара, бара, упорно бара да си ги залечи тие болки, таинствени патишта се тоа, тешко се допира до нив! Затоа со рамнодушност одмавна со раката, барем така изгледаше, се насмеа со растегната насмевка од која лицето му се грчеше, оти беше насила развлечена, ѝ рече на Сисили:

„Исус си е Исус, ние сме ние!“

Потоа ја фати под рака, нежно ја повлече, „Да одиме!“ ѝ рече, Сисили не очекуваше дека ненадејно ќе биде потргната, посакуваше времето, овде, пред манастирот, со монахот, да трае, да трае, ама сè има крај, треба да се оди! Погледна во монахот со блажен поглед, боже, колку работи сакаше да му каже, го засака тој човек, ѝ вроди верба во животот, веруваше дека Господ ги испраќа вистинските луѓе во кои треба да се верува, почувствува во себе дека има нов живот, беше сигурна во тоа, сакаше да му каже, да му се довери, само тој да ја знае нејзината голема тајна, ќе го роди своето дете, во Лондон ќе го роди, но тој мора да го знае тоа, мора да знае дека тука е зачнато, тука е кукнато, ова ќе е неговата земја, сакаше да му каже, завештание да остави, да знае, да ја чува вистината!

Сакаше да му каже, но не му кажа, уста не отвори, збор не изусти, беше скаменета, душата ѝ се скисели, само светлината од неговите очи ја понесе, како сноп светлина од очите да му отргна, се сврте и заедно со Станислав, подрака, со тивки, нечујни чекори се упати нагоре над манастирот, нагоре, нагоре, каде што беше уште поблиску до небото.

Монахот остана на место, пред манастирот стоеше, погледот не го мрдна, гледаше како тие си заминуваат, нагоре, нагоре одат, беа сè поблиску до небото. И како тие се оддалечуваа од него, сликата полека му се претопуваше,

Црно јагне, див Балкан

се прелеваа виножитни бои, небото нечујно се размошоли, се измешаа темни и црни облаци, и светлината се прекрши, сè се измени, бргум-бргум се промени глетката, па низ замаглицата монахот ја гледаше Сисили како води детенце крај себе, за рачето го држи, го води, тоа малечко, чекори крај неа, заедно одат угоре, угоре, сè поблиску се до небото!

Кога глетката му се изгуби во далечината, кроце си влезе во манастирот, ги затвори дрвените двери, ѝ се предаде на тишината.

Само тишината беше неговото господово небо.

15.

СИСИЛИ САМА САКАШЕ да се врати во градот. Ја спопари мисла дека се впушти во нејасна и непотребна авантура. Почна да се самообвинува. Сè ѝ изгледаше како нереален, грд сон. Убавите мигови ѝ беа нестварни. Беше занесена, уживаше во сè, трепереше од неизвесноста, знаеше дека секој сон завршува со будење, реалноста е секогаш поинаква. Затоа реши уште тука, во подножјето на Водно, пред да се вратат со Станислав во Скопје, докрај да ги рачисти сите премисли. Не сакаше во Лондон да ја носи скриената тајна, повторно да се измачува. Се симнаа од автомобилот крај реката, му рече на Станислав, „Сакам да прошетаме“, беше замислена, нерасположена, молчеше во автомобилот, му рече да прошетаат, иако воопшто не ѝ беше важна прошетката, сакаше тихо, полека и претпазливо да му каже дека засекогаш ќе се разделат, се враќа во Лондон со таква одлука, нејзината господова мисија е завршена, го прошета дивиот Балкан, сретна многу луѓе, се запозна со контрастните пејзажи, но и со контрастите на живејачкава, доживеа нешто што тешко се објаснува, ќе ѝ треба време да ги среди впечатоците и многу да размислува за да ја напише својата книга за Балканот, ќе ѝ треба

многу време, зашто овде сонот и јавето се измешани, тие се плетенка од знајното и недофатното, ту се едно, ту се разделуваат, емоциите се неконтролирани, час диви, надојдени како споулавен порој од стрмнините, а час нежни, разлеани од небесните височини, чудесни и галежни, болките отворено се боледуваат, но и од памтивек молитвено се обраќаат на небото, спасот е во небесните сили, се трпат насилствата, понижувањата, но го виде и пркосот, Икаровиот сон да се дофати сонцето, оти секој има право на своја слобода, и самата трагаше по својата слобода, ја бараше, траеше и иташе по нејзините свездени патеки, доживеа нешто што ниту во една книга не ќе го запише, а сепак го доживеа, беше убаво, чудесно и возвишено, мора да се врати во својот Лондон, така исполнета и со среќа и со радост, но и со балканска тага, го носи во себе своето балканско дете, во неа е, нејзино е, таа е жена, веруваше дека е целосна жена, исполнета со верба во животот, го провери тоа тука, се увери во тоа, беше упорна, веруваше во себеси и во небесните сили, веруваше дека секој грев може да се прости, да се потисне со похрабар чекор, волја е тоа, пробудена, голема волја да се докажат животот и постоењето и да се одговори на многу прашања што го мнужат и го набабруваат очајот, многу работи Сисили победи во себе овде на Балканот, на нејзиниот Балкан, тоа беше нејзината нова љубов, ги засака дивините и грмотевиците, оти зад нив ги

сети питомините и светлините, многу работи победи, жена е, сакаше да победи.

Реши да се врати во Лондон, сакаше тоа да му каже на Станислав, да се разделат како пријатели и секој да си ја понесе со себе среќата, застапаа крај реката, таа жубореше, водата беше бистра, низ неа се врголеа бели камчиња, гледаше во бистрината, во зелениот пејзаж, сè беше спитомено и пролетно пробудено, чекореше крај Станислав, знаеше дека тој е женет човек, дека има сопруга и син, љубовта е над сè, но љубовта може да има и несовладливи пречки, тврди пречки како голем сид, го сеќаваше тоа кај Станислав, неговиот молк, неговите премисли, честата отсутност исполнета со прикриена мачнотија, знаеше, беше прекрасен човек, но многу работи доаѓаат доцна, со големо задоцнување, времето не се враќа назад, помисли на Исусовата мисла дека нема тајна што не ќе се узнае, но сепак, мислеше дека нешто и ќе се потскрие, нема докрај да се узнае, секој ќе си сочува по нешто и за себе, секогаш во душата има и неразлистани страници, никој не смее да ги сирне, да ги прочита до крај, и таа имаше нешто неоткриено, го чуваше само за себе, но и тој мора да има таква недооткриена тајна, некои работи само смртта ги закопува, ги понесува в гроб, го знаеше тоа Сисили и не се обидувааше да ги измени работите, тие се такви и никогаш до крај никој не ги променил, се сети на нејзиниот омилен писател Хенрик Ибзен, река-

та ја присети, пејзажот, жуборливоста на водите, нешто ја потсети на Росмерсхолм, на таа пиеса, на куќата, на имотот, на зеленилото, на реката со малиот дрвен мост, домот на Росмерсхолмови беше крај еден мал град во Норвешка, вкотвен во планинските кањони, крај водопад, се сети на своите младешки години во Единбург кога в театар ја играше Ребека, беше вљубена во тој лик на Ибзен, живееше со секоја мисла, со секоја нејзина реплика, ја засака Ребека, таа Ибзенова Ребека, нејзиниот занес, потрагата по среќата и нејзиниот сомнеж во големата, прочистена и возвишена љубов, Ребека се пресели во неа, таа стана Ребека, како да одеше по нејзината животна патека, веруваше така како што и Ребека веруваше дека среќата треба да се бара, затоа ги спушти мрежите во тој дом, се вкотви, се беше вљубила во Росмер, во човекот кој имаше и дом и жена, а сепак дојде кај него, тоа беше нејзината пронајдена среќа, сакаше да го заземе местото на друга жена, ја потисна, ја уништи, ја уби отаде мостот, крај реката, каде што бучеше водопадот, ѝ се јавуваше нејзиниот дух и ѝ посакуваше среќа, и нејзе и на Росмер им посакуваше, сакаше да успеат, среќа им посакуваше таа мртва жена што исчезна во водопадот, отаде мостот, во зелениот пејзаж што се издолжуваше до високите планински кањони, сега го имаше Росмер, неговиот дом, нивниот заеднички дом, но сфати дека тешко се живее со таа среќа, со таква мачна

среќа, тие станаа едно тело и еден дух, едно беа
оти едно злосторство направија, заедничко, тоа
ги мачеше, им ги зеде и спокојството и радоста,
остварувањето на целта е едно, а потоа треба
да се живее со остварената цел, тешко беше,
тегобно и неподносливо, Ребека сакаше да из-
бега, да бега некаде далеку, и од домот на Рос-
мерсхолмови и од Росмер, да бега подалеку од
него, од скриената, но жива сенка на исчезната-
та жена отаде реката, крај дрвениот мост, само
бегството можеше да ја спаси, некаде далеку,
далеку каде што не стигнуваат сенките на мрт-
вите, се обиде, се обидуваше да си оди, ама не
можеше, нешто ја сопираше, ја кочеше и оста-
нуваше заробена во таа куќа на тој осамен
имот, се обиде да му објасни на Росмер дека мо-
ра да замине, дека не може да живее со изгубе-
на волја за живот, со страв, со постојана несо-
ница од белината на стравот, Ребека веруваше
дека тие двајцата ќе можат да успеат оти нивна-
та љубов беше искрена, тие беа едно тело и
еден дух, таа беше облагороден дух, ама сфати
дека не успеаја, тешко се успева со грев во ду-
шата, со сторено злосторство, ја постигнаа по-
сакуваната осаменост и слободата на духот, жи-
вееја во тишина, тоа беше нивната цел, да се
постигне апсолутна слобода на духот, да се жи-
вее во тишина и осаменост, ама Ребека не издр-
жа, ѝ попусти волјата, кога целата животна
среќа ѝ се понуди на дланка, кога ја постигна, ја
дофати, кога сè беше нејзино, ја обзеде премис-

лата дека никогаш нема да се ослободи од своето минато, од грешките, од гревот, иако Росмер целиот беше предаден на трагата на безгрешноста, ја убедуваше во тоа, минатото е мртво, на секој човек минатото му е мртво, сè повеќе одново и одново се создава животот, се обновува, оти во безгрешноста се и среќата и радоста, тоа беше науката на Росмер, неговата верба во облагородувањето на духовите, водеше полемичен разговор со Росмер, се убедуваа, се разјаснуваа, сè проверија на дело, на себе и меѓу себе проверија, ги побараа заедничката среќа и радост, ги имаа и ги немаа, веруваа дека луѓето можат да се облагородат низ љубовта и со искрена љубов, ама сепак сфатија дека сето тоа е само сомнеж, ги немаа заедничките и вистинските уверливи одговори, веруваа дека љубовта е највозвишениот чин за облагородување на човекот, веруваа во тоа, го испробаа на себе, ама сомнежот подјадува, гризе, тивко откинува живи парчиња од душата, Ребека го сети тоа во себе, ја обзеде сомнежот, тој подјадува, пече и гори, сомнежот убива, никој не се ослободил од сомнежот дали е постигната најчистата и најпотполната љубов, сомнежот гризе, подјадува, го потпалува очајот, се губат и среќата и радоста, стивнуваат, се губат, бегаат некаде далеку, повторно стануваат недофатни, ѝ надоаѓаат мисли како да се продолжи да се живее, како и дали животот е повреден од смртта, Ребека сакаше да си замине, далеку, на север, кај студене-

ните и осамени ѕвезди, а Росмер ѝ бараше докази, верба во љубовта, Ребека требаше да се врати во магичните кругови на вербата во љубовта, само таа можеше да ги спаси, да бидат заедно, да останат да го доживеат заедничкиот живот на среќата и на радоста, на облагородениот дух, а докази веќе немаше, љубовта ѝ беше згасната, стивната и изгорена, а пламнуваше сомнежот, разгоруваше, таа гореше, целата гореше!

Додека потскокнуваше низ каменчињата на реката, а зад неа потскокнуваше и Станислав, се сети на последната сцена од претставата, се сети на дијалогот со Росмер за тоа како може да се победи сомнежот, тоа беше последната проба на издржливоста, проверка на облагородениот дух во човекот, Росмер сакаше да го провери нејзиниот облагороден дух, Ребека се согласи, веруваше дека Росмер ја облагороди, дека таа ја допре тајната на најголемата љубов, ама дека не ќе може да го победи сомнежот, тој постои, постојано надоаѓа, гризе, целото тело го разорува, никој не го победил сомнежот иако Росмер веруваше дека има облагородено стотици човечки духови, ќе тргнат по патот кон дрвениот мост, заедно ќе тргнат, ќе застанат на работ од мостот, ќе се загледаат во големиот водопад, сеќаваат дека некоја сила им надоаѓа од кај водопадот, од планините, од кањоните, тоа е примамлив ужас, Росмер ѝ ја става раката на глава, ѝ вели. „Те земам за своја жена!“ на

работ од мостот ѝ го вели тоа, се свртуваат кон големиот водопад, тие се едно, едно тело и еден дух, маж и жена, прегрнати стојат на работ на дрвениот мост, гледаат кон водопадот, некој примамлив ужас ги повлекува, паѓаат удолу, паѓаат кон дивите води, ги нема, исчезнуваат. Зад нив ечи гласот од разулавениот водопад: „Бог нека им прости на грешните!“

Во тој миг Сисили го повлече за рака Станислав, силно го повлече, се лизна на еден камен, така изгледаше, како да се лизна, двајцата треснаа во водата, ги зафати брзакот на реката, пливаа, се придржуваа еден за друг, испливаа, одвај испливаа!

Беа живи.

Лежеа на тревата, молчеа и гледаа во небото.

Над нив летаа бели птици. Јато беа, беа заитани низ белите небесни пространства.

„Ја сум Ребека! Оттогаш сум Ребека!“
прошепоти Сисили.

Белите птици летаа далеку, далеку.

И белината ја носеа со себе.

16.

ДОГУКА ГО БЕВ напишал романот.

И го ставив насловот на мојот серт пријател: „*Црно јагне!*“

Ама и додадов: „*Див Балкан!*“. Така ми дојде, така ми се наметна. И да не биде сè според барањето на мојот серт пријател. Се сеќавате, верувам, на оној мој серт пријател од почетокот на романот.

Не знаев што повеќе можам да раскажувам.

Ви реков, нели, не го знам ни почетокот, ни крајот. Така го пишував, така патував низ моите сvezдени патеки. Му ветив на мојот пријател, му ветив, седнав и пишував. И го напишав. Си ја завршив мојата работа.

Ај, сега нека ми рече: „Песнулиња, нели! Песнулиња ќе ми пишуваш! Роман да те видам да напишеш! Роман! И тоа *Црно јагне* да се вика!“ Епа, го насловив *Црно јагне*, добро, му го прифатив тоа барање, ама му го залепив и она *Див Балкан!* Да знае дека пишував и со своја глава!

И напишав толку колку што можев. Знаам, мојот серт пријател сега ќе бара влакно во јајцето. Ме мачи таа помисла, ме тревожи, не ме остава мирен! Душа ќе ми вади, бре луѓе! Ем ќе

го послушаш, ќе пишуваш, ќе пишуваш, како да се качуваш низ скрките до највисоката планина на зарекот, а тој левтерно ќе ти ја вади душата!

Го препрочитувам напишаното. Не знам што сум сработил.

Знам, првин ќе рече: „Немаш крај!“

Потоа: „Си се изгубил!“

Го слушам неговиот остар глас, душа ќе ми вади, препрочитувам и размислувам...

Го барам крајот, поштукнувам, како да го завршам романот! А, завршен ми се стори. И доста е, оти мера треба да се има, мера, барем еден трпелив читател да освојам! А, кај нас тешко се наоѓа трпелив читател. Еден ако имаш, успех ќе е, среќа е!

Го оставив така како што го напишав, до-тука.

Не бива со сила да му барам крај. И тоа крај, поради морничавиот глас на мојот серт пријател, кој ќе ме прогонува, душа ќе ми вади!

Но сепак, се тешев. Напишав роман. И најпосле, треба да сум горделив. Да ја дигнам главата, да се топорам, оти роман напишав! Дурри во некои скрбни ноќи почнав и да се восхитувам на мојот напишан роман. И тоа, роман без крај. Ми се воздигнуваше самочувствието, почнав да верувам во себе. Еј, голема работа е да веруваш во себе. Да имаш воздигнато само-чувствие.

Но сепак, нешто ме копкаше, риеше во мене, ми ја грицкаше душата. Повторно бев во

немир, не ми биле сите огинчиња згаснати. Малку по малку и лека-полека, од жарче на жарче, почнав да го барам ненапишаниот крај.

Го барав, го барав, ама не го најдов.

И тргнав накај печатницата, решив да го печатам мојот роман без крај. Тешка одлука беше тоа, грев ќе сторам, ама морав да се ослободам од него, па што ќе излезе нека биде! Барем да ми олесни на душата.

Ама на половина пат се скаменив. В земи пропаднав. Долета црна птица, в срце ме клукна.

Ми јавува црната птица, гавранот на мојата судбина беше, ме проследува, ми грака, само достаги ми носи. Ми лета над главата, среде улица, ме гледа со остар клун, со вргалави и скрвавени очи, ми клука в срце, ме стресува, вели, починал поетот Анте Поповски.

Починал!

О, боже! Цел живот ги учеше ѕвездите да шепотат на македонски, а сега кон нив си заминува, си заминува!

Си помислив, животот скончува, има крај, ама - делото нема! Тоа се преселува на небесата, меѓу ѕвездите, таму се допишува!

Отидов скршен и премален на погребанието.

Стојам пред отворениот гроб. Ровка земја, купчиња, лево и десно од ископаната јама. Крај неа - сандакот! Со телото на покојниот поет. Пред јамата сонцељубецот, поетот Гане То-

доровски. Исправен, а скршен. Жив поет пред мртов поет. Пред нив - празната јама. За некоја минутка јамата го чека мртвото тело на поетот.

Стои живиот поет, сонцељубецот Гане Тодоровски, стои, исправен а скршен, и во душата и во срцето солзи, најдобриот пријател за навек го испраќа во македонската земја. Зборува со трепетен глас, со зборови што можат да се посегнат од небесата. Зборува, зборува: „Еве ја пред тебе таа твоја земја што те чекала и те пекала да те присвои, за да се увери дека си нејзин. Легни во неа колку за блажен спокој и колку да ти отпочине телото од многуте болештини и страданија. Ќе ни остане твојот магичен збор како божествен довик да умееме да векуваме - векувај во името од сите нас, велможе семакедонски!“

Го испраќам мртвиот поет со ледена солза. Студец ме зафаќа во душата, мразулци ме бодат по телото.

Си одам по мртвата патека на покосниците.

Се загледувам во небесата, само во свездите гледам.

Оттаму го слушам гласот на мртвиот поет, тивко ми ги шепоти неговите небесни мудрости: „Секој човек и сечие око нема способност да го забележи она што е дарба да го забележува друг човек и друго око. Во нашата свест фактите се пресоздаваат, одухотворуваат, преосмислуваат, па секој кој патува крие дарба - во

постоечкото да го открие она кое ничие друго око или душа не би биле способни да го откријат и доживеат. Така, патувањето се пресоздава во суштина на човековата природа: ни прва ни втора, туку - суштина. Меѓу најзначајните, ако не и - најзначајна и најстара човекова активност е - патувањето. Човекот и патот - две огромни вистини, два непорекливи факта на едно единство. Две половини од едно исто. Еднакво и напоредно еволуирање. Самото патување е препис на човекот: на неговите пориви и страв, на неговата ништожна наспроти епската величина околу него. Па сепак: точно тој човек - апсолутен победник над сè. Смисла над сè: од откривањето на дувлото од сверот - до човековите преселби во вселенските бесконечности. Патот: вечен порив да се залида во непознатото и незнајно, во предели отаде знајното, да се заплива во пределите на сонот“.

Одам или летам!

Не знам.

Чувствувам дека патувам, угорничаво одам, по некоја невидлива патека се качувам сè поугоре и поугоре. Знаам, сакам да сум поблиску до небото, до свездите. Зар таму се пределите отаде знајното!

И таму ли ќе се заплива во пределите на сонот!

Од далеку се назира мојот манастир „Свети Пантелејмон“ во Нерези, над Скопје. Се назира, му се доближувам. Се вртам в место,

молчам.

Што стана со моите јунаци од романот?!

Каде завршија, како скончаа?!

Каде патуваа, до каде стигнаа?!

Дали отидоа отаде знајното?

Дали запливаа во магичните предели на сонот?

Над која земја летаат, сонуваат и од кои ѕвезди сиркаат, блештукаат?

Одам угоре, сè поугоре, поблиску сум до небото, до ѕвездите.

За некои од моите јунаци нешто знам, а нешто ми се губи во небото.

Писателот Антон Панов ја доживеа слободата на својата земја. И ја напиша драмата „Пиликатник“. До крајот на животот никогаш веќе не отиде во Белград. Умре во 1968 година загледан во птиците. „Пиликатник“ му беше изведена по неговата смрт. Режијот Бранко Ставрев на 7 мај 1997 година ја постави во Народниот театар во Струмица. Ми велат дека по премиерата, над театарот во Струмица ноќум летало јато бели птици. Ноќум. И ни една птица не се изделила од јатото, не се струполила на земи.

Дојранското Езеро со години доживува катастрофа. Му истекуваат водите, се намалува, го допира дното. И натаму е поделено меѓу две држави. Ми велат дека ноќум, на светла месечина и на ѕвездено небо од плитакот полетува

човек со големи крилја. И лета, лета, лета над тажното езеро. Со првиот сончев зрак повторно се заринкува во плитакот. Знаам, тоа е Чапа. Сè уште го сонува летот на Икар.

Станислав во 1941 година станува резервен офицер. По капитулацијата на Југославија е одведен во германско заробеништво. По завршувањето на Втората светска војна се враќа во ослободената земја. Го преведува Рабле, Гете, Вијон, Блок... До крајот на животот никогаш веќе не дојде во Дојран, на Дојранското Езеро. Умрел во 1955 година во Нишка Бања.

Сисили со првото родено име и Ибзеновата Ребека со второто име, една жена, дамата со долг цветен фустан, со големата шапка и со отвореното шарено чадорче за сонце, најубавата жена што поминала низ дивиот Балкан, во 1941 година ја напиша и ја објави книгата на својот живот. Првин ја објави во Њујорк, а една година потоа и во Лондон. На почетокот на книгата на своите мртви или заробени пријатели им напиша посвета: *„Додели им татковина каква што сакаат и повторно направи ги граѓани на рајот!“* Книгата беше сензација на Запад. И сè уште се чита. До крајот на животот веќе не дојде во Македонија. Умре во 1983 година во Лондон.

Престолонаследникот Петар II во 1941 година ја напушти Југославија. Како полнолетен крал владееше само дваесет дена. Избега првин во Грција, па во Египет, а потоа се засолни во Англија. Во 1944 година се ожени со грчката

принцеца Александра. Умре во Денвер, во 1970 година, а погребан е во црквата во Либертвил, во Илиноис. До крајот на животот никогаш веќе не дојде во Југославија. Професорот Перот му беше постојан придружник. Сисили и Перот никогаш веќе не се сретнаа во животот.

Во 1941 година во окупираната Југославија беснееше граѓанска војна меѓу четниците и партизаните. Поддржувачите на монархијата беа предводени од генералот Дража Михајловиќ, а поддржувачите на републиката, предводени од Јосип Броз. Воената разврска ја одлучија големите сили.

А, Македонија! Ах, Македонија!

Што стана со неа?!

Таа Македонија сè уште е поделена. Распарчена на три дела.

И сè уште си го бара името.

Нашето парче, овдешното, го виде лицето на слободата! Ама постојано и насила ѝ го свртуваат лицето кон залезот.

Затоа одам угоре, сè поугоре, да сум поблиску до небото, до ѕвездите.

Оттаму го гледам изгревот, сончевата топка е вжарена, златеста е и сè си мислам дека и мојата земја е цела, полеана со сончев златец.

Ама мугравата тишина и златестото будење ми ги сматуваат бомбите. Трештат бомби, рафални истрели, се води војна. Веќе никој не знае кој против кого војува. Меѓу себе војуваме, едни со една песна, други со друга. Едни со

еден крст, други со друг. Сонцето и Месечината војуваат. Повторно се дели земјата. И никој не знае колку ќе ја поделиме, колку ќе ја иситниме.

Сè помалку се загледувам во птиците. Можеби ги нема. Можеби одлетале отаде знајното, по патеките на сонот!

Ах, отаде знајното, отаде сонот!

Се приближувам до мојот манастир.

Влегувам во свездената тишина.

Сакам да се слеам со тишината. Тишина да станам. Знаам дека сум прашинка, ништо, здушен зрак, ронатица што ќе изгние в земи, ќе скапе, ни трага ни глас, ниту си бил ниту си постоел, животот ти се сторил привид, си минал низ него како низ свезден сон, се будиш, го нема сонот, исчезнал, се изгубил, заскитал низ синилата на небото, еј, кој го прошетал целото небо и кој ги фатил сите сонувани соништа, а отаде небото, знае ли некој што има отаде небото, таму каде што завршуваат соништата, каде се здиплени, скалапени и подредени по некој ред, ама никој не знае како да ги раздипли, да ги подотвори и да ги прочита, за навек се складирани за некое друго време, а тоа време го нема, се мери по некој непознат календар, тешко му се бројат и сончевите патеки и свездените мери, далеку е, далеку е да се оди пеш до него, низ врволицата на животот не се стигнува до него, затоа се скончува, сè да ти имало земен крај!

Сакав да си одам, дојде крајот. И мојот крај дојде. Арно ама, не ти било крај. Барем тоа не беше мојот крај. Сфатив дека и крајот не можеш да си го одредиш кога ќе посакаш, како што и романот не умеев да го завршам со јасен крај. Ти одиш кон крајот, го повикуваш, му се молиш, последни суви зборови во исушено грло подголгнуваш, немаш сила ни да ги промрмориш, да ги промласкаш, ги голтнуваш како во длабока понорница, во подземна беспатица, низ скрките на душата нека се раскостуваат, така за навек исчезнуваат, лимја нека фатат, ни трага ни глас, ниту си бил, ниту си постоел! И ништо не е запишано, оти сè е отаде сонот, отаде знајното, здиплено, о, дипленици свездени.

„Не можеш сам пред олтарот на гревот да се предадеш“, слушнав глас, тивок, нежен, благ и кроток, блажено ми звучеше, ми растрепери низ тишината, глас беше што ме оттргна од моето последно патување кон скончанието, патување беше, мое последно патување оти ги знаев зборовите на поетот Анте Поповски, знаев дека тој повторуваше дека патувањето е живот, а животот е патување, а другото е сè отаде знајното, па патуваше, патуваше тој во животот, и животот патуваше низ него, ама си замина отаде знајното, си заплива во пределите отаде сонот и сега ги раздиплува своите соништа, ги открива, стивнат, во свездената тишина си ги чита, сè што му сторија на раат си го чита, си го чита и никому не кажува, оти здиплените со-

ништа отаде знајното и отаде сонот никому не се кажуваат, никому, му верував на скончаниот поет Анте Поповски, искрено, човечки, на неговите зборови му верував, оти вистина биле, животот ја победува вистината, ама смртта ја заштитува, ја чува, затоа одев кон олтарот на моето скончание, одев низ трепетот на тишината, ги голтав моите последни суви, истрошени и исцедени зборови, мои беа, само мои, последни и немаа никаква сила да се изговорат, светлина да видат, звук да фатат, немаше кому да ги упатам, кој да ги слушне, такви се последните суви, истрошени и изземнати зборови во исушено грло, само за олтарот се лепат, за крстот се крепат!

И татковината веќе не можеш да ја изговориш, на скончание ја нема татковината, се крие, в дупка пропаднала, се срами од своите чеда, ти го свртила затилникот, оти таа само жртвите си ги зема, постои на голем небесен камен, се врти околу него и ветровите се вртат околу неа и се претворила во вековно сениште кое само проштевање бара!

Се свртев, го барав гласот зад мене, околу мене, погледнав на фреската, го барав во склучената болка на лицето на света Марија што го оплакуваше мртвиот Исус, болката немаше глас, Марија тагуваше врз мртвиот син, ама немаше глас, немаше лелекање, сфатив, вистинската болка нема глас, се вратам во круг, правам неколку кругови во мојата мургава сенка и се

поклонувам пред сенката на моето скончание, верувајте, и скончанието си имало сенка, ја видов, пред мене издолжена беше, тихум ме земаше, ама некој ме тргна, ме зграпчи за рамената, како пердувче ме дигна, „Не“, свика, „Не! Рано е!“

Ме изнесе надвор од манастирот, на виделина ме изнесе, светлината ми блештукна в очи, пред мене се отвораше сончева патека, се издолжуваше, се издолжуваше и патуваше кон бескрајот. Оттаму, од далечината, од бескрајот, ми се стори дека чекори дамата со цветен фустан, со големата шапка и со отвореното шарено чадорче за сонце, оттаму доаѓаше најубавата жена што минала низ дивиот Балкан, кон мене идеше, ми се приближуваше, светлината ѝ се прекршуваше низ виткото тело и ја полеваше со златест одблесок, таа беше, о, боже, зар вистина ја гледам, да, ја гледам, ја гледам, ја гледам и видов, крај неа си води детенце, си го води за раче, и доаѓа накај мене, доаѓаат, се приближуваат, жива е, со детенце е, застанува пред мене, застануваат, од светлината ми зборува, ми вели: „Погледни го моето дете, мојот син! Убаво погледни го!“

Се загледав во детето, и тоа беше облеано од светлината, златесто беше, од светлината сиркаше, ме гледаше.

„Ваше е“ рече.

„Како!“ збунето ѝ реков.

„Тука Господ го создаде, тука се кукна, ова е неговата земја, тоа е неговата татковина! Ваше е, да го знаете, да го пометите!“

Го рече тоа дамата, се сврте и тихум си замина по сончевата патека кон бескрајот, кон бескрајот.

„Зошто ми ја одзеде силата? Ме влечкаше низ непознатите патеки на сонот и јавето“, ѝ довикнав.

Од далечината, од бескрајот, го слушнав нејзиниот глас: „За да истраеш во потрагата по приказната! Нема ништо скриено, што не ќе се открие, или тајно, а да не се узнае!“

Се губеше гласот, стануваше сè потивок, нечуен...

Тишина, само тишина.

Тогај и детето се сврте по неа, потрча, ама таа веќе беше одмината, одмината! Застана горе крај чешмата, гледаше ту кон бескрајот, ту кон мене, сонцето се вртеше околу него, се сучеше светлината, се сугурчеше, сакаше да потрча удолу, ама видов зад него се појави монахот, имаше долга бела и проретчена брада, беше слабичок, жулав, очите му беа испиени, потонати во коскестото лице, сув, жолтеникав, тоа беше монахот од езерото Ладога, тој беше, го фати детенцето за рачето, го поведе со себе, низ светлината го поведе, се изгубија во блескавецот!

И небото знае да се оддалечи.

Останав сам, пред манастирот стоев сам. Се стопи сликата пред моите очи. „Боже“, си помислив, „зар може да се живее во привид?!“

„Може“, чув глас, познат глас, „може“, ми вели, ми повторува, на мислите мои ми одговара, гласот ми беше познат, се сетив, го препознав, тоа беше гласот на мојот серт пријател, „привидот е сè, и живот и смрт!“ вели, вели гласот на мојот серт пријател, „ако не беше ти, кој ќе ја раскажеше мојата приказна, мојата тајна, в душа ја носев, в срце ја таев, приказна на мојот живот е тоа, оти нема ништо скриено што не ќе се открие, или тајно, а да не се узнае, јас сум тој, привидот, минав низ патеките на животот и смртта, постојам, син божји сум, зачнат сум на небесниот камен, од утробата на мајка ми излегов, Сисили ја викаа, Ребека сама се нарекуваше, постојано го споменуваше Станислав, татко ми Станислав, воздивнуваше за Дојранското Езеро и за Македонија, крај Темза воздивнуваше, смислата на прошетките крај Темза ја најде во воздишките, воздивнуваше и ми велеше дека мора да се вратам таму каде што сум кукнат, зачнат, таму каде што цветаат јоргованите, каде што испуштаат омајни мириси, каде што се опејува тагата, на дивиот Балкан да се вратам, ми велеше, на мојот див Балкан, оти е мој, а мој е оти тука сум зачнат, кукнат, па каде што си зачнат и кукнат, тука ти е

Црно јагне, див Балкан

скончанието, тука ти е последното прибежиште!“

Полека ми се губеше гласот на мојот серт пријател, се губеше и исчезнуваше како ехо...

Ја разлистуваше шумата.

Стоев нем и зграгорен, а часум потоа тргнав троа поугоре. Со тежок чекор се качував поугоре, накај чешмата. Таа гргаше, го истураше подземниот немир на планината.

Се замив, се освежив, ги отворив очите.

Погледнав кон гробот, над чешмата.

Дрвениот крст беше навален на ветрот, изгниен, на него избледнале буквите, не се читаше ни името ни презимето, ни годината на раѓањето и смртта!

Гробот затревил, се испустил.

Го фатив патот за удољу, кон Скопје.

Мора некој пат да се фати, па макар и за удољу!

Зад мене слушав блеење на јагне!

Болно блеење!

Ми беше страв да се свртам.

Црно јагне, див Балкан

Црно јагне, див Балкан

ПОГОВОР

Црно јагне, див Балкан

Д-р Васил ТОЦИНОВСКИ
ПРЕСОЗДАВАЊЕТО НА ИСТОРИЈАТА

Историјата како аргумент на човекот, животот и светот била постојана и трајна инспирација во нејзиното пресоздавање на материјалните и духовните културни вредности. Од неа се испишувале нови страници за луѓето, настаните и времињата кои некогаш биле живот, тоа подразбира и нови вистини како критериум за егзистенцијата кои нема да бидат евидентирани во ниту една друга „историска книга“. Во таа одговорност на писателот, во дејствувањето на сопственото време со своето постоење, децидно се прецизира неговата грижа во подготвувањето на иднината. Притоа, постои една, неодредена, замислена иднина за која не знаеме многу. Неизвесноста е во прашањето дали историјата ќе има некаков крај. Пишувајќи за соодносите меѓу литературата и ангажманот Жан Пол Сартр поставува бројни прашања. „Предмет на нашата грижа ќе биде иднината на нашата епоха: тоа е една ограничена иднина што одвај се разликува од сегашноста - зашто епохата е, како и човекот, пред сè, иднина. Таа се состои од своите работи во тек, од своите потфати, од своите проекти за покус или подолг рок, од своите бу-

ни, своите борби, своите надежи: како ќе заврши војната?“ Личната, субјективна војна во човекот, како дел и како резултат од нејзиното колективно меморирање и дејствување во одредени граници од простор и време.

Пресоздавањето на историјата е нов творечки предизвик и висок естетски резултат на Петре Бакевски во романот „Црно јагне, див Балкан“. Писателскиот ангажман во сивилото и суровоста на катадневието се нурнува во решавањето на секојдневните проблеми, притоа ја отфрла бесмртноста како страшно алиби, па покажува и докажува „како да се загреваш за некоја борба, како да се ужива во некоја победа“. Така и започнува приказната, односно писателското признание за предизвикот да се напише роман. Се подотвораат вратите од творечката лабораторија со недоумици и колебања оти најтежок е почетокот на романот, па оттаму некои писатели се откажуваат од почетокот и најнапред го пишуваат крајот. Дилемите се навидум творечки немир и тоа е само второто рамниште на мислата за создавањето на романот, за тој најсложен и највозвишен книжевен жанр од една и за историјата како дел од поетската мисла од која и се создал светот од друга страна. Почетокот може да биде и неочекуван, та испишувањето најпрвин на крајот од романот не е само претскажување, туку тоа е реална категорија за творечка победа и триумф.

Пријателот, серт човек, „трнче в око ќе ти боцне и тоа меѓу две трепнувања“, но чувај боже и од посерт и од полоши, а тој е пријател и други нема, та со право забележува и го иронизира пишувањето на „песнулиња“, удрил со раката врз масата, удрил силно и кажал што сакал да каже. Историјата во тој детаљ го втиснува сопствениот знак. Историски е мигот кога тој серт човек, пријател, зналец, оттука и нималку случајно се однесува историски. Чукањето на маса ги донесувало одлуките за почнување војна или ги запечатувало нејзините победи и порази, ги најавувало делбите и преселбите, страдањата и смртта, поразите и жртвите. Таа суровост е мисла на наредба, едноставно таа од устата на пријателот е закон. „Роман, 'Црно јагне'. Еј, слушаш, 'Црно јагне!' Таков роман да напишеш, машки, силен, гром, да се издели од стадото, оти кај нас сите пишуваат романи како бели овци, па целата литература ни е збрложено стадо! На еден кавал пладнуваат, на еден се будат, на иста ливада пасат, завива, завива кавалот и сите се на број! 'Црно јагне', брат, ако сакаш да бидеш писател, да се изделиш од стадото, оти од стада и бели овци коренчињата низ ливадите проплакаа! Пустец ги фати. Само суви брбушки, ситен добиток, ништо друго немаме!“

Внесениот цитат во исказот од пријателот е, исто така, историски аргумент. Едноставно, тој ја прикажува и ја вреднува и точно, според

своите критериуми кои и не бараат да бидеме нивни истомисленици, ги слика едноличноста и пасивноста, лажните вредности и подлизурковците, клановските сметки и пресметки, интригите, самобендисаноста и бесмртноста во сопствениот смрдлив атар на современата македонска книжевност. И притоа наметнува, низ предлогот за насловот на романот дека целата вистина е во црното јагне, а не во белото. Јасно, од општото и колективното се извлекува поединечното, посебното, еднаш даденото и неповторливото нешто. Оттука и во самиот почеток од дијалогот, во кој лебдат многу непознатици, авторот мошне конкретно го поставува суштинското прашање дали пријателот од него бара да напише роман за вистината или вистински роман. Одговорот „и едното и другото“ е рамен на прашањето. Во првата, би ја именувале воведна глава во романот, Бакевски ги дава елементарните податоци од потребата за пишување роман и суштинските, творечки одредници во создавањето на делото. Човекот е стожер, мисла и смисла на опстојбата и токму низ субјектот, низ неговите прекршувања и мозаични надградби ќе се пресоздава историјата, таа локомотива која ја движи човекот. Веќе рековме, историјата е вечен инспиративен извор за пресоздавање во повисоки форми и содржини. Тоа сосем јасно и отворено опоменува дека личностите, настаните и времињата кои се писателски ангажман наспрема себеси ги имаат историски-

те факти и аргументи, тие се едни и единствени, како по некое непишано правило - сувопарни и здодевни. Нивната документарност Петре Бакевски извонредно умешно ја покажува и со сопственото внесување како дел од содржината на книжевното дело. Јасно е ставен на знаење автобиографскиот податок за неговиот прв роман „Црно јагне, див Балкан“. Со тоа ги добиваме и новите суштински предназначености од творечката постапка/посебност оти историјата како вистина ќе се испишува низ судбините на луѓето.

Нивните судбини се дел од судбата на времето кое се носи како црна мисла и како претежок товар на плеќите, од неизвесноста на катадневието и од измислената војна како бесмисла и апсурд која ги пеплосала сите соништа и надежи. Како да не била извлечена ниту една ука и поука од историјата која во себе го акумулира и денот кој се вдишува во мигот кога се зародува мислата и во мигот кога се пишува романот. Односно, приказните за писателот Антон Панов, Сисили и Станислав, кои пред читателот ги раздиплуваат страниците на „Црно јагне, див Балкан“. Судбината на човекот е текст и поттекст на историјата и нејзината мисла единствено ја исполнува токму таа судбина. Полнозначноста и комплексноста на таквата вистина за историјата, авторот ја потврдува и со сопствен естетски учинок. Тоа се долгите реченици, впечатливо најавени на самиот почеток од

текстот, кои знаат да исполнат и две страници, но кои имаат многу значења и пораки кои се читаат со леснотија и интерес. Таквата творечка тенденција, а не постои ниту едно дело без неа, само се надградува на пријателскиот совет за посебното, индивидуалното, неповторливото. Оттука и децениите историја, како повод во романот, се испишуваат низ судбините и биографиите на човекот.

Романот на Петре Бакевски „Црно јагне, див Балкан“ е роман на свеста и совеста, фреска на срцето и душата на човекот, приказна за љубовта и омразата, победите и поразите, прекрасното и поразното, возвишеното и гнаското, животот и смртта. Тие се почетокот и неминовниот крај во еднаш и кратко дадениот човечки живот. Тие се двојноста меѓу можното и невозможното, меѓу јавето и сонот во опстојбата на човекот и писателот Петре Бакевски, драмскиот писател Антон Панов или Антон Пановиќ, низ туѓите интереси и пропаганди, единствената жена со две имиња Сисили и/или Ребека и Станислав, рожба од родители кои имаат различни национални припадности. Двојноста во нивниот живот, во судбинските одредувања, исто така, доследно се случува и во просторот и во времето.

Авторот како активен наратор и коментатор на содржините во „Црно јагне, див Балкан“ во функција на потсетник се јавува и во завршната, седумнаесетта глава на романот. И во неа

се кажуваат творечките тенденции кои ни беа ставени на увид во почетокот на текстот, со најважната информација оти е напишан романот во чиј наслов е вграден и сопствен дел од името, претпоставките оти пријателот, серт човек ќе забележува дека „немаш крај“ и потоа „си се изгубил“, напишано е колку што е напишано и патот води до светлината од денот, кон печатницата. Стежнува нова болка токму на тој пат со веста за смртта на поетот Анте Поповски, кој „цел живот ги учеше ѕвездите да шепотат на македонски, а сега кон нив си заминал, си заминува“. Во таа минливост и неповторливост, бесмисла и апсурдност на егзистенцијата на самопоставените прашања што се случило со неговите книжевни ликови, телеграфски се дадени нивните биографски податоци. Историјата се пресоздава, таа станала книжевност која непосредно извира од животот, но секогаш била и останува нешто повеќе од самиот живот, та оттука никој со неа нема право да си поигрува и да ја изигрува. Петре Бакевски е вистински и редок мајстор на таквата нејзина магичност.

Едноставноста како врвно начело и како единствена вистина нè враќа на праизворите, а тие во оваа света книга се наше сопствено превртено време. Со години истекуваат водите на Дојранското Езеро и го допираат дното, кое и натаму е поделено меѓу две држави. Двојноста отвора и нови перспективи. „А, Македонија! Ах, Македонија! Што стана со неа? Таа Маке-

донија сè уште е поделена. Распарчена на три дела. И сè уште си го бара името. Нашето парче, овдешното, го виде лицето на слободата! Ама постојано и насила ѝ го свртуваат лицето кон залезот. Затоа одам угоре, сè поугоре, да сум поблиску до небото, до ѕвездите“. Граматичките знаци извичници се последични знакови на мрачното и неизвесно секојдневие од татковината во која беснеат војна, кражби и распродажби, делби и преселби, грабежи и убивања, глад и смрт, безработица и штрајкови.

Писателот одново се враќа во својот манастир, во чистилиштето, отаде сонот, во ѕвездената тишина. Со немиот и крвав крик кога „и татковината веќе не можеш да ја изговориш, на скончание ја нема татковината, се крие, в дупка пропаднала, се срами од своите чеда, ти го свртела затилникот, оти таа само жртвите си ги зема, постои на голем небесен камен, се врти околу него и ветровите се вртат околу неа и се претворила во вековно сениште кое само проштевање бара!“

Останале како опомена затревнатиот гроб и изгниениот дрвен крст, та има ли негде бегство и небосклон?! „Го фатив патот за удо-лу, кон Скопје. Мора некој пат да се фати, па макар и за удо-лу!“ Оние тревожни патишта на Бакевски во записите/книги: „Црн ветар“, „Тешки облаци“, „Зајазлен камен“, „Скрб“, „Жолта луња“, „Копачи на злато“ и „Човек меѓу сенките“.

И пак тревожните патишта на јунаците од романот на Бакевски со писателот Антон Панов, англиската писателка и новинарка Сисили, високиот српски државен службеник Станислав, потоа со судбините на дојранскиот рибар Чапа или онаа на професорот Перот. Сите тие на свој сопствен начин, сонцељубиви и правдољубиви луѓе, кои неуморно и како што тоа најчесто бидува во животот не стигнуваат до реалноста од своите соништа, ја докажуваат бесмислата и апсурдноста на егзистенцијата. Односно, би прецизирале дека нив писателот ги дава низ вродената предназначеност оти човекот со самото раѓање е одреден да биде сам и несреќен. Двојноста, сега како филозофски систем, пресоздаден во книжевна естетска вредност и како историска категорија, како поетска мисла со своите општочовечки, универзални димензии и значења, всушност ја има возвратената мерка за општата човечка судбина и трагика.

Светоста на приказната во романот „Црно јагне, див Балкан“ се создава во едно свето тројство на главните ликови Антон Панов, Сисили и Станислав. Животот на секој човек сам по себе е светост, а неговата вредност ја исполнуваат и единствената трага, каков било знак по него, остануваат само светите мисли и светите идеали. Такви се и оние, би рекле, споредни ликови кои се жртви на тие идеали, како професорот Перот, учител и постојан придружник

на Петар Втори, кој како полнолетен крал владеел само дваесет денови, скопскиот бан Алекса Продановиќ, елегантен и висок човек, како доследен спроведувач на српските интереси и пропаганди во „јужната бановина“ Македонија, монахот од езерото Ладога и особено извонредно импресивниот лик на дојранскиот рибар Чапа, симболот на обесправената работничка класа и на нејзините стремежи да се побегне од сопствениот пиликатник кон височините на слободата, убавината и среќата. Таму се заитани и во тоа беспоговорно веруваат сите јунаци на „Црно јагне, див Балкан“.

Приказните течат паралелно. Дотекуваат од различни простори, поинакви времиња и услови и се судруваат и прекршуваат во еден разделен и бескрајно болен дел од светот именуван Македонија. Животните и творечки врвици на основоположникот на македонската драмска литература Антон Панов се тема во четвртото, седмото, десеттото и дванаесеттото поглавје во романот. Раздиплувањето на драмата почнува со поставувањето на неговиот драмски текст „Печалбари“ на сцената на Српското народно позориште во Скопје и невидениот успех што таа го имала, тоа ќе рече со нејзината кулминација во 1936 година. Токму тој настан, можеби и неочекуван, ќе го промени од корен животот на Панов. Кога во Првата светска војна Дојран бил запален и изгорен до темел, идниот писател со семејството се доселил во Струмица, а отта-

му заминал да се школува во Белград каде што во Средното музичко училиште учел виолина, неговата прва љубов и соло-пеење што му овозможило да стане член на Хорот на белградската опера. Тука од вистинскиот живот на македонските печалбари го пишува драмскиот текст со истоимениот наслов, кој ќе прерасне и во негова лична драма.

Враќањето на сопствените корени е глас кој постојано опоменува и повикува. Без нив нема човек, нема ниту минато, ниту иднина. А „Антон Панов беше енергичен човек. Животот го беше научил да се бори, да ги совладува и најтешките и најкривулкавите патеки, да ги прескокнува бурјаните. Штом ќе оствареше една цел, правеше неочекувани и несфатливи пресврти во животот. Така и по премиерата на 'Печалбари', тој исчезна од Скопје! Стана познат, популарен и славен писател, ама само тој знаеше дека си копнее по нешто друго. Тој го сонуваше Дојран и Дојранското Езеро. Тој сакаше таму да се врати, оти таму му беше најврвоточниот извор од детството. И само таму ја чувствуваше слободата, својата слобода што му припаѓа, на која има право“.

Токму во таа слобода или во потрагата по неа судбината на јунаците од „Црно јагне, див Балкан“ се престорува во трагедија. Посебноста низ симболот на црното јагне и елементарните човечки права се судруваат со реалноста на опстојувањето.

Целиот живот ќе ѝ го посвети на литературата, едноставно, би рекле, оти неговиот живот станува литература. Неповторливото чувство на писателскиот успех и слава ќе биде одбран да го доживее со драмата „Печалбари“, но, во исто време и да биде доживотно осуден со големата вина и проклетилак низ понижувачката мерка за вредноста во војувањето со зборот дека тој миг е случаен. Неговите песни, раскази, драми, есеи и студии, дневничните записи никогаш повеќе нема ниту да му се доближат на писателот Панов, ќе си останат во ракопис, а тој пак вреднуван како бездарен и случаен автор. Тој бил човек без естетска култура, тој и во измислените писма и во размислувањата сè некако ја врти водата на својата лична, нарцисоидна воденица, од чие бучно штракање најчесто не е можно да се разбере што е повод а што последица, што го „инспирира“, ќе пишува Димитар Митрев. Ќе се врати несреќниот писател во родното место и таму, далеку од очите и од срцето на светот, ќе живее во својата воденица. И ќе сонува, она право кое никој не може да му го одземе. Во тој миг од трагедијата, според нас, Петре Бакевски ја создава и ја надградува приказната во романескна форма.

Во родниот Дојран, сам и напуштен, одрекуван и навредуван, копнее еден ден неговата татковина да биде слободна, да се изгради блескотен театар од рацете на неговиот народ и во него да играат македонски артисти кои слобод-

но ќе зборуваат на македонски јазик „и што ед-
наш ќе дојде слободата без потсечени крилја.
Беше опседнат со пиликатникот. Сакаше да на-
пише драма, така ја нарече, 'Пиликатник', тоа
му беше идејата. Имаше многу симболика во
насловот. Сега така го доживуваше својот на-
род и својата земја. Затворени во пиликатник,
постојано некој им ги потсекува крилјата на лу-
ѓето, им ја одзема волјата за живот, им ја сотру-
ва слободата, ги затвора во мрежи над главите,
им го смрежува и небото, а птиците прогонува-
чи им ги пушта да им ја цицаат крвта. Голема
идеја беше тоа. Тој знаеше дека во птиците се
крие душата на човекот. Секоја птица е една
човечка душа. Но, како да ги разликува добри-
те од лошите птици, зашто на земјата постојат
и добри и лоши луѓе. Тој одговор го бараше се-
кое утро, особено кога се загледуваше во летот
на птиците. И особено кога ги набљудуваше
осамените птици, оти преку осаменоста, преку
последниот крик, преку очајот и паѓањето, нај-
многу се патува кон вистината“. Паѓањето е
единствената вистина, вистината за Антон Па-
нов.

Личното паѓање и општествената порази-
ја авторот децидно ги одредува и во постапката
кога својот драмски текст му го посветил на
Кочо Рацин. И ете, по толку минати децении,
Панов ја има возвратната почит и љубов од Ба-
кевски во романот „Црно јагне, див Балкан“. Двојноста употребена и како егзистенцијален и

како естетски принцип на исказ е извонредно добро искористена за комплексно прикажување на минливоста и бесмислата, на апсурдот и парадоксот на егзистенцијата. Животот е постојана борба на непомирливи факти и вистини кои никогаш како и да немаат крај. Ја имаме таа двојност од елементарниот податок на личната карта за Панов и Пановиќ, до обвинувањата дека српските власти убаво го платиле и го претплатиле за остварување на своите пропагандни цели и задачи, авторовата самобендисаност која се затворила во сопствениот магичен круг без комуникација со светот околу себе и до поистоветувањето на чинот на највисокото човечко и креативно вивнување до успехот кое во истиот миг се престорува во смртоносен пораз.

Но, секако дека Антон Панов не е ниту сам, ниту осамен случај. Приказните за актерите Петре Прличко и Тодор Николовски од театарот „Боеми“ се вградуваат и уште повеќе се преплетуваат во судбината на драмскиот писател, кој ќе инсистира токму тие „непожелни“ улични исмејувачи на редот и поредокот во државата да играат во премиерата на „Печалбари“. И тие „чудни велешани“ биле предодредени за родоначалници на македонското актерство и за зрачењето и значењето на македонската опстојба од сцената што значи живот. И секако антологискиот лик на рибарот Чапа, инаку лик од прозата на Панов, кој колку е са-

мосвоен лик и карактер низ дарбата на Бакевски, во исто време е и слика од другиот за Антон Панов. Разбирањето, довербата, почитта и љубовта се нераскинлива, речиси невидлива нитка која трајно ги поврзува од првиот до последниот миг на заедничките сонувања за животот и иднината. Со крилјата направени од трска Чапа полетува над границите, над делбите и преселбите направени со делбата на Македонија, во Букурешт, во 1913 година. Свесно, зашто знае дека со коработ никогаш не можел да ја мине таа невидлива граница.

Во неговиот икаровски подвиг го читаме поттекстот оти „само птиците оттаму фаќаа залет за да ги побркаат јатата риби и да ги втерат во ловиштата, на нашата страна, а езерото беше наше, од памтивек беше наше, ама ни го поделија, кој нè прашал нас, Македонците, боже, што е наше, само ни земале и си делеле оти туѓото се дели, а ние векум да сме ти биле туѓи луѓе, туѓа земја и туѓ народ, на подавалник сме ти биле, па повелете, земете си троа од езерата и од планините, земете си троа од луѓето и од земјата, земете ни троа и од душата и од лебот, така било, така, ама Чапа сега лета високо, со свои крилја лета, како птица се стори, оти дојде време и ние Македонците своја птица да си имаме. Се исполни Чапа со голема гордост, го дофати небото, го виде сончевиот зрак, ги сети ветровите зад себе како го дуваат, му го олеснуваат летот, левтерно ги движеше крилјата, се

насмеа во душата, сети, голема насмевка му ја беше полеало душата, сети дека дури сега е човек, сега, кога стана птица, сети дека е горделив претставник на својот род, на својот народ и на својата земја, сега ја сети силата на сончевите зраци...“

Во таквите релации меѓу гревот и судбината, како пален знак на ликовите во романот, се извлекуваат тие посебни луѓе, тие црни овци, чии судби и судбини се глас на вековните соншта, копнежи и идеали на народот од кој тие „посебните“ или „одбраните“ прераснуваат во нивен знак на идентификација. Петре Бакевски, секако, не бил поведен да пишува роман за еден писател, за неговата нарцисоидност, за неговата дарба или недарба и за недоразбирањата и конфликтите со власта и со средината, тие се само одреден текст кој веќе добил и сопствена историска препознавка од кои моќта за перцепција и писателската дарба за нивно општочовечко, универзално раскажување/исчитување ги пресоздаваат во високи естетски вредности. Немирот и дилемите, исто така, му припаѓаат на субјектот.

Тие немири и дилеми во Македонија ја донесуваат и англиската писателка и новинарка Сисили, која уште можеме да ја идентификуваме и како Ребека, кога во младини и таа го пресоздавала сопствениот живот во драма од Ибзен. Патувањето во далечната и непозната земја сама по себе како цел ја има драмата, однос-

но треба да се напише книга за таа земја и за нејзиниот народ. И таа е откорнатик и од сопствената душа и од сопственото време/невреме. Но, ќе го види и ќе го доживее и она за што не сонувала, ниту пак можела и да помисли за возобновување на некои нешта. Во Македонија стигнува со Станислав, висок државен српски претставник, со когошто паралелно ги создава и ги пресоздава и сопствениот живот и животот на еден народ во чија судбина го гледа и сопствениот корен. Двојниот живот или лицето и опачината имаат строго одредени граници. Ах, тие граници на зло и несреќи! Во својата татковина како да завршила со животот и преостанала само смислата за живуркање. Дали пак тоа не е однапред самопредавство? Како што и сè однапред во тој еднаш даден човечки живот не можат да се предвидат нештата! Нејзината љубов свршеникот Перот, професор, морал да замине за Југославија да го воспитува и да се грижи за кралскиот престолонаследник Петар Втори, е тој миг како крај на животот и на светот, ја откорнува од утробата зачатата рожба со што се довела на работ до смртта. Никогаш повеќе така, таа мисли, да не може да љуби и да биде мајка.

Но, вон границата на својата земја, таа го запознава младиот и убав Станислав кој во неа ја пресоздава новата жена, која може да љуби и да биде љубена, а да биде и мајка. Во двојноста ја изненадува постојаното појавување и уште

повеќе неочекувано исчезнување на црното јагне во нејзината душа, која потоа како да се пресликува во една земја со два народа, во која има и цркви и џамии и толку многу сиромаштија, страв и ужас наспрема малку и тугите благостојби, задоволства и среќа. „Пак двојност, пак нејаснотии, замаглени непробистрени работи, повторно стапици ми се отвораат, некој ме турка во бездна“, размислува Сисили и гласно му се спротивставува на монахот од езерото Ладога. Неговата вистина е дека и тоа езеро е на границата меѓу две држави, Финска и Русија. Исто толку вистина како и бегството на монахот „човекот од гробот“ по слободата и иднината. Двојноста, судирот на противречностите како извор на трагедијата на поединецот, низ призмата на верата, монахот ја посведочува со јулијанскиот од една и грегоријанскиот календар од друга страна.

Употребата на директен и индиректен говор низ долги реченици и монолози, извонредно убаво поетизирани, функционални и примамливо читливи го испишуваат романот како тек на свеста. Сисили ја сече остра мисла, ја стега и не сака гласно да ја каже, но како по некое неписано правило пламнува и создава крик. „Сè што е живо еднаш се раѓа“, рече со остар глас. „И сè што се раѓа е невино, чисто и безгрешно. Ама, ќе видиш, црното јагне и по смртта, пак живее! Го носи гревот, го прикрива! Чувар е тоа, небесен чувар на човекот!“ Грешна е и

мислата, грешно е и телото. Се спојуваат телата на Сисили и на Станислав, стануваат една прекрасна хармонија, нешто неповторливо. Еротското, воздигнато до совршенство, Петре Бакевски го испишува како ретки естетски страници во кои само еднаш се обединуваат и се израмнуваат чудесното и магичното, реалното и иреалното, човечкото и човечното како праисконски дарби.

И во првиот контакт со новата земја, излегувајќи од перонот на железничката станица и качувајќи се во пајтонот, Сисили со возбуда ќе рече: „Изгледа дека овде времето има обратен тек! Се движи наназад!“ Таа, всушност, ги најавува и сопствените мисли и ставови, но во нивната двојност се одмотува и противречната приказна за она што ќе го види и ќе го доживее во таа нова и непозната земја. Кажувајќи ја историјата, таа ја подразбира единствената вистина, наспрема забелешките на Станислав да не го обвинува, нејзиниот одговор за двојноста е сосем јасен и единствен. „Не те обвинувам“, му одговори со спокоен глас. „Го исказувам моето забележување, моето чувствување на тие луѓе. Сепак, вие сте дојденци тука, вие сте им ја земале земјата, им зборувате со ваш јазик, а тие имаат свој, ги нарекувате Срби, а тие се Македонци, тоа го носат во душата, тешко ќе ги искорнете нивните чувства и ќе ги посадите вашите, сето ова што се случува овде е само привремена состојба, знам, такви се работите и ти го

знаеш тоа, див Балкан, ќе речеш, ќе се оправдаш, но и дивината може да се скроти со разум, а не со пушка, со поробување!“

Двојноста на привремените и трајните состојби се вградуваат како противречности и во судбината на Сисили. Тие се митски, човекот, животот и светот ги поседуваат и ги носат во себе. И пак нештата како да немаат крај. Како во приказната на Евридика и Орфеј, на која што се повикува Бакевски. Новата љубов која едноставно ја препородува и во нејзината утроба зачнува нов живот се потврдува како привремена состојба, нека биде тоа и грев. Но, дали во исто време не е грев Станислав, кој е среќен сопруг и татко на две деца, наспрема двојноста на давањето и земањето, на љубовта и омразата, на радоста и болката како трајни состојби? Како постапувала и како треба да постапи „најубавата жена што поминала низ дивиот Балкан“? Си пресудила таа нови трајни вредности. Во 1941 година ја напишала и ја објавила книгата на својот живот, која била сензација на Запад. Никогаш повеќе не дошла во Македонија, а вечниот дом ѝ останал во родниот Лондон.

И Сисили, како и Чапа, постојано се обидува да побегне од смртоносниот круг на пиликатникот. На најљубениот Станислав, со возбуда ќе му рече: „Не знаев дека на дивиот Балкан растат најубавите цвеќиња!“ Признава таа со потсечени крилја, како казнетите птици, и додека саканиот се обидува да излезе од некаков

сопствен пекол, двојноста пак одекнува. „Овде ги видов најубавите цвеќиња!“ му одговори Сисили. „Тоа е чуден спој. Див Балкан, вековни дивини, војни, убивања, меѓусебни колежи, омрази и делби, а земјата преполна со најубави и најмирисни цвеќиња! Чудно. Или природата си поиграла со себеси и со луѓето или така е постигната најголемата хармонија на земјата!“ Се градат и почиваат тие на сопствените противречности, на историските условености и егзистенцијалните разлики. Кога сè во животот би било убаво, тој би бил бајка, но никако притоа не би бил и живот. Помирувањето со нив е предавство и човекот не е човек ако не е во постојана борба со нив и со сопственото пресоздавање.

Во разговорите писателот Панов бара од младиот Чапа да не се откажува од својот лет. Ќе лета над езерото и ќе го оствари сопствениот сон, зашто тој сон го сонуваат илјадници луѓе, ама сите не можат да летаат. „Силата сама ќе дојде, оти си избраниот. Ќе полеташ, ќе сетиш дека ти леташ за сите луѓе од твојот народ!“ Тоа е летот и на третиот лик од романот, Станислав. Приказните за него и за Сисили, значи земени како една и единствена приказна, ги следиме во преостанатите дванаесет глави од романот и како своевидна нова двојност. Тој е млад, умен и убав човек, угледен државен службеник, добар сопруг и татко, нежен и посакуван љубовник. Тој пален знак е и во неговиот ко-

рен. Син е на мајка Македонка и на татко Србин. Во годините меѓу двете светски војни, како период во кој доминираат туѓите интереси и пропаганди и се остваруваат нивните крволочни цели за поделба на Македонија, се оние знаци на болка, од делби и преселби кои го жигосуваат и неговиот субјект. Во која туѓа земја дошол и какви пак туѓи интереси штити и остварува? Всушност, кому и каде припаѓа?

И покрај сите двојности, тоа подразбира и противречности, сепак љубовта на Станислав со Сисили останува една и единствена. На почетокот на Втората светска војна, во 1941 година, како што реферира авторот во завршната шеснаесетта глава, станал резервен офицер. По капитулацијата на Југославија бил одведен во германско заробеништво. Завршила војната и се вратил во ослободената земја, па продолжил да војува со зборот. Двојноста со пишаниот збор и на Сисили. Ги преведувал Гете, Вијон, Блок, Рабле. Како Сисили и тој никогаш повторно не се вратил во Дојран и Дојранското Езеро. Всушност, и една од пораките на романот „Црно јагне, див Балкан“ е токму таа дека враќање назад нема.

Приказните за Антон Панов, Сисили и Станислав по нивната трагичност како неминувна предодреденост се стожер околу кој се градат и се надградуваат и многу други човечки судбини, времиња, случки и настани. Во епското платно на романот сите се згуснуваат и ја

градат сложеноста и многузначноста на темите, мотивите и пораките. Така авторот и нè испречува пред дилемата за едно построго детермирање на главни и споредни ликови. Носивоста на карактерот од дојранскиот рибар Чапа или пак монахот од езерото Ладога по мудроста и дистанцата на расудувањата и судовите за светот и за човекот претставуваат сами по себе роман во роман. Чудесната хомогеност и хармонија на приказната/приказните имаат ист почеток и крај. Доаѓаат поединечните судбини од разни страни на светот и како една се претопуваат во Македонија, распарчена и поробена земја во која се случуваат човечките трагедии, но и се препородуваат душата и срцето, мислата и смислата, се преиначуваат идеите и идеалите.

Прашањето е како да се побегне од себе си и дали воопшто постои и дали е можно едно такво бегство? Најнапред, сите приказни по своите универзални димензии се соочуваат на едни и исти места. Сеопшто, би рекле, првично и суштинско е просторот, Македонија и македонскиот народ, потоа Скопје, Дојран и Дојранското Езеро. Нив ги обединуваат и многу исти настани. Релевантно место и значење има премиерата на драмата „Печалбари“, која сама по себе се изродува во конфликт како рамновесие меѓу поединечното и колективното чувствување и меморирање. Црното јагне, исто така, е една крвава трага на опомена, на ука и поука,

која го рефлектира магичниот реализам. И она што секако особено треба да се нагласи, а на што упатува и самиот автор за крајот на делото, чувството дека романот нема завршница, е во длабоката смисла да не се стави точка на мислата. Приказната е една идеја и таа нема крај. Животните драми на Панов, Сисили и Станислав и на другите ликови не се само стари и пожелтени фотографии љубоморно сочувани во нивните албуми.

Ликот и делото на еден човек остануваат сведоштво и по нивното заминување од животот. Нивен активен летописец е писателот Петре Бакевски. Сакајќи да слезе во тишината и самиот да стане тишина, остануваат многу знаци на чудење и исчудување. „А, Македонија! Ах, Македонија! Што стана со неа?! Таа Македонија сè уште е поделена. Распарчена на три дела. И сè уште си го бара името. Нашето парче, овдешното, го виде лицето на слободата! Ама постојано и на сила ѝ го свртуваат лицето кон залезот. Затоа одам угоре, сè поугоре, да сум поблиску до небото, до ѕвездите. Оттаму го гледам изгревот, сончевата топка е вжарена, златеста е и сè си мислам дека и мојата земја е цела, полеана со сончев златец“. Наспрема реалноста, веќе нагласивме дека сепак литературата е нешто повеќе од самиот живот, авторот со право од ѕвездените височини и го гледа токму она што би сакал да го види, да ги види сопствените соништа како колективно меморирање во

името на народот и на татковината.

Писателите се од оние одбрани луѓе кои ѝ припаѓаат на иднината. Петре Бакевски како поет, раскажувач, романиер, драмски автор, есеист и летописец на катадневието е целосно, би рекле, преокупиран со вистината како историска димензија. Минатото, она што било и минало е извагано со многу настани и личности, ниту во еден миг авторот не ги изневерува како традиција и континуитет до деновите кои се наша воздишка од едно превртено време. И болката е вечна, како што е вековита и лековита водата од езерото која како љубов и надеж протекуваше во Антон Панов, Сисили и Станислав. Тагата натежнала од едноставна причина, зашто како глас на вистината, а има ли некој што воопшто ја сака неа, и кажува и раскажува, и предупредува и опоменува. Зашто нештата биле и минале, како и никогаш да не биле, но тоа и не е функција ниту на човекот, ниту во животот и во светот. Изворот како да пресушува и тоа е она големо прашање на опстојувањето кое нè загрижува.

„Дојранското Езеро со години доживува катастрофа. Му истекуваат водите, се намалува, го допира дното. И натаму е поделено меѓу две држави. Ми велат дека ноќум, на светла месечина и на свездено небо, од плитакот полетува човек со големи крилја. И лета, лета, лета над тажното езеро. Со првиот сончев зрак повторно се заринкува во плитакот. Знај, тоа е

Чапа. Сè уште го сонува летот на Икар“. Едноставно, прекрасно и јасно. Постојат ли повозвишени и поестетски знаци и димензии кои Петре Бакевски ги дарува во романот „Црно јагне, див Балкан“? Ако го нема крајот, забележува авторот, ако не е ставена последната точка, додаваме, тогаш тоа е само знак кој упатува за нов прочит кој и кај нас ја имаше читателската наслада како магијата од првата средба со него.

М-р Ранко МЛАДЕНОВСКИ
ПЕТ ДО ДВАНАЕСЕТ!

1. Историски наративен слој; 2. Митолошки наративен слој; 3. Национален наративен слој; 4. Ликови референти. Интертекст. Метатекстуалност и металитерарност; 5. Хронологија; 6. Симболите; 7. Пет до дванаесет!

Петре Бакевски во 2004 година го објави својот прв роман по четирите негови агресивно-издавачки третомилениумски години (за само четири години, имено, Бакевски објави: една поетска збирка, еден книжевен запис и четири збирки публицистички записи, една збирка повести, две збирки раскази, седум драми и - роман). Станува збор, всушност, за книжевно дело во кое Бакевски ја продолжува веќе започнатата потрага (во поезијата, во расказите, во драмите, во поевестите) по македонските национални темелни вредности, по историското и митолошкото, но и по она што овде, кај нас, секојдневно ја губи својата вредност и својата сила - човечкото. Во таа смисла овде ги издвојуваме и ги елаборираме темелните наративно-семантички слоеви кои се напластени во раскажу-

вачкиот дискурс на романот „Црно јагне, див Балкан“.

1. Историски наративен слој

Како доминантни наративни елементи од историски карактер во романот се јавуваат: пропагандите, пред сè, српската, кои имаат за цел да го разнебитат македонското национално ткиво и да му го наметнат на македонскиот народ туѓиот национален идентитет; театарот во Скопје од средината на четвртата деценија на 20. век; Дојран и Дојранското Езеро од времето на Антон Панов; војната во Македонија од 2001 година.

Српската пропагандна машинерија во структурата на овој роман е олицетворена во ликовите на, првенствено, скопскиот бан Алекса Продановиќ, но и на Станислав, владин претставник од Белград, српски поет, новинар и публицист, кој во романот ја игра ролјата на домаќин на Сисили, гостинката од Лондон. Српската асимилаторска политика евидентно се експлицира преку дијалогот меѓу банот и Станислав (во домот на банот за време на раскошниот ручек), но и меѓу банот и Сисили. Станува збор за две дијалошки наративни линии преку кои се кодираат и се декодираат асимилаторските тенденции на српската политика на македонска почва. Од една страна, банот и Станислав зборуваат за „остварување на нашата национална

програма“, додека Сисили согледува и одгатнува дека зад таа „наша национална програма“ се крие пропагандна дејствителност:

„Овде луѓето зборуваат на свој јазик“, му рече на банот. „Вие тој јазик го именувате како јужносрбијански, ама видов, почувствував, тие си го викаат македонски! Тоа многу им значи!“ Или, пак, дијалогот за кралот и за „неговата земја“, како што потенцира банот: „Сакам да го видам тој крај. Винарските визби на кралот, лозјата, сонцето, топлината, како што рековте. Секој крал знае што е најубаво во... неговата земја!“ Тоа „неговата земја“ го развлече, го нагласи, му даде друга боја на гласот, се прелеа тенка нишка на иронија. Банот тоа го сети“:

Ликот на Сисили, всушност, во целокупната раскажувачка структура на романот е ставен во функција на антипод на српската пропагандна политика на македонска земја. Неутралната и непристрасна позиција на овој лик го овозможува автентичното согледување на реалните состојби во врска со националниот карактер на населението во Скопје, односно во Македонија. Семантичкиот резултат од опозитот на ликовите *бан Алекса Продановиќ* - *Сисили* ефектуира во еден наративен процес на дешифрирање, декодирање на интенциите на српската пропаганда.

Идентичен наративен декодирачки систем се воспоставува и преку историскиот раскажувачки дискурс којшто се однесува на театарски-

те збиднувања во Скопје, лоцирани темпорално во 1936 година. Имено, членови од театарската група „Боеми“ (Перица Алексиќ, односно познатиот Петре Прличко и Тодор Николиќ, односно познатиот Тодор Николовски) на плоштадот во Скопје изведуваат драмска игра. Тој импровизиран, уличен театар го следи и Сисили, на која ѝ станува сосем јасно дека не станува збор за некаков српски театар, туку за македонски театар со македонски актери. Во тоа ќе се увери, впрочем, кога во Народниот театар ќе ја види претставата „Печалбари“ од Антон Панов, поставена по иницијатива на тогашниот познат управник на театарот во Скопје, Велимир Живоиновиќ-Масука. Особено по реакцијата на Антон Панов, но и на публиката, откако ќе сфатат дека македонските актери (Перица Алексиќ и Тодор Николиќ) нема да учествуваат во претставата, бидејќи биле затворени по нивниот „театарски испад“ на плоштадот. Панов и публиката реагираат затоа што сакаат нивната драма, на нивниот јазик, да ја играат нивни, македонски актери. Претставата ќе биде прекината, а таа продолжува откако ќе бидат ослободени актерите Перица и Тодор кои се појавуваат на бината и играат во македонската претстава „Печалбари“. Сисили е сведок на овие настани преку кои сфаќа, конечно, дека станува збор за српски тенденциозни пропагандистички цели кои се реализираат преку театарската уметност, но и дека народот што живее

во Македонија има свој јазик и своја култура. Гледната точка од која се потврдува фактот за македонската национална посебност има функција да го потенцира непристрасниот, објективен, автентичен карактер на таквиот суд (Сисили е Англичанка, па според тоа на нејзиното тврдење за посебноста на народот во никој случај не може да му се припише некаква пристрасност). На тој начин се постигнува ефектот на убедливост при структурирањето на раскажувачката композиција од страна на нараторот.¹

Хронотопот *Дојран* има неколку функции во романот. Една од нив е историска, односно да се вклопи во наративната структура како лик една значајна личност од нашето книжевно минато - Антон Панов. Овде се инсистира на неговото повлекување кое ја следи релацијата Белград-Скопје-Дојран. Тоа повлекување на Панов се поврзува со случувањата во Скопје при изведбата на неговата драма „Печалбари“ од што, секако, произлегуваат и притисоците од српската пропагандна машинерија. Тоа е лик преку чие семантичко јадро се манифестираат постојаните угнетувања врз Македонецот и константните обиди за негово национално обезличување и обезвреднување. Како негов опозит (всушност, како лик рефлектор кој го надопол-

¹ Фокализацијата овде, всушност, има функција да го елиминира евентуалниот сомнеж кај реципиентот (читателот), да ја позиционира темата на раскажувањето во сосем стабилни наративни рамки.

нува семантичкото јадро на ликот Антон Панов) се јавува ликот на дојранскиот рибар Чапа кој е олицетворение на борбениот и упорен дух на македонскиот народ. Неговиот сон, тој икаровски лет на Чапа, е поттикнат и потпомогнат од Панов. Токму тоа „летнување“, тоа одвојување на Македонецот од почвата, од калта, кое е симбол за желбите и надежите на нашиот народ да го најде своето вистинско место, да се вивне во височините и да се одлепи од балканските гнасотии кадешто сите го негираат и го приграбуваат и конечно да ја постигне вековната цел - да биде свој на своето, во раскажувачкиот дискурс на овој роман е поставено врз еден солиден темел, врз една значајна историска личност каков што е драмскиот автор Антон Панов. Од друга страна, тој вечен грабеж на сè што е македонско е дополнително илустриран и со еколошките катастрофи кои ги доживува преполовеното Дојранско Езеро поради постојаното „приграбување“ и негрижа од страна на јужниот сосед. И воопшто не е случајно, исто така, што во романот во неколку наврати се инсистира на историскиот факт за поделбата на Македонија во 1913 година.

И војната со која беше зафатена Македонија поради атакот од страна на албанските терористички банди во 2001 година се јавува како историски наративен слој во романот „Црно јагне, див Балкан“. Точно е тоа дека таа (војната) има маргинално место во неговата раскажу-

вачка структура, но со нејзиното спомнување се потенцира фактот дека Македонија била напаѓана, угнетувана, разграбувана и распарчувана низ вековите и дека тие атаки врз македонската земја и врз македонскиот народ не престануват, еве, и во третиот милениум. Тој кус наративен исказ кој се однесува на војната од 2001 година има функција да го демонстрира вековниот континуитет на национално разнебитување на македонскиот народ, што пак, од своја страна, на мошне умешен романсиерски начин е прикажано во романот преку историските наративни слоеви.

2. Митолошки наративен слој

Митолошкото и историското во овој роман не само што се надополнуваат, туку и во одредени наративни сегменти се испреплетуваат. Таа интерференција меѓу митологијата и историјата има за цел да ја декодира архаичноста на македонскиот културно-историски простор, односно да потсети на древната традиција која со векови се одржува на таканаречениот „див Балкан“, па според тоа и во Македонија. Во раскажувачката структура тоа декодирање се врши практично со митот за Орфеј², со преда-

² Орфеј е син на музата Калиопа и богот Аполон. Бил славен пејач и свирач на волшебна флејта, а со музиката ги воодушевувал и ги маѓепсувал не само луѓето, туку и дивите животни, реките, потоците,

нието за неговата безмерна љубов кон Евридика. Преданието за Орфеј се врзува просторно со Дојранското Езеро, а и овде, исто како при конкретната наративна реализација на историскиот слој, приказната за Орфеј е раскажана преку објективниот, непристрасниот аспект на Англичанката Сисили во дијалог со Станислав:

„А, дали знаеш каде се најубавите јорговани, големи, разгранети, со бледолилави соцветија, со омајни мириси?“ го праша Сисили.

„Не!“

„На Дојранското Езеро“, брзо му одговори Сисили.

Станислав уште повеќе беше изненаден.

„Ми кажуваш нешто фантастично“, ѝ рече.

„Не е фантастично“, му одговори Сисили. „Вистина е. Орфеј таму ја барал Евридика! Да, таму, во шумите околу Дојранското Езеро. И таму ја направил својата волшебна флејта. Од дојранските јорговани. Прататковина на

ветровите, но и боговите, кои поради тоа ја послушале неговата желба да му ја вратат Евридика од подземниот свет, под услов да не се врти кон неа додека ја води. Но, тој се свртел, а Евридика исчезнала. Според преданието, му откажал гостопримство на Дионис, бидејќи го обожавал Аполон, поради што како казна му биле отсечени рацете и нозете, а главата му ја фрлиле во реката Херба. Иако отсечена, неговата глава пеела додека пловела сè до морето.

јоргованот е Балканот, Македонија. Оттука е распространет низ Европа“.

Сосем е очигледно дека во нарацијата се инсистира на митската вредност, односно на древната светост на македонските простори, а потврда за ваквата теза е и тоа што како составен наративен сегмент во романот се јавува и приказната за митскиот летач Икар. Овде е извршена извесна наративна трансмисија на митскиот лик во ликот на Чапа, односно атрибутите од семантичкото јадро на Икар се проектирани во семантичкото јадро на рибарот Чапа, во неговата желба да летне, да се одлепи од таканаречениот „македонски пиликатник“ во кој со векови некои туѓинци му ги сечат крилјата на Македонецот. Летот на Чапа, исто како и на Икар, е неуспешен, односно неговите крилја ќе попуштат пред силата на ветровите и тој ќе падне стрмоглаво врз езерските карпи, но останува надежта, останува вербата дека еден ден летот на Македонецот ќе биде успешен, зашто Чапа „воскреснува“, луѓето потоа раскажуваат дека ноќе гледаат како некој лета над Дојранското Езеро, кружи над водите, го изведува својот долго сонуван икарски лет.

3. Национален наративен слој

Доминанта во романот „Црно јагне, див Балкан“ се наративните елементи кои се одне-

суваат на националниот карактер на македонскиот народ и на македонската држава. Националниот наративен слој, всушност, е стожерот околу кој се движи дејството, темелот врз кој е изградена целокупната раскажувачка структура на овој роман. Сето дејство, сите описи и сите ликови се насочени кон потенцирање на македонскиот национален идентитет, но и неговото негирање и деградирање од страна на соседните држави. Напорите за театарска претстава на свој јазик; усилбите на гостинката од Лондон, Сисили, да покаже и да докаже низ дијалог дека македонскиот народ е посебен етнитет со свој јазик, со своја култура, со свои традиции и со своја историја; инсистирањето на древноста на македонската земја и на македонското име кое е оспорувано; потсетувањето на кобната поделба на Македонија на три дела во 1913 година; војната во 2001 година, чии последици Македонија сè уште ги чувствува - сè се тоа раскажувачки сегменти кои ја потврдуваат тезата за доминантноста на националниот семантички слој. Крајот на романот, којшто е даден како еден вид резиме за ликовите, покажува дека Македонија во дискурсот на овој роман функционира, всушност, како лик:

А, Македонија! Ах, Македонија!

Што стана со неа?!

Таа Македонија сè уште е поделена. Распарчена на три дела.

И сè уште си го бара името.

Нашето парче, овдешното, го виде лицето на слободата! Ама постојано и насила ѝ го свртуваат лицето кон залезот.

Затоа одам угоре, сè поугоре, да сум поблиску до небото, до ѕвездите.

Оттаму го гледам изгревот, сончевата топка е вжарена, златеста е и сè си мислам дека и мојата земја е цела, полеана со сончев златец.

Ама мугравата тишина и златестото буђење ми ги сматуваат бомбите. Трештат бомби, рафални истрели, се води војна. Веќе никој не знае кој против кого војува. Меѓу себе војуваме, едни со една песна, други со друга. Едни со еден крст, други со друг. Сонцето и Месечината војуваат. Повторно се дели земјата. И никој не знае колку ќе ја поделиме, колку ќе ја иситниме.

Се чувствува во овој сегмент од завршниот дискурс на романот извесна носталгија по целостта на земјата која е распарчена, но и тага и гнев поради тоа што и натаму се дозволува некој пак да ја дели, да го дораспарчува преостанатото слободно парче од Македонија.

4. Ликови референти. Интертекст. Метатекстуалност и металитерарност

Во рамките на својата тројна дистинкција на ликовите, Филип Амон ги постави и такана-

речените ликови референти во кои, според него, спаѓаат историските ликови (Наполеон III во *Ругон-Макарови*, Ришелје кај А. Дима...), митолошки (Венера, Зевс...), алегориски (љубовникот, суртукот...) Тие ликови служат за референцијално „закотвување“ на нарацијата, преку нив се постигнува таканаречениот „стварносен ефект“.³

Романот „Црно јагне, див Балкан“ во потполност е изграден врз ваквите ликови референти и тоа врз историските и митолошките. Така, како ликови во романот се јавуваат познатите Петре Прличко (Перица Алексиќ), Тодор Николовски, Антон Панов, Велимир Живоновиќ-Масука, кралот Петар II, лондонскиот професор Перот, Сисили (писателка од Лондон), Станислав (српски поет, новинар и публицист), но во приказната на романот влегуваат и југословенскиот крал Александар I, Хенрик Ибзен, Б. Конески, Анте Поповски, Гане Тодоровски, а само да потсетиме и на митолошките Орфеј и Икар. Овие ликови го овозможуваат тој таканаречен „стварносен ефект“ во наративната структура на романот за чиј дискурс може да се каже дека во огромна мера е реалистичен, што пак, од своја страна го овозможува

³ Филип Амон, *За еден семиологиски статус на ликот*, во: Теорија на прозата, избор на текстовите, превод и предговор: Атанас Вангелов. Детска радост: Скопје, 1996, стр. 241.

дополнителниот дискурс исполнет со фантастични елементи. По правило, фантастиката се гради врз фонот на реалистичното, но во одредени наративни искази на овој роман се чувствува сосем спротивна раскажувачка градба - реалистичното се гради врз фонот на фантастичното што би можело да имплицира извесна интенција на авторот да го сруши моделот, односно да изгради еден антимодел во духот на постмодерната. Во таа смисла, доминантната интертекстуалност (драма на Ибзен, драма на Панов, историски факти, библискиот цитат, посмртната беседа на Г. Тодоровски за Анте Поповски, парафрази од поезијата на Б. Конески, А. Шопов, А. Поповски итн.), па и самиот обид на почетокот и на крајот од дискурсот да се проговори за техниката на пишување роман (метатекстуалност и металитерарност), даваат за право да се понуди тезата дека овој роман на Бакевски има и одредени постмодернистички елементи.

5. Хронотопија

Дејствата и описите во романот се поставени во релацијата Скопје-Дојран и тоа темпорално врамени во средината на четириесеттите години на минатиот век. Скопскиот плоштад, Народниот театар во Скопје, манастирот „Св. Пантелејмон“ во Нерези и Дојранското Езеро се темелните топоними во чии рамки се „случу-

ва“ романескното раскажување. Оваа топонимија би можеле да ја детерминираме и како алузија на македонската култура и традиција, но и на непроценливото природно богатство кое ја краси Македонија.

Од друга страна, во романот честопати се вршат и дигресији во временските и просторните рамки. Како топоси се јавуваат Лондон, преполовеното езеро Ладога на руско-финската граница, Белград итн., а чести се и временските дигресији, односно историските реминисценции: Санстефанскиот договор, балканските војни, поделбата на Македонија во 1913-та, убиството на кралот Александар Караѓорѓевиќ во Марсеј во 1934 година, животот на атентаторот Владо Черноземски и друго. Функцијата на сосем прецизните хронотопски елементи е, како што веќе рековме, да го „закотват“ наративниот дискурс во стабилни просторно-временски рамки.

6. Символите

Неколку раскажувачки елементи функционираат како симболи во овој роман на Бакевски. Го издвојуваме, пред сè, *црното јагне* кое ја симболизира жртвата, пожртвуваноста што ни е неопходна за да го дочуваме преостанатото парче од поделената татковина Македонија на која и на почетокот од третиот милениум ѝ се заканува опасност од национално обезличување. Тоа дека е така покажува и фактот што *цр-*

ното јагне овде функционира и како жртвен симбол за плодноста, односно за новиот живот, за надежта. Всушност, Сисили, по извршениот абортус во Лондон, станува стерилна и поради тоа на *волшебната карпа* покрај *Дојранското Езеро* извршува еден магичен обред кој треба да ја излекува, да ѝ ја врати плодноста во утробата, при што го жртвува црното јагне кое како сенка ја следи во текот на сето нејзино патување низ Македонија. Обредот ќе ја постигне, односно ќе ја изврши својата магична функција. Сисили ќе почувствува нов живот во себе по љубовната игра со Станислав, односно таа ќе зачне во Македонија, на брегот на Дојранското Езеро. Со тоа се повторува и личната историја на Станислав. Тој, всушност, исто така е зачат, но и роден во Македонија, крај Дојранското Езеро, од мајка Македонка и татко Србин. И ваквата разврска на крајот од романот, впрочем, е одреден симбол за плодноста или за плодотворноста на македонската земја, за нејзината древна магична сила. Во таа плодност и плодотворност се раѓа и надежта, вербата во иднината, вербата во животот и во неговата обновувачка сила.

Слична таква верба на човекот му дава и *црквата*. Во романот тоа е симболизирано преку *манастирот „Св. Пантелејмон“* во скопско Нерези. Црквата е заштитник на народот, на неговото човечко и национално битие. И повторно овде за таквата улога на црквата зборува

Сисили, која согледува што навистина му значи црквата на вечно негираниот и оспоруван македонски народ:

*„Кај тие луѓе чувствувам друга мачнотија!
Црквата им е единствениот начин да се почувствуваат поблиску до себеси, до својата земја и до својот господ, до својот крст. Тука се сигурни, не се изложени на опасност од надвор, имаат чувство дека некој ги штити, ги чува, тука се сигурни дека можат и на свој јазик да се молат, а да не бидат казнети за тоа, затоа се така збиени еден до друг, сплотени...“*

Уште еднаш, значи, овде се потенцира фактот дека црквата е таа која го крепела македонскиот дух да истрае во тешките премрежиња низ вековите.

И *пиликатникот*, тој специфичен начин на ловење риби во Дојранското Езеро, е на некој начин симбол за Македонија - на Македонецот отсекогаш некој му ги „потсекувал крилјата“ за да не може да летне, да не може да живее слободно, за да „лови“ за туѓ стопан!

7. Пет до дванаесет!

Има еден часовник на крајот од секоја глава на романот (во првото издание на романот), но и на самиот крај од романот, чии стрелки го покажуваат симболичното време - пет до дванаесет. На ваков начин извршена е една невообичаена, но и необично функционална се-

мантичка симбиоза меѓу раскажувачкиот дискурс од една и графичката илустрација кон него од друга страна. Транскрипцијата на графичката илустрација во симболична семантичка вербална низа го дава императивниот значенски ефект од типот - „Крајно време е!“ Зошто? И за што е „крајно време“?

Заклучивме дека романот, во основа, се занимава со македонското национално прашање, односно со постојаните атаци на непријателите (однадвор, но и однатре) чија примарна цел е да го разнебитат македонското национално ткиво, да го обезличат национално Македонецот за да можат потоа да го приграбуваат него, но и сè што е негово, сè што низ вековите создала македонската традиција. Тие атаци и тие приграбувања, како што може да се прочита во повеќе наративни искази од романот, траат и денешен ден со несмалена жестина и со умножени апетити. На Македонија, значи, и денес како и некогаш (поточно - како и секогаш!) ѝ се заканува опасноста од истребување, од нејзино уништување, од докусурување на нејзиниот национален и државен идентитет. Токму затоа во романот се инсистира на тоа „крајно време“ - пет до дванаесет! Пет до дванаесет е да сфатиме, конечно, дека мораме да ја зачуваме татковината; Пет до дванаесет е да смогнеме сили за да ја зачуваме државата Македонија во нејзините сегашни граници; Пет до дванаесет е да направиме сè што е во нашите можности за да го

Црно јагне, див Балкан

сочуваме загрозениот национален идентитет, да го зачуваме името кое од сите страни ни го негираат; Пет до дванаесет е да ја зачуваме Македонската црква која секојдневно доживува напади од оската север-југ. Пет до дванаесет е - сега! Да направиме нешто! Да го жртвуваме нашето *црно јагне* за да го припитомиме *дивиот Балкан*. Зашто потоа ќе биде доцна - ќе биде „дванаесет и пет“. Ете тоа е, според нашето мислење, основната порака што Петре Бакевски ја упатува до сите нас преку својот прв роман „Црно јагне, див Балкан“.

ПЕТРЕ БАКЕВСКИ
(био-библиографија)

Роден е на 5 јануари 1947 година во Каварци. Работел како новинар, театарски критичар, уредник и издавач. Сега работи како професионален писател и новинар.

Досега ги има објавено следниве изданија.

Поезија: *Пат до летото*, 1972; *Земјољубец*, 1975; *Крикот на паунот*, 1982; *Раскината мапа*, 1984; *Лицето на времето*, 1985; *Замаглен поглед од несоници*, 1990; *Сенката на сонот*, 1990; *Terra Magica*, 1991; *Живи ѕвезди*, 1992; *Низ златниот прстен на сонцето*, 1994; *Во сенката на мечот*, 1994; *Покосница*, 1995; *Сто сонети*, 1997; *Елегии*, 1998; *Балади*, 1999; *Мојата Итака*, 2003; *Темел*, 2004.

Проза: *Гламна*, новели, 2000; *Живиот сон на светлината*, запис, 2001; *Еден гавран*, раскази, 2002; *Два гаврана*, раскази, 2002; *Јато*, повест, 2003; *Црно јагне, див Балкан*, роман, 2004; *Кога полжавите летаа*, роман, 2005.

Драми: *Мирисот на пластичната ружа*, 2002; *Кралот Пердика*, 2002; *Леандар и Косара*, 2002; *Кралот е повторно жив*, 2002; *Еврипид се враќа во Атина*, 2002; *Дом за птици*, 2002; *Белите коњи*, 2003; *Танц на ноќните пеперутки во*

Ориент-експресот, 2004; Суво дрво од Вавилон, 2005.

Публицистика: *Црн ветар*, записи, 2001; *Тешки облаци*, записи, 2002; *Зајазлен камен*, записи, 2002; *Скрб*, записи, 2003; *Копачи на злато*, записи, 2004; *Човек меѓу сенките*, записи, 2005.

Театарски критики: *Премиери*, 1983; *Лица и маски*, 1988.

Антологии (заедно со Тришо Стојановски): *Огнови и време*, проза, 1969; *Огнови и време*, поезија, 1969.

Избори: *Живелишта*, 1988; *Месечина - под неа фрлен меч*, 1991; *Будна птица*, 1993; *И отаде сонот*, 1996; *Литија*, 1998.

Други изданија: *Живелишта*, 1992; *Terra Magica*, 1993; *Низ златниот прстен на сонцето*, 1994; *Во сенката на мечот*, 1995; *Покосница*, 1995; *Гламна*, 2000; *Белите коњи*, 2003; *Црно јагне, див Балкан*, 2006.

Книги на странски јазици: *Роете* (на романски), 1989; *Пребивалишта* (на српскохрватски), 1991; *L'orologio invisibile* (на италијански), 1992; *Jorney of The Shout To The High Sky* (на англиски), 1993; *Düslerin uyanik kuşu* (на турски), 1993; *Nokto de parolo* (на есперанто), 1993; *Живе звезде* (на српски), 1994; *L'épée d'or on plein cœur* (на француски), 1994; *Cerirele lumini* (на романски) 1995; *Живы звёды* (на руски), 1995; *In The Shadow Of The Sword* (на англиски), 1996; *Şiirin*

Grgligi (на турски), 1996; *All'ombra della spada* (на италијански), 1997; *У сенци мача* (на српски), 1997; *Słoneczni pierścień* (на полски), 1998.

Специјално издание: *Вавилон* (либрето за симфониска поема-ораториум на македонски, англиски, српски, италијански и грчки јазик), 1997.

Аудио-касета: *Замаглен поглед од несоници*, 1993.

Компакт диск: *Несоници*, 1999.

Превод од други јазици: *Слободан Шнајдер*: „*Утеха на северните мориња*“, 2000.

Награди:

„13 Ноември“ на град Скопје за стихозбирката „Раскината мапа“, 1984;

„Браќа Миладиновци“ на Струшките вечери на поезијата за стихозбирката „Низ златниот прстен на сонцето“, 1994;

„Кочо Рацин“ на книгоиздателството „Македонска книга“ за стихозбирката „Во сенката на мечот“, 1994;

„Војдан Чернодрински“ за најдобра театарска критика, 1977;

„Крсте Мисирков“ за новинарство, 1979;

„Мито Хаџивасилев - Јасмин“, за публицистика и журналистика, 1981;

„Крсте Мисирков“ за новинарство, 1985;

„Перо ресавске школе“, награда за поетски опус на странски автор на Меѓународниот

Црно јагне, див Балкан

поетски фестивал „Слово љубве“ во Деспотовац, Србија, 2001.

„Златен прстен“ за книжевен опус од Фондацијата „Македонија презент“, 2002.